

NEDERLANDERS & DE WERELD 2016

KALEIDOS
RESEARCH **9**

Kaleidos Research is hét onderzoeksbureau op het terrein van mondiale vraagstukken. Kaleidos Research onderzoekt hoe Nederlanders zich relateren aan de wereld en zich verhouden tot mondiale vraagstukken. We werken daarin samen met, en in opdracht van, overheid en politiek, maatschappelijke organisaties, wetenschap en bedrijfsleven. Maar ook informeert en betreft Kaleidos Research Nederlanders zelf bij deze mondiale vraagstukken.

Kaleidos Research is onderdeel van Stichting NCDO.

Heeft u vragen of opmerkingen over dit onderzoek of wilt u op de hoogte worden gehouden van nieuw onderzoek, neem dan contact op met Kaleidos Research via info@kaleidosresearch.nl.

Illustratie omslag: Kim Verschoor

ISBN: 978-90-74612-74-6

Amsterdam, december 2016

KALEIDOS
RESEARCH

**Pakhuis de Zwijger
Piet Heinkade 181 H
1019 HC Amsterdam
www.kaleidosresearch.nl
twitter: @kaleidosR**

NEDERLANDERS & DE WERELD 2016

CHRISTINE CARABAIN
EVELIEN BOONSTOPPEL
MADELEINE HULSEN
NINA VAN DOUWEN

SAMENVATTING

In “*Nederlanders & de wereld 2016*” beschrijven we voor het vijfde opeenvolgende jaar hoe duurzaam Nederlanders van 18 jaar en ouder zich gedragen. Ook laten we zien hoe Nederlanders denken over de wereld. Zien zij mensen wereldwijd als gelijkwaardig aan elkaar? Erkennen ze de wederzijdse afhankelijkheid in de wereld? En denkt men zelf mondiale vraagstukken als klimaatverandering mee te kunnen helpen oplossen? Ook brengen we de stand van zaken over de deeleconomie in Nederland en het draagvlak voor ontwikkelingshulp in Nederland in 2016 in beeld.

Gedrag en houding grotendeels stabiel

Het duurzame gedrag van Nederlanders bleek de afgelopen jaren stabiel. Nederlanders zijn zich de afgelopen jaren niet meer of minder duurzaam gaan gedragen. Toch zijn er ook in 2016 een aantal interessante verschuivingen te melden, zowel op het terrein van duurzaam gedrag als in de houding onder Nederlanders.

Nederlanders eten iets minder vaak vlees

In 2016 eet nog steeds de overgrote meerderheid van de Nederlanders (bijna) altijd vlees. Het percentage Nederlanders is in dit jaar echter voor het eerst sinds vijf jaar onder de 80% gedoken. Anno 2016 eet 79% van de Nederlanders (bijna) altijd vlees.

Nederlanders gaan bewuster om met hun spaargeld

Een andere positieve ontwikkeling is dat Nederlanders groener zijn gaan sparen. Het aantal Nederlanders met een groene spaarrekening is in 2016 gestegen van 10% naar 13%. Inmiddels heeft 1 op de 8 Nederlanders dus een groene spaarrekening. Opvallend is dat nog altijd niet veel Nederlanders weten wat er met hun spaargeld gebeurt: een derde van de Nederlanders geeft aan niet te weten of hun bank wel of niet in duurzame doelen investeert.

Nederlanders doneren vaker goederen

In 2016 geven 4 op de 9 Nederlanders (44%) aan spullen en kleding in te leveren bij verzamelpunten of kringloopwinkels. Dit is een stijging van 4% ten opzichte van vorig jaar. Een mogelijke verklaring voor deze stijging is dat veel Nederlanders vluchtelingen hebben geholpen door het doneren van kleding en spullen.

Nederlanders benadrukken verschillen tussen mensen meer

Nederlanders benadrukken in 2016 meer dan voorheen de verschillen tussen arm en rijk, en die tussen verschillende culturen. Zo vindt een kwart van de Nederlanders de eigen normen en waarden beter dan die van andere culturen. In 2012 was nog slechts 17% van de Nederlanders het hier mee eens. Ook zijn er in 2016 meer Nederlanders van mening dat wij rijker zijn dan andere landen omdat we zaken beter aanpakken. Ruim 4 op de 10 (43%) onderschrijft deze stelling, terwijl in 2012 nog een derde (34%) het hier mee eens was. Onze rijkdom is volgens deze stellingname dus (deels) onze eigen verdienste. Andersom geredeneerd zijn andere landen volgens deze opvatting zelf schuldig aan hun armoede, omdat zij zaken minder goed aanpakken. Beide ontwikkelingen geven aan dat zowel het wij/zij denken en het idee van Nederlandse superioriteit in de afgelopen vijf jaar onder de Nederlandse bevolking is toegenomen.

Draagvlak voor overheidsinspanningen ontwikkelingshulp stagneert

Hoewel in 2016 nog altijd de meerderheid van de Nederlanders het belangrijk vindt om mensen in andere landen helpen zich te ontwikkelen (61%), is er wel sprake van een lichte daling in deze maatschappelijke steun. We zien een soortgelijke daling in het draagvlak voor overheidsbestedingen aan ontwikkelingssamenwerking. Dit is enigszins opmerkelijk, gezien het feit dat het Nederland economisch gezien weer voor de wind gaat. Eerdere dalingen in steun voor ontwikkelingshulp werden toegewezen aan de economische crisis in Nederland. In hun motivatie wijzen veel Nederlanders nog altijd op binnenlandse problemen, zoals armoede en in de zorg. Volgens hen dienen deze uitdagingen prioriteit te krijgen boven het bestrijden van armoede in het buitenland.

Nederlanders zien ontwikkelingshulp niet als middel om migratie te voorkomen

De toegenomen aandacht voor migratie heeft niet geleid tot een toenemend draagvlak voor ontwikkelingshulp. Nederlanders steunen ontwikkelingshulp niet meer dan voorheen, omdat zij zouden menen dat er op die manier minder vluchtelingen naar Nederland komen. 4 op de 10 menen dat ontwikkelingshulp migratie kan tegen gaan. De meeste Nederlanders wijten de komst van vluchtelingen vooral aan gewelddadige conflicten in herkomstlanden. De relatie tussen hulp en het oplossen van die gewelddadige conflicten is voor veel Nederlanders niet zo van-

zelfsprekend. Bovendien zijn de Nederlanders die armoede wel als hoofdoorzaak van migratie zien, in beginsel tegen ontwikkelingshulp in het algemeen.

Nederlanders weten niet dat opvang asielzoekers betaald wordt uit ontwikkelingsbudget

De meeste Nederlanders (58%) weten niet dat de eerstejaars opvang van asielzoekers in Nederland wordt betaald met geld bestemd voor ontwikkelingshulp. Wanneer zij hiervan op de hoogte worden gebracht vinden veel Nederlanders (39%) deze besteding niet bezwaarlijk. Veel Nederlanders zien deze opvang als een vorm van ontwikkelingssamenwerking. Of we mensen hier of daar helpen, is hen om het even. De Nederlanders die menen dat het budget hier níet aan moet worden besteed, vinden niet perse dat deze uitgaven ten koste gaan van 'pure' ontwikkelingshulp, zoals de kritiek veelal luidt. Een deel van hen vindt dat het geld überhaupt enkel aan Nederlandse problemen ten goede zou moeten komen.

Nederlandse deeleconomie gegroeid

In de afgelopen jaren is de deeleconomie in Nederland gegroeid. Niet alleen zijn er in 2016 meer online deelplatforms dan in 2013, ook het aantal Nederlanders dat gebruik maakt van deze platformen is toegenomen. Jonge Nederlanders delen vaker spullen via online platformen dan oudere Nederlanders. Anoniem delen is minder taboe geworden: 1 op de 3 Nederlanders hoeft de mensen met wie zij hun spullen delen niet persoonlijk te kennen. In 2013 onderschreef nog slechts tien procent van de Nederlanders deze stelling. De meeste Nederlanders geloven dat het delen van spullen in Nederland een positief effect heeft op het milieu. Een veel kleiner deel van de Nederlanders gelooft dat delen in Nederland ook kan bijdragen aan armoedebestrijding en een verbetering van de wereldwijde welvaart.

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	3
1. INLEIDING	8
1.1 Mondiaal Burgerschap	8
1.2 Wereld	9
1.3 Nederland	11
1.4 Dit onderzoek	13
2. DUURZAAM GEDRAG	14
2.1 Consumentengedrag	14
2.2 Energie en water	18
2.3 Mobiliteit	19
2.4 Recycling en omgang met afval	23
2.5 Informatie zoeken	26
2.6 Mening geven	26
2.7 Doneren aan goede doelen	29
2.8 Vrijwilligerswerk	31
2.9 Politieke participatie	32
2.10 Tot slot	34
3. HOUDING	35
3.1 Gelijkwaardigheid	35
3.2 Wederzijdse afhankelijkheid	38

3.3	Gedeelde verantwoordelijkheid	41
3.4	Tot slot	43
4.	NEDERLANDERS EN DE DEEECONOMIE	44
4.1	Wat is de deeeconomie?	44
4.2	Positieve en negatieve effecten van de deeeconomie	45
4.3	1 op de 5 Nederlanders gebruikt online deelplatformen	47
4.4	1 op de 3 Nederlanders vindt delen met vreemden geen probleem	51
4.5	De deeeconomie en mondiale vraagstukken	53
4.6	Tot slot	55
5.	NEDERLANDERS EN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING	58
5.1	Steun voor overheidsbudget ontwikkelingshulp	58
5.2	Het belang van ontwikkelingshulp	61
5.3	Ontwikkelingshulp en migratie	63
5.4	Ontwikkelingssamenwerking en opvang asielzoekers	66
5.5	Tot slot	69
6.	VIJF JAAR ONDERZOEK NAAR MONDIAAL BURGERSCHAP: WAT HEBBEN WE GELEERD?	71
6.1	Duurzaam gedrag	71
6.2	Houding	74
6.3	Draagvlak voor ontwikkelingshulp	75
6.4	Tot slot	77
	LITERATUUR	79
	VERANTWOORDING	87

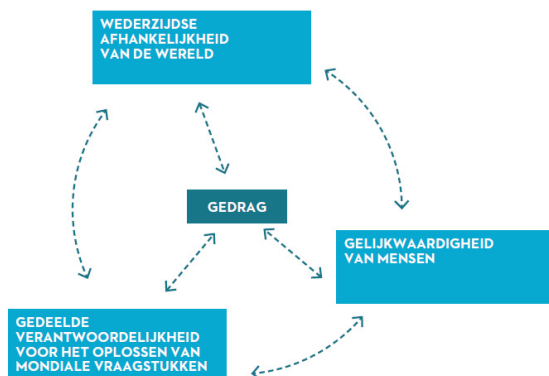
1. INLEIDING

1.1 MONDIAAL BURGERSCHAP

Ieder jaar onderzoeken we hoe duurzaam Nederlanders zich gedragen, en wat zij denken en weten over de wereld. Het begrip mondiaal burgerschap staat daarbij centraal. We gaan hierbij uit van de volgende definitie voor mondiaal burgerschap, gebaseerd op Carabain, Keulemans, Van Gent, & Spitz (2012).

‘De mondiale dimensie van burgerschap uit zich in gedrag dat recht doet aan de principes van wederzijdse afhankelijkheid, de gelijkwaardigheid van mensen en de gedeelde verantwoordelijkheid voor het oplossen van mondiale vraagstukken.’

Bij mondiaal burgerschap draait het om de (al dan niet bewuste) persoonlijke inzet van Nederlanders om een bijdrage te leveren aan een duurzame en rechtvaardige wereld.

FIGUUR 1.1

Grafische weergave van de definitie van mondiaal burgerschap.

Negen categorieën van gedrag vormen samen de basis voor mondiaal burgerschap: 1) zuinig omgaan met water en energie; 2) mobiliteit; 3) recycling en omgaan met afval; 4) consumentengedrag; 5) informatie zoeken; 6) je mening geven over mondiale vraagstukken; 7) politieke participatie; 8) doneren aan goede doelen; en 9) vrijwilligerswerk. Bij elk van deze gedragingen geldt dat Nederlanders hier invloed hebben op de kwaliteit van de natuur en/of samenleving elders in de wereld. Het duurzame gedrag doet daarmee recht aan de principes van wederzijdse afhankelijkheid, gelijkwaardigheid van mensen en de gedeelde verantwoordelijkheid voor het oplossen van mondiale vraagstukken¹.

BOX 1.1: MONDIAAL BURGERSCHAP EN DE DUURZAME ONTWIKKELINGSDOELEN

Eind 2015 ondertekenden de lidstaten van de Verenigde Naties een document met 17 afspraken over armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling. Deze zogenaamde Sustainable Development Goals (Duurzame Ontwikkelingsdoelen) gelden tot 2030. Alle mensen ter wereld hebben volgens deze doelen recht op een waardig bestaan. Bovendien kunnen landen of regeringen grensoverschrijdende mondiale vraagstukken zoals klimaatverandering afzonderlijk aanpakken (United Nations General Assembly, 2015). Anders dan hun voorgangers in de periode van 2001 tot 2015 (de Millenniumdoelen), gelden deze doelen voor alle landen ter wereld. Zo ligt er voor Nederland nog flink wat werk om de doelstellingen over duurzame energie,

gelijkheid tussen mannen en vrouwen en schone lucht te bereiken (Kroll, 2015). Een succesvolle uitvoering van de doelen vraagt om een zekere mate van mondiaal burgerschap, aangezien het handelen van alle mensen overal ter wereld staat centraal in de afspraken. In de doelen is dan ook een speciaal subdoel opgenomen over het belang van mondiaal burgerschapsonderwijs (doel 4.7). Ook op dit vlak is er voor Nederland nog werk aan de winkel. In bijna alle Europese landen wordt budget vrijgemaakt en actie ondernomen om mondiaal burgerschap educatie deel uit maken van de curricula in de verschillende soorten onderwijs. In Nederland is dit (nog) niet het geval (Hartmeyer, 2015).

1.2 WERELD

We zijn in dit onderzoek vooral geïnteresseerd in ontwikkelingen in gedrag en houding. Zijn Nederlanders zich in 2016 meer of minder duurzaam gaan gedragen? En onderschrijven zij meer of minder het principe van gelijkwaardigheid van

1

Een nadere toelichting op de keuze voor deze gedragingen staat in het eerste rapport over Nederlanders & mondiaal burgerschap uit 2012 (Carabain, Van Gent, & Boonstoppel, 2012).

mensen wereldwijd? Deze ontwikkeling is niet los te zien van de context: in wat voor wereld leven we vandaag de dag? Wat zijn de actuele uitdagingen waar we voor staan? Ook dit jaar gebeurde er genoeg in de wereld dat mogelijk het gedrag en de houding van Nederlanders beïnvloedt.

Vrede en veiligheid blijven actueel

Nog altijd voert het thema vrede en veiligheid de boventoon in de wereld. De spanningen in Syrië zijn nog niet ten einde en de vluchtelingenstroom als gevolg van dit conflict is nog niet gestopt. Ook de angst voor terreur houdt de wereld nog altijd in zijn greep. Onder meer in Brussel en in Nice komen mensen om het leven door aanslagen opgeëist door terreurgroep Islamitische Staat (IS). Ook verder van huis vallen slachtoffers door aanslagen gepleegd door (zelfbenoemde) moslimterroristen. Zo schiet in Orlando (VS) een man 50 mensen dood in een disco, en komen op het vliegveld in Istanbul tientallen mensen door een aanslag om het leven.

Burgers laten van zich horen

Mogelijk in reactie op deze onzekerheid en onrust, lijken veel burgers terug te verlangen naar orde en overzichtelijkheid. Waar in 2015 nog een Grexit dreigde, werd dit jaar de Brexit een feit. De Britten stemden in de zomer met een referendum voor een vertrek uit de Europese Unie. Zij verrasten met deze keuze vriend en vijand. De nee-stem bleek in veel gevallen meer dan alleen een stem voor vertrek uit de EU. Voor veel Britten betekende het een stem tegen buitenlandse invloeden in het Verenigd Koninkrijk, en dus ook een stem tegen de komst van immigranten.

BOX 1.2: KLIMAATAKKOORD EN VERVOLG

Ook dit jaar sneuvelde er wederom een weer-record: wereldwijd was 2016 het warmste jaar ooit gemeten. De opwarming van de aarde en de gevolgen daarvan worden steeds zichtbaarder. Zo krijgen burgers overal ter wereld te maken met ernstige overstromingen als gevolg van overvloedige regenval. Om de klimaatverandering in te beperken, werd eind 2015 in Parijs het historische Klimaatakkoord gesloten. Met het akkoord beloven alle landen te zullen meewerken aan het beperken van de opwarming van de aarde tot maximaal twee graden. Op 22 april 2016

vond in New York de ondertekening van het verdrag plaats door 171 landen, waaronder Nederland. Vervolgens moeten alle landen het verdrag nog in eigen land ratificeren, wat een langdurig proces kan zijn. Nederland is al met dit ratificatieproces begonnen (Rijks-overheid, 2016). De vraag is of de maatregelen in dit akkoord voldoende zullen zijn. Wetenschappers hebben aangegeven dat de afspraken die in het verdrag zijn gemaakt niet voor de benodigde temperatuurdaling zullen zorgen (Milieuloket, 2016).

Net als de Brexit, kende de presidentsverkiezing in de Verenigde Staten een uitslag die velen verraste. De Amerikanen kozen niet Hilary Clinton, maar de conservatieve Donald Trump als opvolger van president Obama. Wereldwijd zorgde deze uitslag voor een kleine schok. Zijn verkiezingsleus *'Make Amerika Great Again'* belooft niet veel goeds met het oog op mondiale samenwerking. Amerikaanse belangen staan centraal in Trump's visie. Bovendien manifesteert Trump zichzelf als 'klimaatontkenner': klimaatverandering is volgens hem een verzinsel en de invloed van de mens op het klimaat is miniem.

Europees vluchtelingenbeleid

Europese samenwerking kwam wel van de grond wat betreft het vluchtelingenbeleid. Sinds begin dit jaar ligt er een overeenkomst over de opvang van vluchtelingen in Europa, na een noodoproep van de Grieken. Zij luidden de noodklok, omdat het de komst van de vele vluchtelingen niet meer konden bolwerken. Het zogenaamde 'Turkije verdrag' moet de vluchtelingenstroom - die via Turkije Europa probeert te bereiken - reguleren. In ruil voor extra financiële steun vanuit de EU, controleert Turkije haar grenzen beter en neemt het land meer migranten op. Het verdrag riep veel weerstand op: critici menen dat Turkije het niet zo nauw neemt met de mensenrechten. Afgezien van deze kritiek, blijkt het verdrag wel effectief: de vluchtelingenstroom naar Griekse eilanden is drastisch afgenomen sinds de overeenkomst (IOM, 2016b). Hiermee is de vluchtelingencrisis in Europa echter nog niet ten einde. Nog altijd proberen vele vluchtelingen vanuit Libië en via de Middellandse Zee Italië te bereiken. En niet altijd met goede afloop: tot nu toe is in 2016 een recordaantal van ruim 4700 migranten verdronken tijdens de risicovolle overtocht (IOM, 2016a).

Mondiale afspraken over klimaat en belastingontduiking

Niet alleen in Europa, ook op mondiale schaal vond er samenwerking plaats: op 22 april 2016 ondertekenden 171 landen in New York het Parijse Klimaatverdrag (zie box 1.2). En ook belastingontwijking door multinationals werd aan banden gelegd: op initiatief van de OESO ondertekenden meer dan 100 landen een verdrag voor internationale bestrijding van belastingontwijking door multinationals (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2016).

1.3 NEDERLAND

In de wereld bleef het ook in 2016 onrustig. Hoe verging het Nederland?

Economie groeit, werkloosheid daalt

Na een lange herstelperiode, bracht 2016 een definitief einde aan de economische crisis. De economie groeit, de huizenprijzen blijven stijgen, en de koopkracht

neemt toe (Centraal Planbureau, 2016). Op Prinsjesdag werd deze boodschap nog met gepast optimisme onthaald. Veel Nederlanders ervaren nog altijd de naweeën van de crisis, bijvoorbeeld omdat zij zonder werk zitten. Nu ook de arbeidsmarkt lijkt aan te trekken, ligt er voor veel Nederlanders toch echt een minder zorgelijke periode in het verschiet.

Vluchtelingencrisis nog altijd actueel, maar meer naar achtergrond

Economische groei betekent echter niet dat er geen zorgen meer zijn. Zo hielden ook dit jaar de vluchtelingen naar Nederland de gemoederen flink bezig. Er was met name veel onrust rondom de opvanglocaties. Protesten tegen de opvang van vluchtelingen liepen meermaals uit de hand. Uiteindelijk kwamen er in 2016 veel minder asielzoekers naar Nederland dan vooraf voorspelt ("Brief inzake asielstroom", 2016). Hiermee verschoof de kwestie bijna als vanzelf meer naar de achtergrond. Toch wordt immigratie en integratie nog altijd door de meeste Nederlanders als de grootste actuele uitdaging van het land gezien (Dekker, de Blok & de Hart, 2016).

Toenemende verdeeldheid

In het kielzog van de vluchtelingenkwestie, lijkt er in Nederland een toenemende aandacht voor verschillen tussen mensen en tussen culturen. Groepen Nederlanders komen steeds meer tegenover elkaar te staan. Zo was er een verdrievoudiging van het aantal meldingen van moslimdiscriminatie (Tierolf, van Kapel & Hermens, 2016). Onderzoekers wijten deze toename aan maatschappelijke spanningen als gevolg van terroristische aanslagen in West-Europa en de komst van islamitische vluchtelingen naar Nederland.

Zwarte Pietendiscussie

De onderlinge verdeeldheid onder Nederlanders kwam ook naar voren in de zogenaamde Zwarte Pietendiscussie. Waar de ene groep Nederlanders zwarte piet als een vorm van racisme en discriminatie zien, zetten andere Nederlanders zich juist af tegen deze 'demonisering' van een traditioneel Nederlands kinderfeest. Zwarte Piet is volgens de laatste groep een Nederlandse traditie waar 'anderen' van af moeten blijven. Een ander voorbeeld zijn de bedreigingen aan het adres van Sylvana Simons (nu.nl, 2016b). Na de bekendmaking van haar kandidaat-lidmaatschap, kreeg zij een stortvloed van racistische reacties over zich heen, waarop zij permanente beveiliging kreeg. Sylvana Simons beschuldigt de PvdA op haar beurt aan het normaliseren van racisme in Nederland (nu.nl, 2016a).

Wilders aan kop

De populariteit van Geert Wilders en zijn PVV onderstreept de verdeeldheid in Nederland. Ondanks dat de rechter in het zogenaamde 'minder Marokkanen'-pro-

ces de politicus schuldig bevond aan groepsbelediging en het aanzetten tot discriminatie, staat hij in de aanloop van de verkiezingen in 2017 in diverse peilingen op kop met zo'n 30 zetels (Ipsos, 2016; I&O Research, 2016). Het valt nog te bezien wat de uiteindelijke verkiezingsuitslag zal zijn, maar Wilders krijgt met zijn anti-immigratie en anti-Europa houding onmiskenbaar veel bijval. Wilders lijkt in staat de gevoelens van onmacht en onzekerheid te verwoorden die veel Nederlandse burgers vandaag de dag blijkbaar ervaren. Kim Putters - directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau - spreekt zelfs over een dreigende breuklijn in de Nederlandse samenleving (Putters, 2016). Een groeiende onzekerheid over de toekomst als gevolg van wereldwijde ontwikkelingen als globalisering en terreur zorgt dwars door groepen heen voor onrust.

Nederland scoort 'groene onvoldoende'

Duurzaamheid komt in ons land nog niet helemaal goed uit de verf. In haar analyse naar de implementatie van de zogenaamde SDG agenda (zie box 1.1) gaf het CBS het kabinet een 'groene onvoldoende' (CBS, 2016). Vooral op de thema's klimaatbescherming en natuur en milieu schieten de inspanningen van de Nederlandse overheid tekort. Nederland stoot relatief veel CO₂ uit. Ook bungelt Nederland Europees gezien onderaan de lijst wat betreft het aandeel hernieuwbare energie.

Al deze ontwikkelingen raken aan mondiaal burgerschap. Enerzijds benadrukt de huidige wereldorde de noodzaak tot mondiaal burgerschap, anderzijds geeft het aan dat dit – juist vanwege de huidige situatie in de wereld – voor veel mensen geen vanzelfsprekendheid is.

1.4 DIT ONDERZOEK

In hoeverre kijken Nederlanders in 2016 over de eigen landsgrenzen heen? Gedragen zij zich (al dan niet bewust) als een mondiaal burger? Deze vragen staan centraal in dit onderzoek. In hoofdstuk 2 bekijken we hoe duurzaam Nederlanders zich in 2016 gedragen. Daarbij vergelijken we dit jaar met voorgaande jaren. In hoofdstuk 3 gaan we in op de houding van Nederlanders ten opzichte van de drie 'pilaren' van mondiaal burgerschap: besef van wederzijdse afhankelijkheid, gelijkwaardigheid en gedeelde verantwoordelijkheid. In hoofdstuk 4 staat de deeleconomie in Nederland centraal. Hoe kijken Nederlanders naar het lenen en delen van spullen in 2016? Hoofdstuk 5 behandelt de maatschappelijke steun voor overheidsinspanningen op het terrein van ontwikkelingssamenwerking. Vinden Nederlanders dat er meer of minder geld aan ontwikkelingshulp moet worden besteed? We bekijken dit jaar specifiek of vluchtelingen dit draagvlak beïnvloeden. Tenslotte biedt hoofdstuk 6 een terugblik op vijf jaar onderzoek naar mondiaal burgerschap in Nederland. Welke lessen kunnen we hieruit leren?

2. DUURZAAM GEDRAG

Zoals we al in de inleiding aangaven, was 2016 op het gebied van duurzaamheid niet heel bemoedigend. Hoewel het klimaatakkoord van Parijs officieel in werking trad, werd er tegelijkertijd een ‘klimaatontkenner’ tot de volgende president van de Verenigde Staten gekozen. Ook Nederland is nauwelijks op de goede weg wat betreft het halen van de duurzaamheidsdoelen. Het scoort volgens het CBS een dikke ‘groene onvoldoende’ op terrein van natuur en milieu (Reijn, 2016; Van Vuuren, Boot, Ros, Hof, & Den Elzen, 2016). En met de verkiezingen in 2017 voor de deur, blijken voor nagenoeg alle politieke partijen de klimaatdoelstellingen van Parijs een ‘non- issue’ (Reijn, 2016). Maar hoe zit het met het duurzame gedrag van Nederlanders? Biedt dat meer hoop?

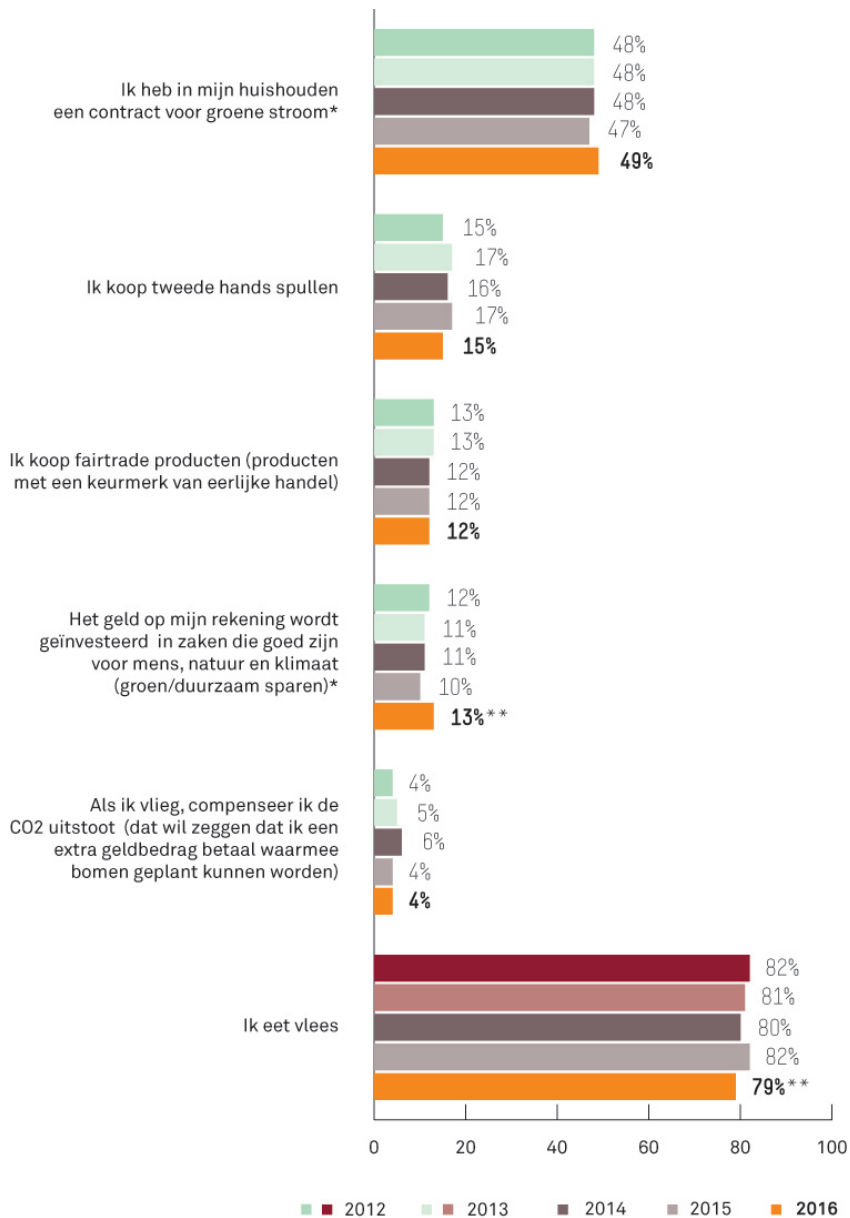

2.1 CONSUMENTENGEDRAG

Wat dragen Nederlanders als consument zelf bij aan een beter milieu en een gezondere leefomgeving?

8 op de 10 Nederlanders eten vaak vlees

De relatie tussen intensieve veeteelt, vleesproductie en klimaatverandering is onmiskenbaar. Zo is de wereldwijde veestapel verantwoordelijk voor bijna 15 % van de jaarlijkse uitstoot van broeikasgassen: de uitstoot van één koe staat op jaarbasis gelijk aan die van bijna vijf auto's (Wakker Dier, z.j.) Het verminderen van de vleesconsumptie is daarom van groot belang om klimaatverandering als gevolg van de uitstoot van deze gassen tegen te gaan. Bovendien kost het produceren van vlees enorm veel (schaars) water. In de afgelopen jaren is er steeds meer aandacht gekomen voor deze schadelijke gevolgen van vleeseten. Vertaalt deze toegenomen aandacht zich ook terug in het gedrag van consumenten? Gaan we in Nederland steeds meer ‘vleesminderen’? Figuur 2.1 laat zien dat in 2016 nog

FIGUUR 2.1

Figuur 2.1 Consumentengedrag (% vaak of (bijna) altijd/% ja (*), n=1.593, gewogen resultaten).

** significant verschil t.o.v 2015.

altijd bijna 4 op de 5 Nederlanders vaak of (bijna) altijd vlees eet. Dit is en blijft een aanzienlijk aantal. Toch is dit een positief gegeven: voor het eerst in vijf jaar is dit percentage onder de 80% gedoken. Waar in 2015 nog 82 % aangaf vaak of (bijna) altijd vlees te eten, is dit percentage nu gedaald naar 79%.

Naast de schadelijke gevolgen van vleesproductie voor natuur en milieu, krijgt ook dierenwelzijn steeds meer aandacht. Hoewel juist de marktleiders Albert Heijn en Jumbo bleven stunten, is volgens Stichting Wakker Dier het aantal 'kiloknallers' – supermarktaanbiedingen voor vlees zonder dierenwelzijnskeurmerk – dit jaar licht gedaald. Tegelijkertijd is het aantal aanbiedingen voor vlees mét een dierenwelzijnskeurmerk sterk toegenomen (Wakker Dier, 2016).

BOX 2.1: EET-MINDER-VLEES-CAMPAGNE VOOR CHINEZEN

De verwachting is dat de vleesconsumptie wereldwijd de komende jaren nog zal toenemen. Dit komt vooral op conto van groeiende economieën zoals China en India (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2016). Zo is in China de vleesconsumptie in 30 jaar tijd gestegen van 13 kilo per persoon per jaar in 1982, naar 63 kilo in 2016. Om deze groei een halt toe te roepen, introduceerde de Chinese overheid dit jaar een ambitieus plan met als doel om de vleesconsumptie van de bevolking met de helft te verminderen. Volgens berekeningen zou met deze halvering de CO₂-uitstoot van de Chinese veestapel in 2030 een miljard ton lager komen te liggen. Om de campagne

kracht bij te zetten was de in China zeer populaire voormalige acteur en vleesminderaar Arnold Schwarzenegger ingeschakeld (Dujardin, 2016). Ook de Nederlandse overheid wil consumenten stimuleren om minder vlees te eten. De invoering een 'vleestaks' ligt echter gevoelig. Via een hoger btw-tarief zou alleen de consument opdraaien voor de milieuconsequenties van vleesconsumptie. Staatssecretaris Dijkzwaag ziet meer in bijvoorbeeld het bevorderen van de ontwikkeling van alternatieve eiwitbronnen en het vergroten van de kennis over de effecten van vleesconsumptie (Vermaas, 2016). Het is echter nog niet tot een landelijke overheids-campagne gekomen, zoals in China.

De helft van de Nederlandse huishoudens heeft groene stroom

Bijna de helft (49%) van de Nederlanders heeft thuis een energiecontract voor groene stroom. Het aantal abonnees in Nederland met groene stroom is niet veel veranderd in de loop van de jaren (zie figuur 2.1). Opvallend is wel dat 10 % aangeeft niet te weten of zij groene stroom gebruiken. Een aanzienlijk deel van de Nederlanders weet dus niet wat voor soort stroom zij van hun energieleverancier afnemen.

1 op de 8 Nederlanders koopt regelmatig fairtrade producten

1 op de 8 Nederlanders zegt vaak of altijd producten met een fairtrade keurmerk aan te schaffen (zie figuur 2.1). Dit aandeel is al jaren stabiel: het neemt niet af, maar ook niet toe.

Tweedehands aankopen blijven gelijk

Zo'n 15 % van de Nederlanders geeft aan vaak tweedehands spullen te kopen. Dit percentage ligt ook al jaren op hetzelfde niveau. De aankoop lijkt daarmee niet sterk te worden beïnvloed door economische omstandigheden en daaruit volgende besparingsmotieven. In hoofdstuk 4 gaan we verder in op het delen en ruilen van spullen onder Nederlanders.

1 op de 8 Nederlanders heeft een groene spaarrekening

Nederlanders gaan bewuster om met hun spaargeld. Het aantal Nederlanders met een 'groene' bankrekening is iets toegenomen ten opzichte van vorig jaar. Ruim 1 op de 8 Nederlanders zegt een groene spaarrekening te hebben (zie figuur 2.1). Opvallend is wel dat net als vorig jaar 1 op de 3 Nederlanders aangeeft niet

BOX 2.2: GROENERE PENSIOENEN EN DE 'CARBON BUBBLE'

De laatste jaren is er bij de Nederlandse pensioenfondsen steeds meer aandacht voor duurzaam, groen en verantwoord beleggen. Op de website van de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO) kunnen deelnemers checken hoe groen hun pensioenfonds is aan de hand van vier duurzame criteria: duurzaam bestuur, duurzame ambities, duurzaam beleggen en transparantie. Het Pensioenfonds Zorg en Welzijn (PFZW) en het Bedrijfspensioenfonds voor de Landbouw scoren het hoogst van alle Nederlandse pensioenfondsen. Derde plaats op de duurzame ranglijst is voor Nederlands grootste pensioenfonds ABP. Dit pensioenfonds heeft sinds 2015 na een petitie van meer dan 12.000 ambtenaren, docenten en andere ABP-deelnemers een behoorlijke slag

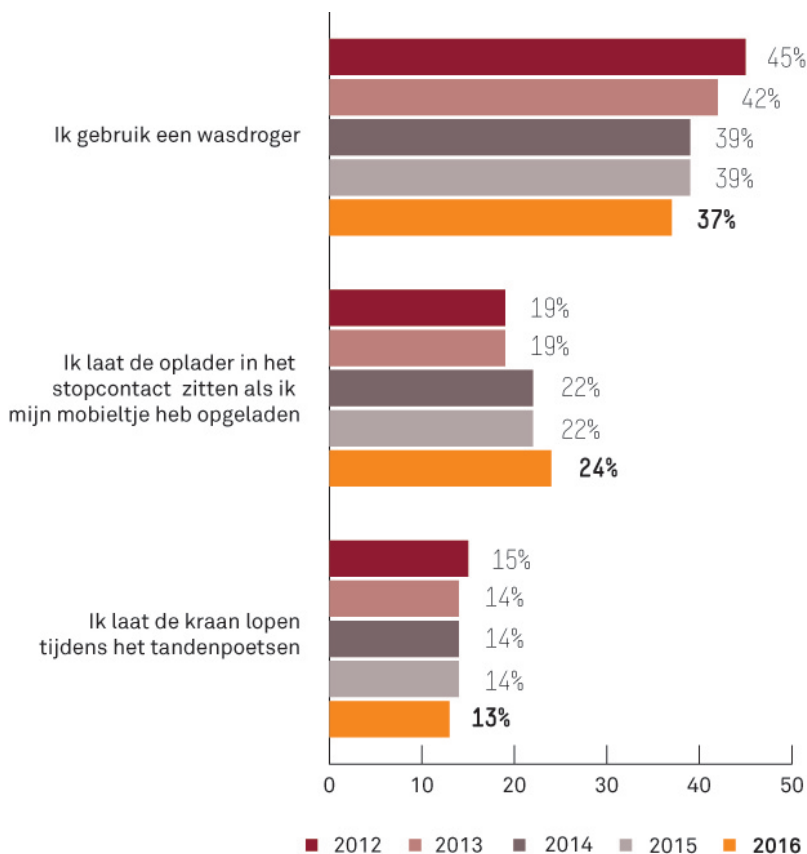
geslagen in het verminderen van niet-duurzame beleggingen (Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds, 2016). Volgens sommigen gaat het proces tot verduurzaming echter niet snel en ver genoeg. Zo stuurde burgermeester Van der Laan van Amsterdam in juni dit jaar een brief naar ABP met het dringende verzoek om investeringen in fossiele brandstofbedrijven zo snel mogelijk volledig te beëindigen (Van der Laan & Van Gils, 2016). Dit vanwege het risico op de 'carbon bubble', oftewel de 'koolstofzeepbel'. Beleggingen in fossiele brandstoffen kunnen leiden tot plotseling waardeverlies als de voorraden niet meer (kunnen) worden benut vanwege de klimaatspraken over het beperken van de CO₂-uitstoot (Schotten, Van Ewijk, Regelink, Dicou, & Kakes, 2016).

te weten of het geld op hun spaarrekening in duurzame doelen wordt geïnvesteerd. Het blijft dus voor veel Nederlanders onduidelijk hoe banken hun spaargeld gebruiken.

2.2 ENERGIE & WATER

Hoe gaan Nederlanders om met het gebruik van energie en water? Zijn er nog veranderingen te zien in de loop van de tijd? Figuur 2.2. geeft een indicatie van hoe Nederlanders thuis gebruik maken van water en elektriciteit.

FIGUUR 2.2

Consumentengedrag (% vaak of (bijna) altijd/% ja (*), n=1.593, gewogen resultaten).

4 op de 10 Nederlanders gebruikt vaak een wasdroger

Vijf jaar geleden gebruikte 45% van de Nederlanders vaak of bijna altijd een wasdroger. Sinds 2014 ligt dit percentage Nederlanders rond de 40%. Dit percentage is dit jaar nog iets verder gedaald naar 37%. Over de hele linie zien we dus een vermindering van het gebruik van wasdrogers onder Nederlanders.

Een kwart haalt oplader mobiele telefoon niet uit stopcontact

Bijna een kwart van de Nederlanders (24%) verspilt onnodig energie ('sluipverbruik') door de oplader in het stopcontact te laten zitten na het opladen van de mobiele telefoon (zie figuur 2.2). Dit is vergelijkbaar met vorig jaar.

1 op de 7 laat kraan lopen tijdens het tandenpoetsen

Ondanks dat er in Nederland voldoende water lijkt te zijn, is het toch belangrijk om verantwoord hier mee om te gaan. Wereldwijd wordt (zoet) water steeds schaarser (Spitz, 2012). Uit onze jaarlijkse inventarisatie blijkt dat 1 op de 7 Nederlanders de kraan laat lopen tijdens het tandenpoetsen. Dit aandeel is de laatste vijf jaar nauwelijks veranderd (zie figuur 2.2).

BOX 2.3: NIEUWE KLIMAATZAAK: HET RECHT OP GEZONDE LUCHT

Voor de tweede keer in korte tijd is de Nederlandse staat ter verantwoording geroepen voor het gevoerde klimaatbeleid. Vorig jaar deed de Haagse rechtbank een revolutionaire uitspraak: voor het eerst in de geschiedenis werd een staat door de rechter gedwongen om serieus werk te maken van klimaatbeleid. De uitspraak was het resultaat van een rechtszaak aangespannen door duurzaamheidsorganisatie Urgenda in 2013. In navolging op deze klimaatzaak heeft Milieudefensie in augustus van dit jaar de staat opnieuw gedagvaard. De eis: gezonde lucht en strengere normen. De luchtkwaliteit in Nederland verbetert wel langzaam, maar de Europese normen voor fijnstof en stikstof worden op veel plekken nog steeds niet

gehaald. Vooral in de Randstad, gebieden met intensieve veehouderij of industrie en langs snelwegen liggen de hoeveelheid fijnstof en stikstof nog boven de norm (Rijkinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, 2014). Milieudefensie wil ook dat in plaats van de Europese normen de strengere normen van de Wereldgezondheidsorganisatie worden gehanteerd. Maatregelen die kunnen worden genomen om de luchtkwaliteit te verbeteren zijn bijvoorbeeld het verlagen van de maximum snelheid; sterkere fiscale stimulering van elektrische voertuigen; strengere richtlijnen voor houtkachels en betere controle op APK-keuringen. Dit sluit aan op eerdere voorstellen van het RIVM (Milieudefensie, 2016).

2.3 MOBILITEIT

In Nederland worden jaarlijks veel kilometers afgelegd voor het dagelijks vervoer. Volgens Milieu Centraal leggen we verreweg de meeste van deze kilometers af met de auto (77%), op flinke afstand gevolgd door de trein (8%) en de fiets (7%). Uiteraard zijn verplaatsingen met de fiets en te voet het meest milieuvriendelijk. Reizen met de trein is een stuk milieuvriendelijker dan de auto: gemiddeld zorgt een treinreis voor 94 procent minder CO₂-uitstoot dan een autorit (Milieu Centraal, z.j.-a). Een vergelijking van Milieu Centraal laat zien dat in vergelijking met een auto met vier inzittenden de trein per persoon nog steeds veel gunstiger is voor het milieu dan de auto.

1 op de 5 Nederlanders reist vaak met de trein

Doelstelling van de overheid is om het gebruik van het openbaar vervoer stimuleren, omdat deze manier van reizen minder belastend is voor het milieu (Rijkinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, 2014). Hiertoe neemt de overheid al verschillende maatregelen, zoals het creëren van extra faciliteiten bij stations en extra fietsenstallingen. In 2016 zegt bijna 1 op de 5 Nederlanders regelmatig met de trein te reizen (zie figuur 2.3). Dit percentage is vergelijkbaar met onze eerdere metingen. Het gebruik van de trein op regelmatige basis neemt dus niet af, maar ook niet toe.

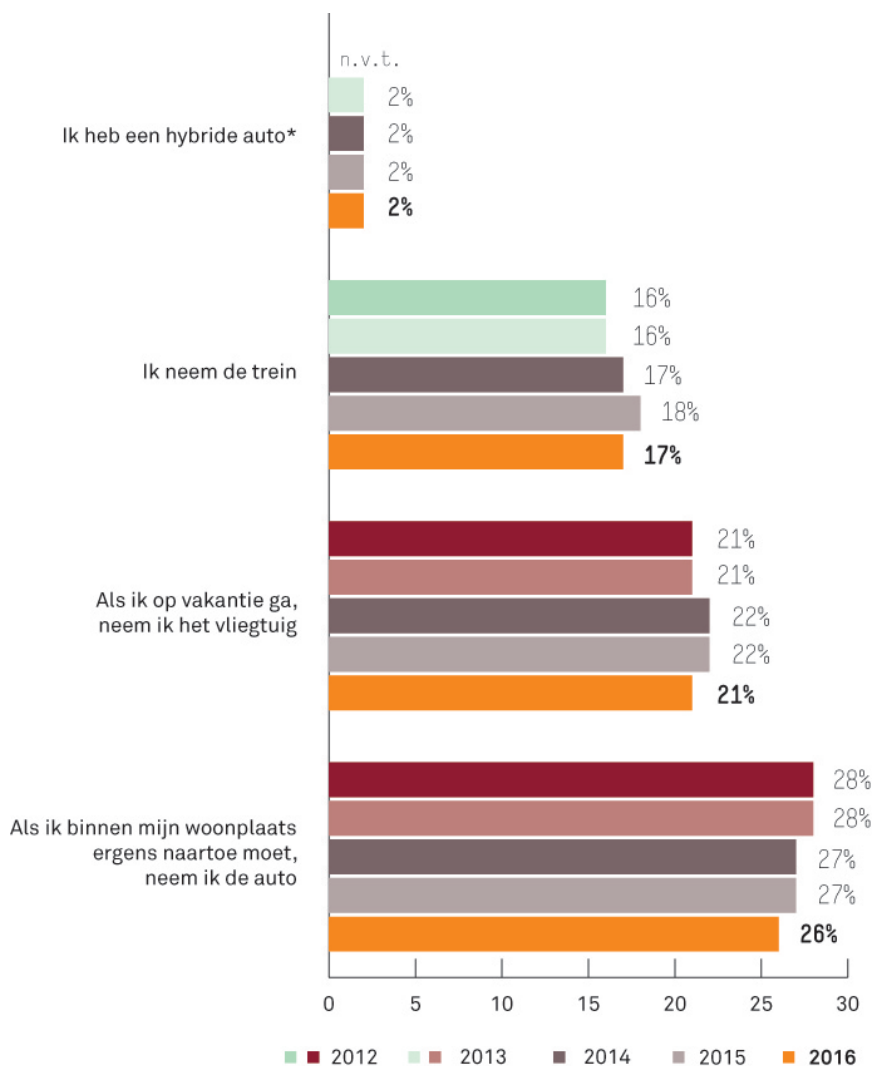
Een kwart gebruikt de auto voor ritjes binnen de woonplaats

De keuze voor een vervoersmiddel is deels afhankelijk van de afstand die moet worden overbrugd. Door de opmars van de elektrische fiets (in 2015 was al 12 % van de fietskilometers elektrisch) zijn ook langere afstanden beter bereikbaar. De fiets is daarmee een aantrekkelijker alternatief voor de auto geworden (PBL, 2016). Ondanks de populariteit van de elektrische fiets kiezen veel Nederlanders

BOX 2.4: WEGENWACHT OP DE FIETS

Nederland staat bekend als fietsland. Maar veel Nederlanders kiezen voor korte ritjes in de stad toch voor de auto. Dit legt een grote druk op de verkeersdrukte en de luchtkwaliteit in met name de grote steden. Ook de Wegenwacht loopt in het stadsverkeer vaak vertraging op wanneer ze gestrande automobilisten te hulp moeten komen. Daarom is de

ANWB in augustus met een proef gestart in de binnensteden van Amsterdam en Den Haag met een wegenwacht die zich op een e-bike met aanhanger met reparatiespullen verplaatst. De proef loopt drie maanden en zal bij positieve ervaringen worden uitgebreid naar andere steden (NOS, 2016a).

FIGUUR 2.3

Mobiliteit (% vaak of (bijna) altijd, n=1.593, gewogen resultaten).

* Hybride auto sinds 2013 bevraagd.

BOX 2.5: DE WERKELIJKE KOSTEN VAN VLIEGEN

Nederlanders gaan steeds vaker met het vliegtuig op reis. Volgens het CBS lag in het eerste kwartaal van 2016 het aantal passagiers op Schiphol en de regionale luchthavens op ruim 14 miljoen – meer dan 12 procent meer dan in hetzelfde kwartaal in 2015. Ten opzichte van dezelfde periode in 2012 is het aantal passagiers op de Nederlandse luchthavens met een kwart toegenomen. Vooral vluchten binnen Europa nemen in aantal toe, met Londen, Parijs en Barcelona als de meest populaire bestemmingen (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016). Door de goedkope tarieven en aanbiedingen van prijsvechters en chartermaatschappijen is vliegen voor veel mensen steeds aantrekke-

lijker en makkelijker geworden. De prijs wordt echter wel ergens betaald: vliegen is veruit de meest vervuilende vorm van transport. Milieu Centraal (z.j.-b) becijferde dat een vliegreis naar Nice ongeveer 7 keer meer CO₂-uitstoot veroorzaakt dan dezelfde reis met de trein. Het is mogelijk om CO₂-uitstoot te compenseren bij elke vliegreis door een financiële bijdrage te geven aan projecten voor duurzame energie of het laten planten van bomen. Deze vorm van compensatie is niet heel populair, zoals figuur 2.1 al liet zien. Overigens is klimaatcompensatie niet per se gebonden aan vliegen: je kunt ook de CO₂-uitstoot van autogebruik en het huis-houden berekenen en compenseren.

toch nog de auto voor het overbruggen van korte afstanden binnen de woonplaats. Uit onze cijfers blijkt dat ruim een kwart van de Nederlanders (26%) de auto pakt wanneer zij ergens binnen hun woonplaats moeten zijn (zie figuur 2.3). Juist deze korte ritjes binnen de bebouwde kom zijn vervuilerder dan een vergelijkbare rit buiten de bebouwde kom, omdat men binnen de bebouwde kom vaker remt, even stilstaat en weer optrekt.

1 op de 5 gaat regelmatig met het vliegtuig op vakantie

Vliegen blijft een populair middel om op vakantie te gaan: in 2016 pakt 1 op de 5 Nederlanders hiervoor regelmatig het vliegtuig; net als in voorgaande jaren (zie figuur 2.3). De verleiding om te vliegen is ook groot: je komt verder, bestemmingen zijn zonniger en de prijzen zijn (of lijken) veelal gunstiger dan bij milieuvriendelijker vervoersmiddelen als de trein, bus of auto.

2 procent Nederlandse huishoudens heeft een hybride auto

Op dit moment rijden er bijna 95.000 (deels) elektrische auto's op de Nederlandse wegen, waarvan ruim 10.000 volledig elektrisch (Rijksdienst voor ondernemend Nederland, 2016). Het streven is dat er in 2020 200.000 elektrische voertuigen in

Nederland rondrijden; circa 2,5 procent van het totale aantal auto's. In 2050 zou ieder personenvoertuig de mogelijkheid moeten hebben om elektrisch te worden aangedreven (Formule E-team, 2015).

Sinds 2013 vragen wij naar het bezit van een hybride auto. De groei van het aantal elektrische auto's is nog niet terug te zien in onze cijfers: het percentage blijft nog altijd steken op 2 procent (zie figuur 2.3). Door de veel hogere aanschafkosten zijn elektrische of hybride auto's op dit moment nog niet concurrerend met conventionele auto's, ook omdat veel consumenten kiezen voor een tweedehands auto, die meestal op benzine of diesel rijdt. Het totale aantal elektrische auto's is dus wel gestegen, maar het gaat voornamelijk om zakelijk gebruik (Ros et al., 2016).

2.4 RECYCLING EN OMGANG MET AFVAL

De gemiddelde Nederlander produceert bijna 5 kilo afval per week (Rijksoverheid, z.j.). Veel van dit afval kan weer gerecycled worden en zo als grondstof dienen voor nieuwe producten. Uiteindelijk kan dit leiden tot een 'circulaire economie' of kringlooeconomie. Om de afvalberg te helpen reduceren is het sinds januari 2016 het verboden om in winkels gratis plastic tasjes uit te delen. Dagblad Trouw meldde in april dat de maatregel zijn vruchten lijkt af te werpen: eerste cijfers lieten zien dat er 50-85% minder plastic tasjes over de toonbank gingen (Franssen, 2016). Hoe gaan de Nederlanders in 2016 om met recycling en afval?

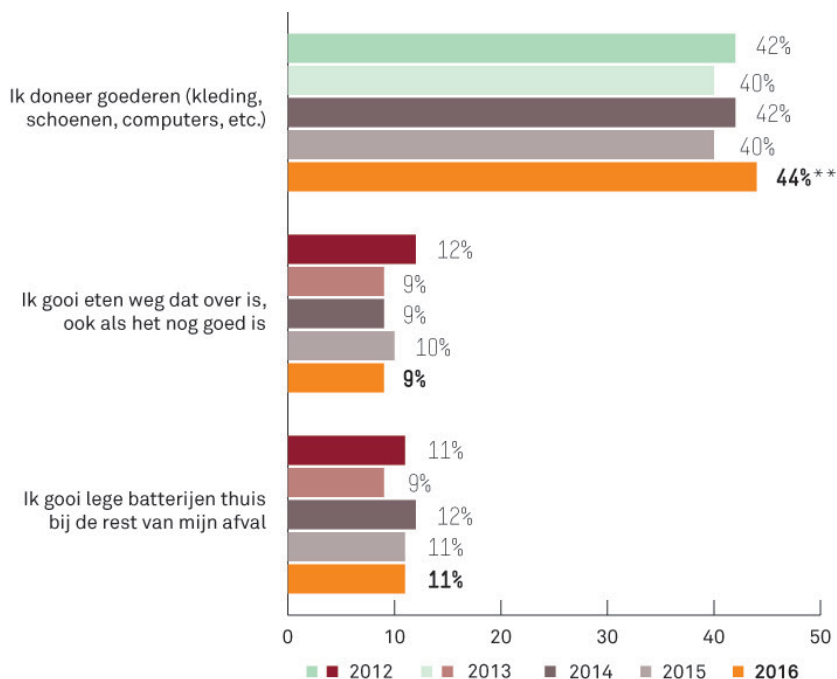
BOX 2.6: NEDERLANDSE OPLOSSING VOOR DE PLASTIC SOEP?

De voormalige Delftse student Boyan Slat heeft zijn studie opgegeven om zich helemaal te kunnen richten op zijn oplossing voor het probleem van de 'plastic soep'; de enorme hoeveelheid plastic afval die op verschillende plekken in de oceanen drijft. Het plastic dat in zee belandt, valt in steeds kleinere deeltjes uiteen en er komen giftige stoffen vrij in het zeewater. Uiteindelijk komt dit ook in de menselijke voedselketen terecht, aan-

gezien zeezoogdieren, vissen, vogels en zelfs plankton de plasticresten opeten. Het idee van Slat is om met v-vormige 'armen' van zo'n 100 kilometer lang het plastic uit zee te scheppen en met schepen weer aan land te brengen voor recycling. Het doel is om in 2020 een arm klaar te hebben die de plastic soep in de Stille Oceaan tussen Californië en Hawaï gaat opruimen (NOS, 2014); NOS, 2016b).

1 op de 10 gooit eten weg dat nog goed is

In het Verenigd Koninkrijk gooit men elk jaar 160 miljoen eetbare bananen weg, enkel en alleen omdat er een plekje op zit. De Britse overheid probeert hier een halt aan te roepen door het invoeren van een voedselverspillingswet. Deze wet moet burgers en supermarkten aanmoedigen om zuiniger met voedsel om te gaan (Van IJzendoorn, 2016). Ook in Nederland wordt nog veel eten weggegooid: per persoon gemiddeld 50 kilo per jaar (Van der Velden, 2016). Uit onze cijfers blijkt dat 1 op de 10 Nederlanders vaak eten weggooit dat eigenlijk nog goed is. Hierin is de afgelopen vier jaar – ondanks vele initiatieven – weinig veranderd (zie figuur 2.4).

FIGUUR 2.4

Recycling en omgang met afval (% vaak of (bijna) altijd, n=1.593, gewogen resultaten).

** significant verschil t.o.v. 2015 ($p < 0.05$).

BOX 2.7: DINEREN MET OVERGEBLEVEN VOEDSEL

In de horecasector komt steeds meer aandacht voor het tegengaan van voedselverspilling. Het restaurantconcept Instock probeert voedselverspilling te verminderen door te koken met etenswaren die anders zouden worden weggegooid omdat ze bijna op de datum zijn of een schoonheidsfoutje hebben. Voor het ophalen bij supermarkten van het onverkochte voedsel wordt een elektrisch busje gebruikt (de 'food rescue car'). Instock is een initiatief van een aantal voormalig Albert Heijn-managers. Andere nieuwe initiatieven om voedselverspilling tegen te gaan

zijn apps, zoals ResQ en Restoranto (Van der Velden, 2016). Restaurants kunnen aan de app doorgeven dat zij gerechten over hebben. Mensen die de app raadplegen kunnen de maaltijden dan reserveren en afhalen of ter plekke opeten. In oktober 2016 startte de campagne 'Haal alles eruit wat erin zit', een initiatief van de zuivelfabrikanten en de Nederlandse supermarkten. Deze campagne moet verspilling van yoghurt en vla tegen te gaan, door te laten zien hoe consumenten pakken op een juiste manier leeg kunnen maken.

Bijna de helft van de Nederlanders doneert vaak afgedankte goederen

4 op de 9 Nederlanders (44%) leveren spullen en kleding die ze niet langer kunnen gebruiken aan in bij verzamelpunten of kringloopwinkels (zie figuur 2.4). Dit is een significante stijging ten opzichte van vorig jaar. Een mogelijke verklaring voor deze stijging is de komst van de vele vluchtelingen naar Nederland in 2015. Veel Nederlanders wilden deze mensen een helpende hand bieden door het doneren van kleding en spullen als slaapzakken en speelgoed.

1 op de 10 Nederlanders gooit lege batterijen bij het gewone restafval

Lege batterijen behoren tot het klein chemisch afval en moeten apart worden ingeleverd zodat ze op verantwoorde wijze kunnen worden verwerkt en gerecycled. Er zijn in Nederland ruim 24.000 inleverpunten (Stibat, 2016). Winkels die batterijen verkopen, hebben de wettelijke plicht ze ook weer in te nemen als ze leeg zijn. Lege batterijen kunnen vaak ook op andere plekken worden ingeleverd, van de chemokar en de milieustraat tot basisscholen en campings. Toch gooit nog bijna 1 op de 10 Nederlanders lege batterijen bij het gewone huisafval. Dit percentage is in vijf jaar tijd nauwelijks veranderd.

BOX 2.8: VERGETEN GIFTIG AFVAL?

Sinds 2008 geldt er een rookverbod in de horeca. Gevolg hiervan is dat mensen vaker buiten het café of uitgaansgelegenheid een sigaret roken en daarmee komen er meer sigarettenpeuken op straat terecht (Senter-Navem, 2008). Deze lossen niet vanzelf op; volgens schattingen duurt het tussen de 1 tot 15 jaar voordat een sigarettenpeuk is afgebroken. De giftige stoffen en het plastic

die in de filters van sigarettenpeuken zitten, komen uiteindelijk in de grond, water en oceanen terecht. Een ander probleem is dat de weggegooiden peuken soms door dieren voor voedsel worden aangezien en worden opgegeten. De dieren kunnen hieraan sterven. Daarnaast kunnen de resten op deze manier uiteindelijk ook in de menselijke voedselketen terechtkomen.

2.5 INFORMATIE ZOEKEN

Ontwikkelingen in de wereld zijn via steeds meer offline en online kanalen en media te volgen. De laatste jaren zien we dat eerste berichten over belangrijke gebeurtenissen via sociale media als Twitter en Facebook worden verspreid. Hoe informeren Nederlanders zich over wereldwijde vraagstukken?

7 op de 10 volgen vaak wereldnieuws via traditionele offline media

De traditionele nieuwsmedia zoals televisie, radio en krant hebben de laatste jaren aan terrein verloren ten opzichte van online media. Zo zijn sinds 2000 de kranten 40 procent van hun oplage kwijtgeraakt (Bakker, 2016). Uit onze cijfers blijkt dat het merendeel van de Nederlanders (70%) desondanks nog steeds het nieuws over ontwikkelingen in de wereld via traditionele kanalen volgt. Dit percentage is vergelijkbaar met vorig jaar (zie figuur 2.5).

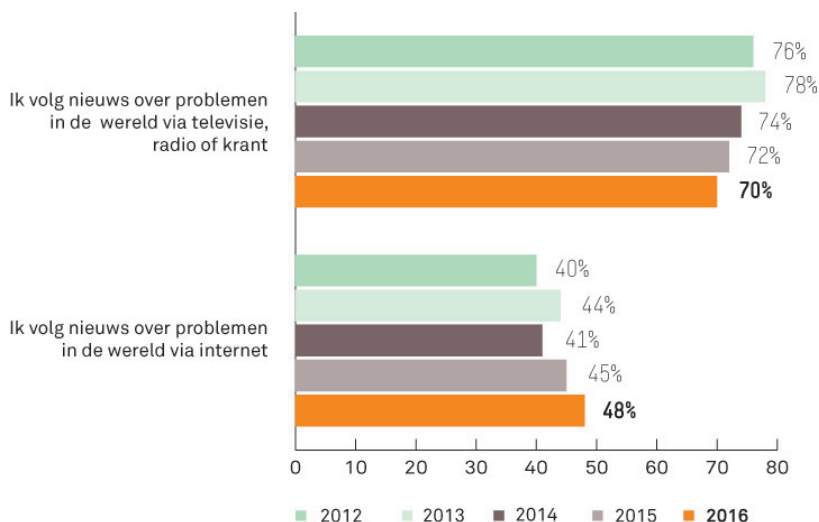
De helft volgt vaak wereldnieuws via online media

Steeds meer mensen volgen (daarnaast) het nieuws over ontwikkelingen in de wereld via online media op de computer, tablet of smartphone (zie figuur 2.5). In 2016 volgt net als vorig jaar bijna de helft van de Nederlanders het nieuws op deze manier.

2.6 MENING GEVEN

Onderlinge communicatie is van belang met het oog op het verduurzamen van het gedrag van Nederlanders. Praten met naasten over wat je belangrijk vindt,

FIGUUR 2.5

Informatie zoeken (% vaak of (bijna) altijd, n=1.593, gewogen resultaten).

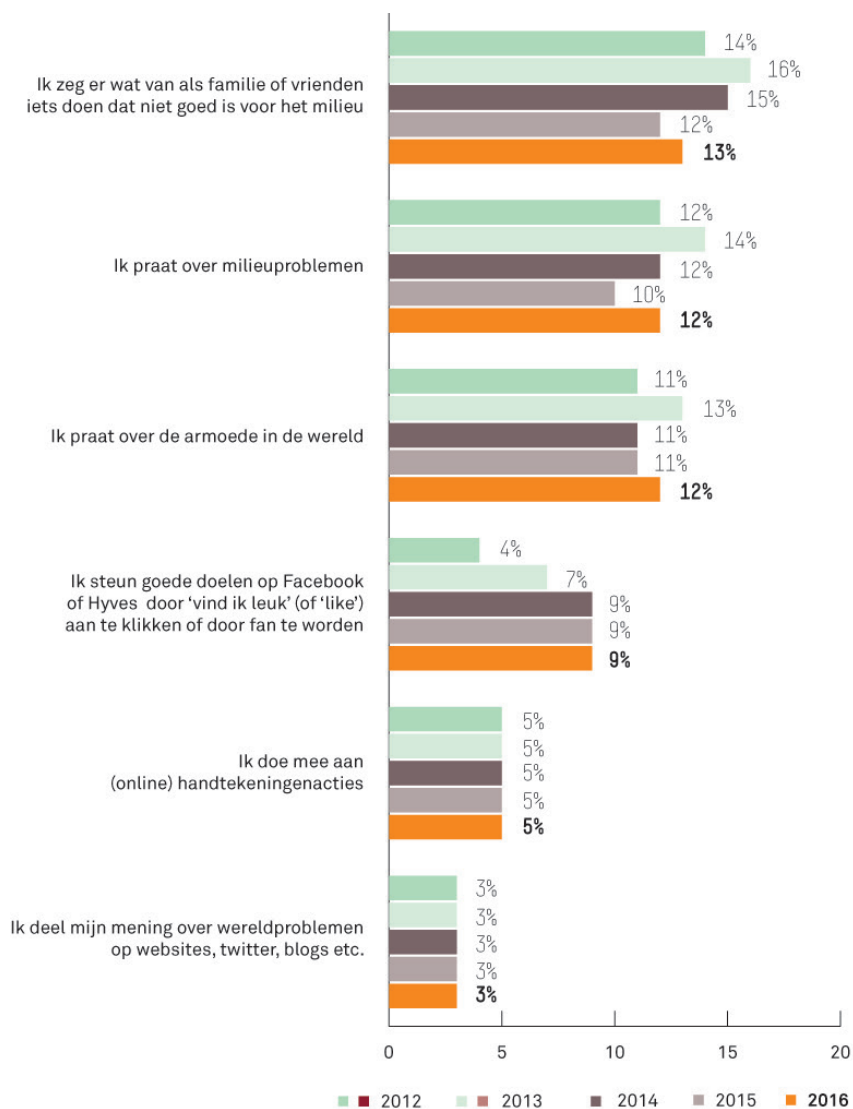
versterkt de norm binnen de eigen sociale kring. Het bepaalt welk gedrag wel of niet acceptabel is. Zo zal iemand minder snel geneigd zijn om vlees te eten in een omgeving met voornamelijk vegetariërs. Ook zal iemand sneller doneren aan een goed doel wanneer zijn vrienden dat ook doen. Zijn deze onderwerpen echter wel onderwerp van gesprek onder Nederlanders?

1 op de 8 praat vaak over armoede of milieuproblemen

Armoede en milieuproblemen staan niet hoog op het lijstje van gespreksonderwerpen voor Nederlanders. Slechts 1 op de 8 Nederlanders geeft aan het hier vaak over te hebben (zie figuur 2.6). Ook houden de meeste Nederlanders hun mond als vrienden en familie zich milieuvriendelijk gedragen. Slechts 1 op de 8 (13%) zegt hier iets van. Dit aantal is vergelijkbaar met vorig jaar.

Weinig Nederlanders geven online hun mening over wereldproblemen

Voor de meeste Nederlanders is het actief online en/of via sociale media delen van hun mening over wereldproblemen geen dagelijkse bezigheid (zie figuur 2.6). Slechts 3 procent deelt zijn mening hier vaak over via een blog of twitter. Het tekenen van online handtekeningacties komt ook niet veel voor: 5 procent geeft aan dit vaak te doen. Het online steunen van goede doelen via bijvoorbeeld

FIGUUR 2.6

Mening geven (% vaak of (bijna) altijd, $n=1.593$, gewogen resultaten).

BOX 2.9: FACEBOOK-BUBBLE

Brexit en Trump, twee grote verkiezingsresultaten die niet alleen door de peilingen, maar ook door veel mensen niet werden verwacht. In beide gevallen werd die misser deels toegeschreven aan de toenemende invloed die sociale media als Facebook hebben op het nieuws dat we lezen (Wong, Levin, & Solon, 2016). Al in 2011 verscheen een boek over deze ‘filter bubble’: hoe de algoritmes van zoekmachines de inhoud van

resultaten aanpassen op wat ze over de gebruiker weten (Pariser, 2011). Een geoloog is immers in andere soorten ‘rock’ geïnteresseerd dan een muzikant. Maar ook Facebook schotelt je nieuws voor dat lijkt op dingen waar je eerder op klikte, reageerde, of likete. Het resultaat is dat men steeds minder in aanraking met andere wereldbeelden komt (El-Bermawy, 2016).

de ‘like’-knop op Facebook komt vaker voor: bijna 1 op de 10 Nederlanders zegt dit vaak te doen. Ten opzichte van vorig jaar zijn er weinig ontwikkelingen.

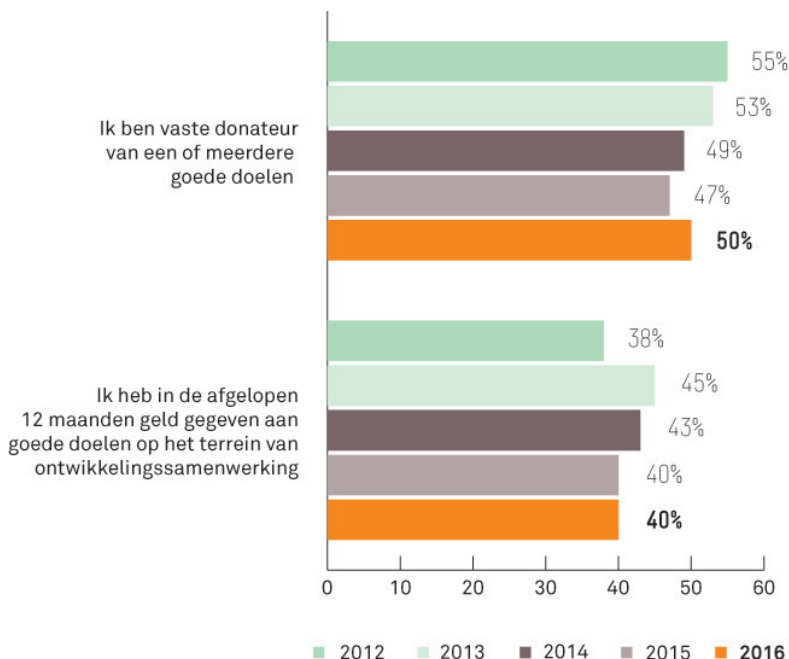

2.7 DONEREN AAN GOEDE DOELEN

Uit landelijke cijfers blijkt dat het aantal donateurs aan organisaties die zich inzetten voor vluchtelingen dit jaar sterk is gestegen. Zo waren er in totaal 65.000 donateurs voor VluchtelingenWerk Nederland: een toename van bijna 30 procent ten opzichte van 2014. De gemiddelde bijdrage per donateur nam toe van 70 euro in 2014, naar bijna 111 euro in 2015. Ook Stichting Vluchteling en Artsen zonder Grenzen kregen meer donaties specifiek bedoeld voor vluchtelingen (Salm, 2016). Hoe zit het met het geven aan goede doelen in het algemeen?

Helpt is vaste donateur van een goed doel

Vorig jaar constateerde we dat goede doelen in Nederland moeite hadden met het vinden en vasthouden van structurele donateurs. Uit de periodieke monitor van het donateursvertrouwen onder Nederlanders bleek echter dat in het derde kwartaal van 2016 het donateursvertrouwen hoger lag dan in dezelfde periode in 2015 (WWAV, 2016). Het vertrouwen in goede doelen is dus aan het opkrabbelen. Ook het aantal vaste donateurs lijkt weer toe te nemen. Uit onze cijfers blijkt dat 50 procent van de Nederlanders vaste donateur is van een of meerdere goede doelen, terwijl dat in 2015 nog 47% was (zie figuur 2.7). Daarmee lijkt de dalende trend - die sinds 2012 zichtbaar was - te worden doorbroken.

FIGUUR 2.7

Doneren aan goede doelen (% donateurs, n=1.593, gewogen resultaten).

BOX 2.10: KLIMAATVLUCHTELINGEN: ZIJN ZE ER AL?

De VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR (UNHCR, 2016) schat dat er sinds 2008 jaarlijks 21,5 miljoen mensen ontheemd raken door de gevolgen van rampen als overstromingen, stormen of bosbranden. Gezien het feit dat klimaatverandering de intensiteit van dit soort rampen verhoogd, spreekt de organisatie dan ook van een effect van klimaatverandering op migratie. Strikt gesproken zijn klimaatvluchtelingen echter geen vluchteling, omdat de term vluchteling in internationaal recht naar mensen verwijst die oorlog of vervolging ontvluchten en daarbij een

landsgrens oversteken. Indirect zorgt klimaatverandering ook voor 'echte' vluchtelingen wanneer de gevolgen ervan tot onderlinge spanningen en conflicten leidt. Zomen Amerikaanse onderzoekers dat het conflict in Syrië (deels) is veroorzaakt door de enorme droogte die het gebied drie jaar lang teisterde voor het uitbreken van de burgeroorlog (Kelley, Mohtadi, Cane, Seager, & Kushnir, 2015). Deze droogte zorgde voor mislukte oogsten, migratie en instabiliteit, met alle gevolgen van dien.

4 op de 10 geven geld aan ontwikkelingshulp

Het aandeel Nederlanders dat geld geeft aan ontwikkelingshulp ligt net als vorig jaar op 40 procent (zie figuur 2.7). Het jaar daarvoor was nog sprake van een daling. Ook hier lijkt dus sprake van stabilisering. In hoofdstuk 5 gaan we verder in op wat Nederlanders vinden van ontwikkelingshulp.

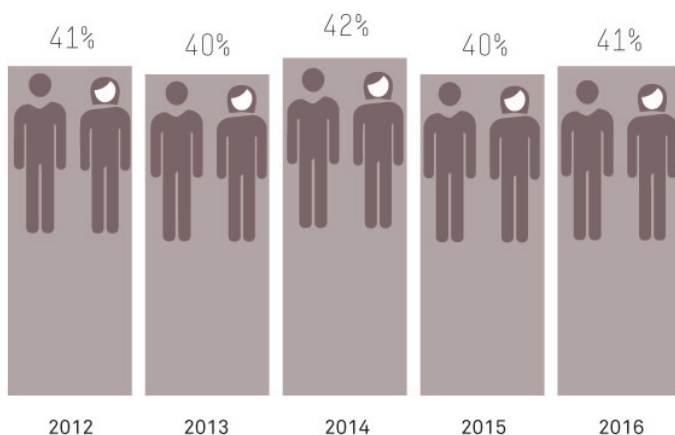

2.8 VRIJWILLIGERSWERK

Nederland heeft een lange traditie van vrijwilligerswerk. Met een terugtrekkende overheid wordt deze vrijwillige inzet van Nederlanders steeds belangrijker voor de samenleving. Vorig jaar zagen we echter een kleine dip in het aantal vrijwilligers, hoe is dat in 2016?

4 op de 10 Nederlanders doen vrijwilligerswerk

Het aantal Nederlanders dat aangeeft vrijwilligerswerk te doen schommelt al jaren rond de 40 procent. Ook in 2016 heeft een vergelijkbaar deel (41%) zich minimaal één keer ingezet als vrijwilliger (zie figuur 2.8). Waar vorig jaar nog gedacht werd aan een dalende trend, is hier dit jaar dus geen sprake meer van.

FIGUUR 2.8

Vrijwilligerswerk (% vrijwilligers, n=1.593, gewogen resultaten).

2.9 POLITIEKE PARTICIPATIE

Burgers kunnen op verschillende manieren uitdrukking geven aan hun recht om het politieke beleid te sturen, bijvoorbeeld door te stemmen bij verkiezingen en door lidmaatschap van een belangenorganisatie. Daarnaast hebben burgers het recht om aan demonstraties en handtekeningenacties deel te nemen om een bepaald politiek doel te bereiken. In hoeverre zijn Nederlanders hier actief mee bezig?

Driekwart van de Nederlanders gaat stemmen bij verkiezingen

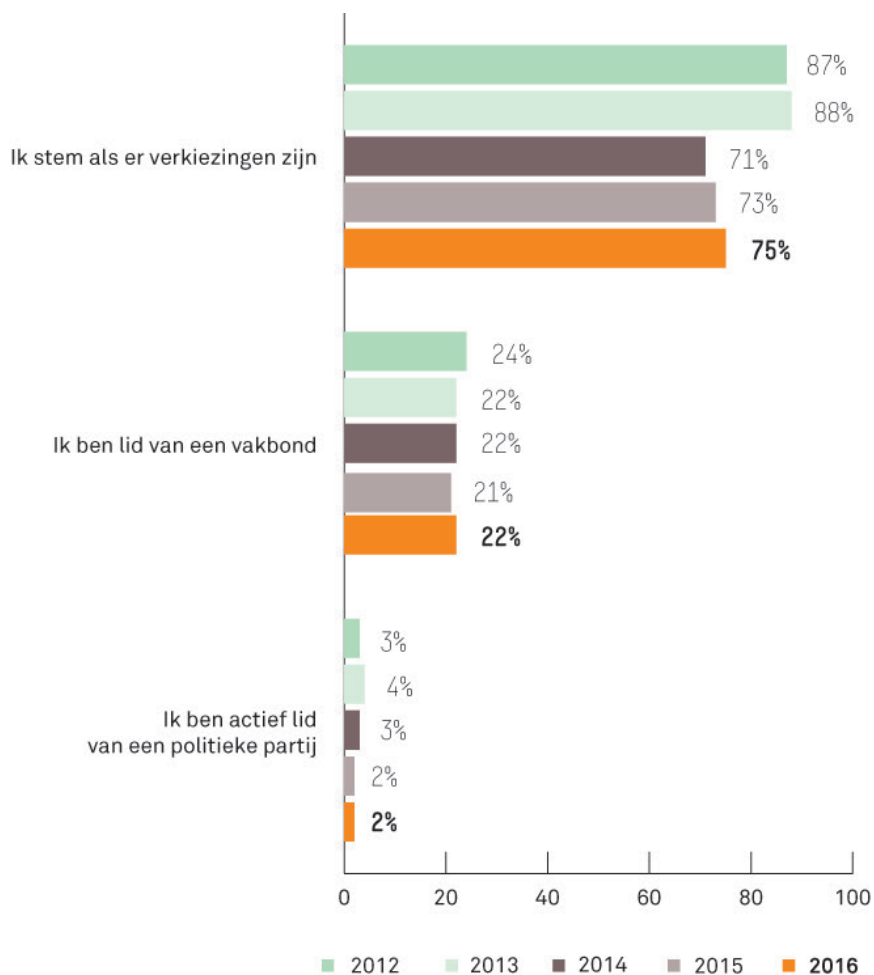
Onder Nederlanders zegt 75% te gaan stemmen als er verkiezingen zijn (zie figuur 2.9). Dit is vergelijkbaar met vorig jaar. Na de opmerkelijke daling in 2014 lijkt het percentage (voorgenomen) stemmende Nederlanders dus te stabiliseren. Bij de vorige Tweede Kamerverkiezingen lag de opkomst uiteindelijke opkomst op 75%. Bij de volgende Tweede Kamerverkiezingen op 15 maart 2017 zal blijken in hoeverre deze opkomst wordt gehaald.

Het aantal Nederlanders dat lid is van een vakbond (22%) en het aantal Nederlanders dat actief lid is van een politieke partij (2%) is vergelijkbaar met vorig jaar.

BOX 2.11: POLITIEKE PARTICIPATIE IN DE PRAKTIJK: HET OEKRAÏNEREFERENDUM

Op 6 april 2016 werd het eerste raadgevende referendum gehouden in Nederland. Alle stemgerechtigde Nederlanders konden naar de stembus om hun mening te geven over het Associatieverdrag tussen Oekraïne en de Europese Unie. Het verdrag met Oekraïne was op 7 april 2015 al goedgekeurd door de Tweede Kamer. Via de Wet raadgevend referendum van 1 juli 2015 is het echter mogelijk om een raadgevend (niet-bindend) referendum aan te vragen over een al goedgekeurde wet, mits er voldoende verzoeken door stemgerechtigden worden ingediend. Actiegroep GeenPeil verzamelde meer dan 400.000

handtekeningen voor een referendum over het associatieverdrag – ruim 100.000 meer dan de benodigde 300.000. De opkomst bij het referendum zelf (32%) was hoog genoeg om de kiesdrempel (30%) te halen. En doordat een meerderheid (61%) van de kiezers tegen stemde, kan het verdrag niet zonder meer door Nederland worden geratificeerd (“Brief inzake EU-Oekraïne associatieakkoord”, 2016). Het kabinet-Rutte is echter terughoudend met het intrekken van de wet en is eind 2016 nog altijd op zoek naar een passende oplossing voor de verrassende uitslag van het referendum.

FIGUUR 2.9
Politieke participatie (% ja, n=1.593, gewogen resultaten).

2.10 TOT SLOT

Wanneer we de balans opmaken, zien we in het afgelopen jaar weinig veranderingen in het duurzame gedrag van Nederlanders. De geringe ontwikkelingen die we zien, stemmen in ieder geval wel positief. Een 'doorbraak' is dat voor het eerst in vijf jaar het aantal Nederlanders dat vaak vlees eet onder de 80 % is gedoken. 'Vleesminderen' lijkt een steeds grotere groep Nederlanders te bereiken. Verder zijn groene rekeningen populairder geworden, en brengen steeds meer mensen goederen weg voor een tweede leven. De dalende trend in donateurs van de afgelopen jaren lijkt ook gekeerd: dit jaar kende voor het eerst weer meer vaste donateurs dan het jaar daarvoor.

Aan de andere kant wijst de grote mate van stabiliteit erop dat duurzaamheid – ook al is er steeds meer aandacht voor dit thema – onder Nederlanders nog niet 'leeft' als het gaat om hun gedragingen. Dit kan verschillende oorzaken hebben. Mensen zijn gewoontedieren en passen hun gedrag maar moeizaam aan. Dit geldt ook voor mensen die er wel degelijk van overtuigd zijn dat een duurzame levensstijl de juiste is. Ook kan het zijn dat er op kleinere schaal wel verandering plaats vindt, maar dat we die niet met onze data kunnen vangen. Al met al lijkt er nog lange weg te gaan voordat duurzaam gedrag de norm wordt in Nederland.

3. HOUDING

In het vorige hoofdstuk hebben we gekeken hoe duurzaam Nederlanders zich gedragen. In dit hoofdstuk gaan we in op wat Nederlanders vinden van mondiale vraagstukken en hoe ze zich verhouden tot de drie uitgangspunten van mondiaal burgerschap: gelijkwaardigheid, wederzijdse afhankelijkheid en gedeelde verantwoordelijkheid (zie hoofdstuk 1).

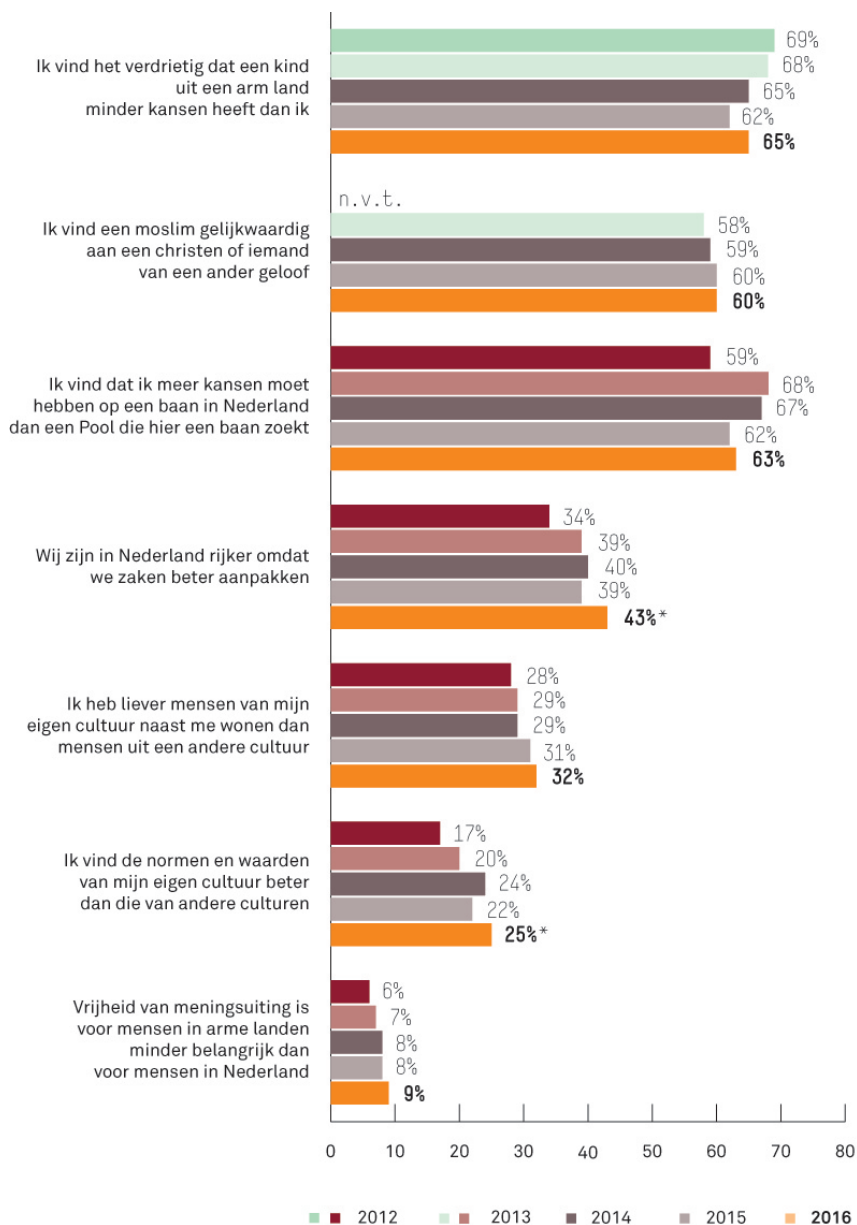
Vorig jaar concludeerden we dat Nederlanders de blik weer iets meer naar buiten richtten (Boonstoppel, 2015a). Minder Nederlanders waren van mening dat de Nederlandse overheid zich alleen op problemen binnen Nederland moet richten. Ook gaven Nederlanders vaker aan dat ons land arme landen moet helpen met het oplossen van hun problemen. Tegelijkertijd waren Nederlanders wel pessimistischer over de invloed die eigen keuzes in het dagelijks leven kunnen hebben op mondiaal niveau. Hoe is dat in 2016?

3.1 GELIJKWAARDIGHEID

Mensen wereldwijd zijn niet gelijk aan elkaar. We verschillen in heel veel dingen; wat we leuk vinden, wat we eten, waar we in geloven. Dit betekent echter niet dat we niet gelijkwaardig zijn aan elkaar: volgens het principe van gelijkwaardigheid heeft iedereen dezelfde rechten en verdient iedereen dezelfde kansen. Mensen overal ter wereld moeten in gelijke gevallen gelijk worden behandeld. Hoe staan Nederlanders tegenover het principe van gelijkwaardigheid van alle mensen?

1 op de 4 vindt normen en waarden eigen cultuur beter

Een kwart van de Nederlanders vindt de eigen normen en waarden beter dan die van andere culturen (zie figuur 3.1). Dit is een stijging ten opzichte van vorig jaar. Blijkbaar zijn Nederlanders minder overtuigd geraakt van de gelijkwaardigheid van verschillende culturele normen en waarden. Mogelijk spelen de terreuraanslagen wereldwijd door moslimextremisten en de aanhoudende vluchtelingenstroom hierbij een rol. Deze ontwikkelingen maken verschillen tussen mensen

FIGUUR 3.1

Gelijkwaardigheid (% (helemaal) mee eens, $n=1.593$, gewogen percentages).

* significant verschil t.o.v. 2015 ($p<0.05$).

wereldwijd zichtbaarder en tastbaarder. Niet alleen vindt een kwart de eigen cultuur beter, bijna een derde van de Nederlanders heeft het liefst mensen van de eigen cultuur als naaste buur.

Over de gehele periode sinds 2012 is er een licht negatieve ontwikkeling te zien. Met andere woorden: Nederlanders zijn negatiever gaan denken over andere culturen. Toch benadrukken we dat dit een minderheid van de Nederlanders is en blijft. Ruim twee derde van de Nederlanders heeft geen uitgesproken voorkeur voor de culturele achtergrond van de burens, en driekwart is er niet van overtuigd dat de eigen normen en waarden beter zijn dan die van andere culturen.

6 op 10 vinden moslims gelijkwaardig aan andersgelovigen

Het percentage Nederlanders dat aangeeft een moslim gelijkwaardig te vinden aan een christen of iemand van een ander geloof, blijft ook ongewijzigd. Ook in 2016 onderschrijven 6 op de 10 Nederlanders de gelijkwaardigheid tussen moslims en andersgelovigen. Ondanks een verschil in religie, is volgens de meeste Nederlanders de ene gelovige niet beter of slechter dan de andere. Dit is niet per definitie een positief gegeven: het kan zijn dat men afwijzend staat tegenover gelovigen in het algemeen, en daar geen onderscheid in maakt tussen verschillende religies.

6 op de 10 menen meer recht te hebben op een baan dan een Pool

Bijna twee derde van de Nederlanders vindt dat ze meer recht hebben op werk dan een Pool die hier een baan zoekt. Dit percentage is vergelijkbaar met 2015. De daling die zichtbaar was tussen 2014 en 2015 - toegeschreven aan de opkrabbelende economie - zet dus niet verder door.

4 op de 9 vinden dat wij onze zaken beter aanpakken

Ruim 4 op de 10 Nederlanders zijn van mening dat wij hier rijker zijn dan in andere landen, omdat we zaken beter aanpakken. Onze rijkdom is volgens deze instelling dus (deels) onze eigen verdienste. Andersom zou volgens deze redenatie gelden dat andere landen zelf schuldig zijn aan armoede, omdat zij zaken simpelweg minder goed aanpakken. Deze 'eigen schuld' benadering is van invloed op de mate van steun voor hulp aan arme landen. Mensen die de oorzaak van armoede toewijzen aan de landen zelf, zijn over het algemeen minder geneigd ontwikkelingshulp te steunen (zie ook hoofdstuk 5). Bovendien impliceert dit een zekere vorm van superioriteit van Nederland ten opzichte van andere landen.

3.2 WEDERZIJDSE AFHANKELIJKHEID

Uit de vorige edities van *Nederlanders en de Wereld* bleek al dat veel Nederlanders zich ervan bewust zijn dat gebeurtenissen in het ene deel van de wereld ook gevolgen kunnen hebben voor andere delen in de wereld. Dit is ook in 2016 het geval. Zo is meer dan 90% ervan overtuigd dat Nederland ook last heeft van werkloosheid in andere landen. Ook onderschrijven bijna alle Nederlanders dat het smelten van de ijskappen op de Noord- en Zuidpool ook voor Nederland consequenties zal hebben (zie figuur 3.2).

Vluchtelingen en asielzoekers mondiale uitdaging

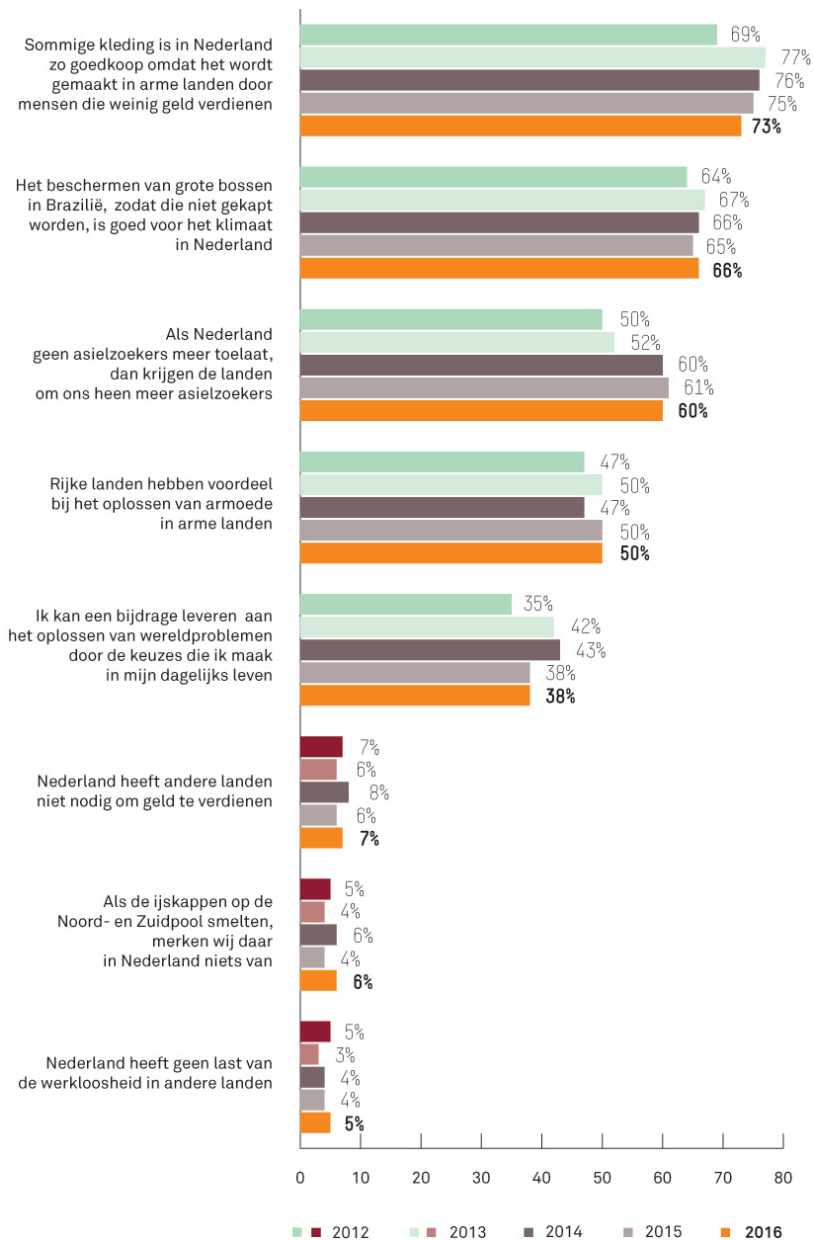
Eén van de meest in het oog springende grensoverschrijdende uitdagingen van de afgelopen tijd is het hoge aantal mensen wereldwijd op de vlucht vanwege gewelddadige conflicten en vervolgingen. Ook in Europa en in Nederland is de impact van deze vluchtelingenstroom zichtbaar. Dit leidde soms tot onrust en protesten, bijvoorbeeld bij de komst van opvangcentra voor vluchtelingen. Aan de andere kant waren er Nederlanders die goederen en geld doneerden voor vluchtelingen of die zich inzetten als vrijwilliger in asielzoekerscentra.

Onze cijfers laten zien dat de meerderheid van de Nederlanders zich inderdaad bewust is van de grensoverschrijdende aard van de vluchtelingenproblematiek: 60% is het eens met de stelling als Nederland geen asielzoekers meer zou toelaten het probleem naar de landen om ons heen zal verschuiven. Dit percentage is vergelijkbaar met 2015. Over de gehele periode sinds 2012 is er een duidelijke toename in dit bewustzijn.

Driekwart weet dat goedkope kleding gemaakt wordt in lagelonenlanden

Soms kan een incident genoeg zijn om mensen de ogen te doen openen voor problemen buiten de eigen landgrenzen. De ramp in de kledingfabriek in Bangladesh in 2013, waarbij meer dan 1.100 arbeiders omkwamen, lijkt daar een goed voorbeeld van. Sinds de ramp is het bewustzijn dat de kleding in Nederland vaak onder slechte arbeidsomstandigheden in lagelonenlanden wordt gemaakt, blijvend toegenomen. Uit onze cijfers blijkt dat 73% van de Nederlanders in 2016 hiervan

FIGUUR 3.2

Wederzijdse afhankelijkheid (% (helemaal) mee eens, n=1.593, gewogen resultaten).

BOX 3.1: XENOFobe POST-BREXIT SENTIMENTEN IN HET VERENIGD KONINKRIJK

Na het Britse referendum over het verlaten van de Europese Unie op 23 juni verschenen er berichten in de media over de toename van het aantal xenofobe en racistische incidenten, met name gericht tegen mensen met een Oost-Europese en Aziatische achtergrond (NOS, 2016; Van IJzendoorn, 2016). Door de nadruk die er tijdens de referendum-campagne lag op ‘anti-immigratie’, voelden sommige Britten zich gerechtvaardigd om hun racistische onderbuikgevoelens te uiten. Voor hen betekende hun brexit-stem niet

(alleen) dat zij uit de EU willen vertrekken, maar ook dat buitenlanders niet meer welkom zijn in het Verenigd Koninkrijk. Een Britse commissie voor gelijkheid en mensenrechten waarschuwde na de brexit voor de toegenomen raciale spanningen tussen verschillende bevolkingsgroepen en riep de overheid op tot het nemen van maatregelen. Maar juist de passieve houding van pro-brexit-politici wordt gehekeld: ze zouden te weinig doen om de xenofobe sentimenten in toom te houden (Ahmed, 2016).

BOX 3.2: ‘FACTS & FIGURES’ MIGRATIE

Uit cijfers van de UNHCR bleek dat in 2015 meer dan 65 miljoen burgers huis en haard achter zich hebben gelaten vanwege gewapende conflicten en vervolgingen. Twee derde van de vluchtelingen wordt in de regio opgevangen (Midden-Oosten en Afrika), maar een aanzienlijk deel waagt de risicovolle overtocht naar Europa. Dit was ook in Nederland te merken. Volgens de IND waren er nog

nooit zoveel asielaanvragen geweest als in 2015 (Immigratie- en Naturalisatiedienst, 2016b). Dit jaar lijkt dit aantal echter fors lager uit te vallen. Eind oktober stond de teller van het aantal asielaanvragen in 2016 op ongeveer de helft van het totale aantal asielaanvragen in 2015 (Immigratie- en Naturalisatiedienst, 2016a).

op de hoogte is. Dit is wel iets minder dan vorig jaar. Mogelijk is het effect van de ramp in de kledingfabriek toch weer iets uitgedoofd, of gelooft men dat er daadwerkelijk stappen zijn ondernomen om de productie van kleding ‘eerlijker’ te maken (zie box 3.3).

Helft ziet voordeel voor rijke landen in oplossen armoede in arme landen

Wederzijdse afhankelijkheid houdt ook in dat we zelf de gevolgen ervaren van wat er ergens anders op de wereld gebeurt. Het (mee)helpen oplossen van problemen en uitdagingen over de eigen grens, kan daarmee ook in ons eigen voordeel zijn.

BOX 3.3: OP WEG NAAR EERLIJKE EN SCHONE KLEDING?

In juli 2016 sloot het kabinet een convenant met ruim 60 grotere Nederlandse kledingproducenten en labels, zoals G-Star, Sissy Boy en WE Fashion, waarin afspraken staan over het verbeteren van de arbeidsomstandigheden waaronder de kleding wordt gemaakt en over een productieproces dat beter is voor het milieu en klimaat (Righton, 2016). De kledingwinkels die het convenant

hebben getekend, krijgen vijf jaar de tijd om aan de normen te voldoen. De kleding die nu in de winkels van deze ketens ligt is dus nog niet per se volgens deze normen geproduceerd. Maar toch is er wel keuze voor de duurzame en verantwoorde mode-liefhebber: er zijn talloze (kleinere) kledingmerken die eerlijke en schone kleding maken, zoals People Tree, ArmedAngels, Mud Jeans en Kuyichi.

Zo ook het helpen oplossen van armoede in andere landen. De helft van de Nederlanders denkt inderdaad dat het tegengaan van armoede met behulp van bijvoorbeeld ontwikkelingshulp ook voordelig zal zijn voor rijke landen. Deze houding zou een motief kunnen zijn om, geredeneerd vanuit (welbegrepen) eigenbelang, overheidsuitgaven aan ontwikkelingshulp te steunen. In hoofdstuk 5 gaan we verder in op de mening en houding van Nederlanders ten opzichte van ontwikkelingshulp.

3.3 GEDEELDE VERANTWOORDELIJKHEID

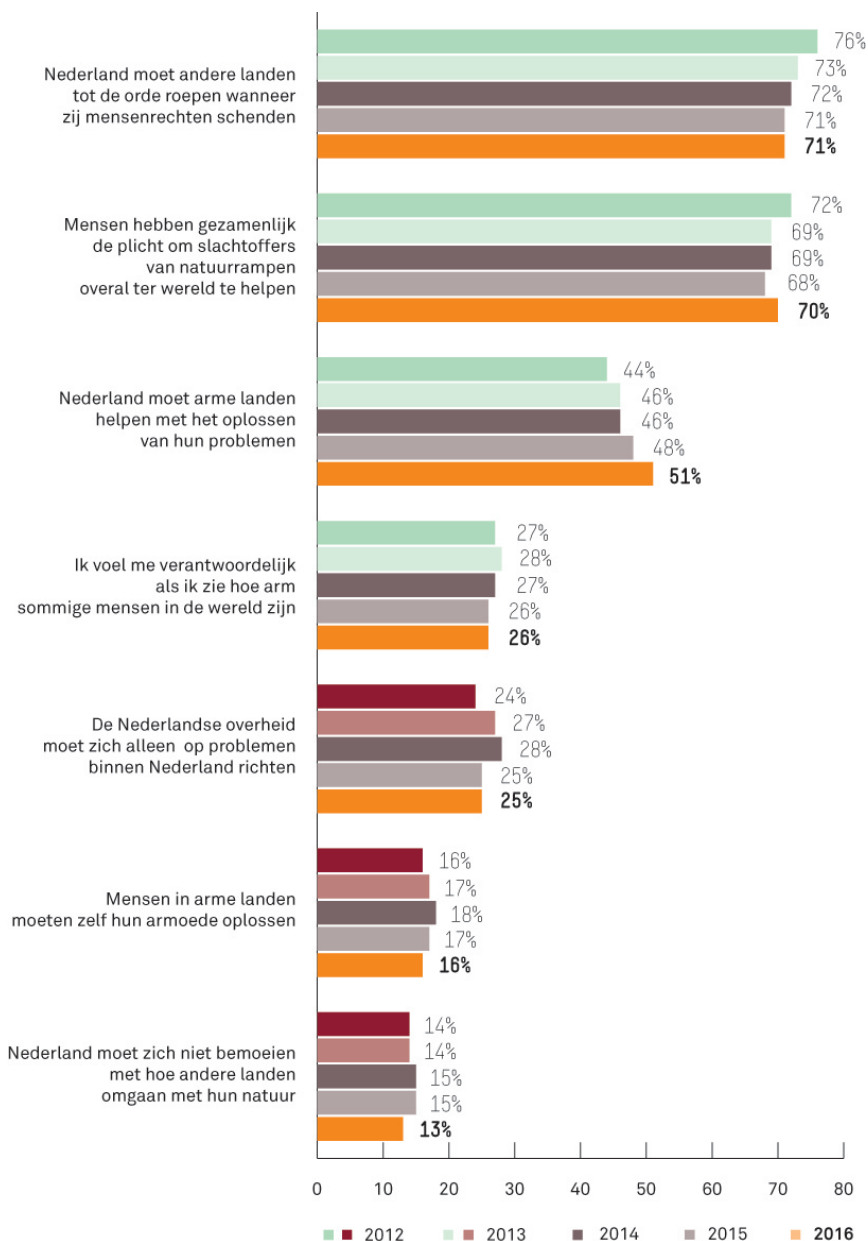
Overtuigd zijn van de gelijkwaardig en afhankelijkheid tussen mensen wereldwijd is niet genoeg om grensoverschrijdende uitdagingen als klimaatverandering tegen te gaan. Om ook daadwerkelijk een bijdrage te kunnen en te willen leveren, moet men er ook van overtuigd zijn dat men de verantwoordelijkheid deelt voor deze mondiale problemen. Vinden Nederlanders inderdaad dat ook wij medeverantwoordelijk zijn voor het oplossen van bijvoorbeeld armoede in het buitenland?

Nederland mag zich bemoeien met andere landen

Nederland moet volgens de meeste Nederlanders andere landen terecht kunnen wijzen als dat nodig is. Zo onderschrijven 7 op de 10 Nederlanders dat ons land andere landen tot de orde moet roepen wanneer er mensenrechten geschonden worden. Ook mag Nederland zich bemoeien met hoe andere landen omgaan met de natuur. Slechts 1 op de 8 vindt dit niet nodig (zie figuur 3.3).

Nederland moet helpende hand bieden

Nederland moet niet alleen andere landen terechtwijzen, maar ook een helpende hand bieden als dat nodig is. De helft (51%) onderschrijft dat Nederland arme

FIGUUR 3.3

Gedeelde verantwoordelijkheid (% (helemaal) mee eens, n=1.593, gewogen resultaten).

landen moet helpen met het oplossen van hun problemen. Een kwart is van mening dat Nederland zich alleen op problemen binnen Nederland moet richten. En slechts 16% vindt dat mensen in arme landen zelf hun armoede moeten oplossen.

Eigen verantwoordelijkheid wereldwijde armoede beperkt

Over de eigen verantwoordelijkheid voor het bestaan van armoede op de wereld is men minder uitgesproken. Een kwart (26 %) zegt zich verantwoordelijk te voelen als ze zien hoe arm sommige mensen in de wereld zijn. Dit relatief lage verantwoordelijkheidsgevoel impliceert dat men bij het oplossen van wereldwijde armoede ook eerder naar anderen zal wijzen dan naar zichzelf.

In het geval van natuurrampen, vinden 7 op de 10 Nederlanders dat we een gezamenlijke plicht hebben om slachtoffers van dergelijke rampen te helpen.

3.4 TOT SLOT

Ook in 2016 worden de drie principes van mondiaal burgerschap breed gedragen onder de Nederlandse bevolking. Men erkent dat mensen wereldwijd gelijkwaardig zijn aan elkaar, en dat we op de wereld afhankelijk van elkaar zijn. Wat er hier gebeurt, heeft een impact elders op de wereld (en vice versa). Nederlanders zijn dus wel degelijk in staat om over de eigen grens heen kijken. Ze hebben oog voor problemen en uitdagingen in andere landen. Dit betekent echter niet automatisch dat men ook vindt dat zij een verantwoordelijkheid hebben om bij te dragen aan het oplossen van deze uitdagingen.

Voor zover er ontwikkelingen door de tijd te zien zijn, blijven deze beperkt tot kleine veranderingen. Zo lijkt er een tendens te ontstaan dat verschillen tussen arm en rijk en verschillen tussen culturen meer dan in 2012 worden benadrukt. Ontwikkelingen als de vluchtelingencrisis en terreur door moslimterroristen kunnen hier een rol in spelen. Niet alleen benadrukt men in 2016 meer dan voorheen de onderlinge verschillen, er schuilt ook een waardeoordeel in: een groeiende groep Nederlanders vindt de eigen cultuur beter dan andere culturen.

4. NEDERLANDERS EN DE DEELECONOMIE

In 2013 voerde Kaleidos Research een onderzoek uit naar de staat van de deeleconomie in Nederland (Carabain et al., 2013). In de afgelopen drie jaar lijkt er veel veranderd te zijn op dit terrein. Aan de ene kant zijn er veel nieuwe deelplatformen ontstaan, zowel in Nederland als wereldwijd. Aan de andere kant is er meer aandacht voor de mogelijke negatieve effecten van de deeleconomie op onze samenleving, zoals toenemende sociale ongelijkheid. Daarom besteden we in 2016 opnieuw aandacht aan de deeleconomie in Nederland. In dit hoofdstuk wordt er een vergelijking gemaakt tussen 2013 en 2016. Zijn Nederlanders in de afgelopen drie jaar meer of minder gaan delen via online platformen? En is de houding van Nederlanders tegenover delen en deelplatformen veranderd?

4.1 WAT IS DE DEELECONOMIE?

Het delen van spullen tussen familie, vrienden en burens is van alle tijden. Toch spreekt men pas sinds kort over 'de deeleconomie'. Door de opkomst van het internet is de manier waarop mensen spullen delen veranderd. Waar mensen hun spullen vroeger eigenlijk vrijwel alleen offline deelden met bekenden, deelt men nu ook via online platformen (Frenken, et al., 2015; Richardson, 2015). Deze internetplatformen stellen mensen in staat hun spullen te delen met mensen die zij niet kennen. Hierdoor vindt een schaalvergroting plaats: het internet stelt mensen in staat hun spullen met een grotere groep te delen.

Veel verschillende definities

Er bestaan veel definities van het fenomeen deeleconomie. Wetenschappers zijn nog niet tot een consensus gekomen over wat er nu onder de term verstaan wordt. Hierdoor is er ook geen eenduidig antwoord op de vraag welke bedrijven en platformen tot de deeleconomie behoren. Volgens Frenken, et al. (2015) omvat de deeleconomie enkel de deelplatformen die het delen tussen particulieren onderling mogelijk maken. Zo valt een platform zoals Snappcar, waar particulieren

auto's van elkaar kunnen lenen, wel onder de deeleconomie, maar een bedrijf dat auto's verhuurt niet. Er is wel consensus over dat delen binnen de deeleconomie met en zonder financiële vergoeding kan plaatsvinden (Bloomberg Brief, 2015; Frenken, et al., 2015; Frenken, 2016).

Ook is er een discussie gaande over wat er dan precies gedeeld wordt binnen deze deeleconomie. Frenken (2016) maakt een onderscheid tussen de deeleconomie, de kluseconomie en de tweedehandseconomie. In de kluseconomie worden diensten aangeboden, zoals taxiritten via Uber en schoonmakers via Helpling. Onder de tweedehandseconomie valt het verkopen van bezit, hierbij veranderen goederen van eigenaar. Een website die hierbij kopers en verkopers faciliteert is Marktplaats. In de deeleconomie gaat het volgens Frenken dus uitsluitend om het verhuren van bezit. In veel definities van de deeleconomie is het onderscheid tussen deze drie soorten economie echter minder eenduidig. Tot slot wordt er gediscussieerd of de deeleconomie alleen betrekking heeft op het verhuren van onbenut bezit. Onbenut bezit is bijvoorbeeld het verhuren van je auto via Snappcar op het moment dat jij hem niet zelf gebruikt. Of je huis verhuren via Airbnb op het moment dat je zelf niet thuis bent. Als je een auto of huis koopt met de intentie die te verhuren via een deelplatform zou dit dus niet tot de deeleconomie behoren (Frenken, 2016).

In dit onderzoek hanteren wij een iets bredere definitie van de deeleconomie. We zijn ons bewust van de bovengenoemde discussie rondom delen, en het verschil tussen de deeleconomie, de tweedehandseconomie en de kluseconomie. Toch hebben we er in het kader van dit onderzoek voor gekozen om ook platformen zoals Marktplaats te zien als onderdeel van de deeleconomie. Hier is voor gekozen vanuit een mondiale benadering waarbij de effecten van de deeleconomie op mondiale vraagstukken zoals schaarste van grondstoffen centraal staan. Hierbij is het weggeven of verkopen van onbenut bezit via Marktplaats net zo relevant als het verhuren van onbenut bezit via Airbnb.

4.2 POSITIEVE EN NEGATIEVE EFFECTEN VAN DE DEEECONOMIE

Waar men een aantal jaar geleden de deeleconomie vooral zag als een positieve marktontwikkeling is er de laatste tijds steeds meer aandacht voor de negatieve effecten van de opkomst van de deeleconomie (Frenken, 2016).

People, planet, profit

Als we kijken naar de voordelen van de deeleconomie onderscheiden we drie aspecten: *people*, *planet* en *profit* (Frenken et al., 2015). Onder *people* vallen de sociale voordelen van de deeleconomie. Zo brengen online platformen vreemden

met elkaar in contact, wat kan leiden tot nieuwe vriendschappen en meer in het algemeen tot meer sociale cohesie in de samenleving (Bloomberg Brief, 2015).

Planet heeft betrekking op de effecten van de deeleconomie op natuur en milieu. De verwachting is dat door de stijgende populariteit van deelplatformen mensen minder geneigd zullen zijn spullen zelf aan te schaffen, waardoor er op een duurzamere manier met bezit wordt omgegaan. Door de focus op gebruik hoeft er minder geproduceerd te worden en dit leidt tot een besparing op schaarse grondstoffen. Een website zoals Peerby zorgt er bijvoorbeeld voor dat je weet waar je een boor in de buurt kunt lenen en daardoor hoeft je deze niet zelf aan te schaffen.

Tot slot verwijst *profit* naar de economische voordelen van de deeleconomie voor zowel huurders als verhuurders. Door het lenen van spullen via deelplatformen besparen huurders op de aanschaf van spullen. Aan de andere kant kunnen verhuurders geld verdienen met het uitlenen van hun bezit als zij dit doen via een betaald deelplatform (Frenken et al., 2015).

Keerzijde

De opkomst van de deeleconomie heeft echter ook een keerzijde. Allereerst leidt de deeleconomie tot een toename van de sociale ongelijkheid in Nederland. De welvaartsstijging veroorzaakt door de deeleconomie is niet gelijk verdeeld onder Nederlanders. Immers, Nederlanders die het meest bezitten, kunnen ook het meest verdienen in deze economie. Het bezit van een auto is een voorwaarde om deze via een deelplatform te kunnen verhuren. ING stelt in een onderzoek uit 2015 dat 80 procent van de uitgaven in de deeleconomie terecht komt bij 10 procent van de aanbieders. Deze verdiensten worden vooral gegenereerd door het verhuren van woningen.

Bovendien kan de populariteit van Airbnb ervoor zorgen dat de prijzen van koophuizen stijgen. Eigenaren zijn namelijk eerder geneigd een koophuis aan te houden als zij verdiensten kunnen genereren door dit huis te verhuren. Er zijn dan dus minder huizen beschikbaar voor de verkoop, waardoor prijzen stijgen. Een ander voorbeeld van een platform dat inspeelt op de wens van particulieren om geld te verdienen aan de deeleconomie is Peerby. Waar Nederlanders via de oorspronkelijke Peerby app nog enkel gratis spullen konden (uit)lenen, werd eind 2015 Peerby Go gelanceerd waarmee buurgenoten in staat worden gesteld hun spullen aan elkaar te verhuren.

Daarnaast zijn bepaalde praktijken in de deeleconomie eigenlijk illegaal of zorgen voor oneerlijke concurrentie. Zo is UberPop in Nederland verboden omdat het

platform zich niet aan de taxiwetgeving houdt (Van Noort, 2016) en ontduiken verhuurders via Airbnb vaak regels die wel gelden voor hoteleigenaren, zoals het afdragen van toeristenbelasting (Van Noort, 2015).

Rebound-effect

Tot slot valt het te bediscussiëren of de effecten van de deeleconomie op de natuur en het milieu louter positief zijn. Frenken (2016) noemt dit een rebound-effect, waarbij deelactiviteiten die in eerste instantie een positief effect lijken te hebben daarnaast een negatieve impact hebben. Airbnb is hier een goed voorbeeld van: zij claimen milieuvriendelijk te zijn omdat huizen beter benut worden. Echter, de verhuur van goedkope accommodaties geeft vooral een impuls aan het toerisme. Hierdoor kunnen mensen het zich veroorloven om vaker op vakantie te gaan, wat juist kan zorgen voor meer mobiliteit en daarmee voor meer CO₂-uitstoot van auto's en vliegtuigen.

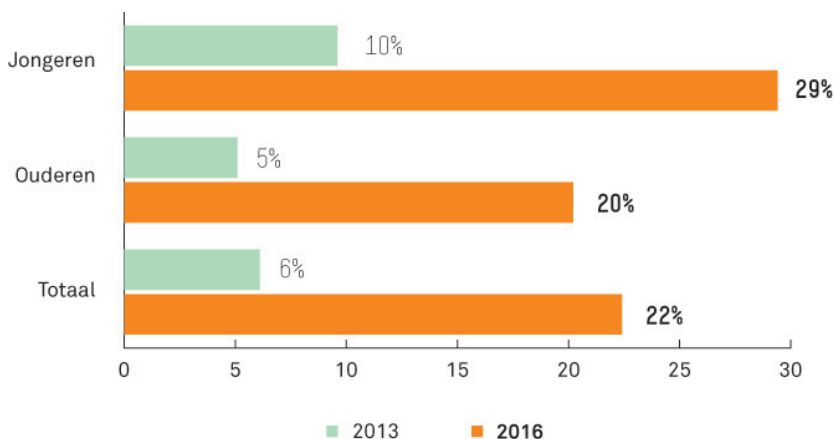
4.3 1 OP DE 5 NEDERLANDERS GEBRUIKT ONLINE DEELPLATFORMEN

Nederlanders gebruiken veel verschillende deelplatformen. We gaven eerder in dit hoofdstuk aan dat we een vergelijking willen maken tussen 2013 en 2016. Dit heeft tot gevolg gehad dat we ons in deze studie slechts richten op een selecte groep van deelplatformen, namelijk de deelplatformen die al bestonden in 2013. In totaal deelt iets minder dan één kwart (23%) van de Nederlanders wel eens via één van deze deelplatformen of apps. Dit is een toename ten opzichte van 2013, toen was dit slechts zes procent.²

Uit eerder onderzoek is gebleken dat er een verschil is tussen jongere en oudere mensen in het gebruik van deelplatformen (Carabain et al., 2013). Mensen onder de 35 jaar delen vaker op deze manier en hebben ook een positievere houding ten opzichte van deze vorm van delen. We zullen in de komende paragrafen dan ook steeds het verschil tussen jongere Nederlanders (jonger dan 35 jaar) en oudere Nederlanders (35 jaar en ouder) uitlichten. Van de Nederlanders onder de 35 jaar deelt bijna één derde (29%) wel eens via deelplatformen, van de Nederlanders van 35 jaar en ouder is dat slechts 20 procent. Bij beide groepen is er wel sprake van een toename in het delen in de afgelopen drie jaar. In 2013 deelde slechts tien procent van de jongere Nederlanders en vijf procent van de oudere Nederlanders.

2

Het is belangrijk om bij deze vergelijking op te merken dat de vragenlijsten van de onderzoeken uit 2013 en 2016 niet geheel identiek waren. In het onderzoek uit 2013 werd uitsluitend aan de respondenten die aangaven wel eens iets online te delen gevraagd op welke online platformen zij delen. In het onderzoek uit 2016 daarentegen werd aan alle respondenten direct gevraagd van welke online deelplatformen zij wel eens gebruik maakten.

FIGUUR 4.1

Wie delen er? (n=2625, gewogen resultaten).

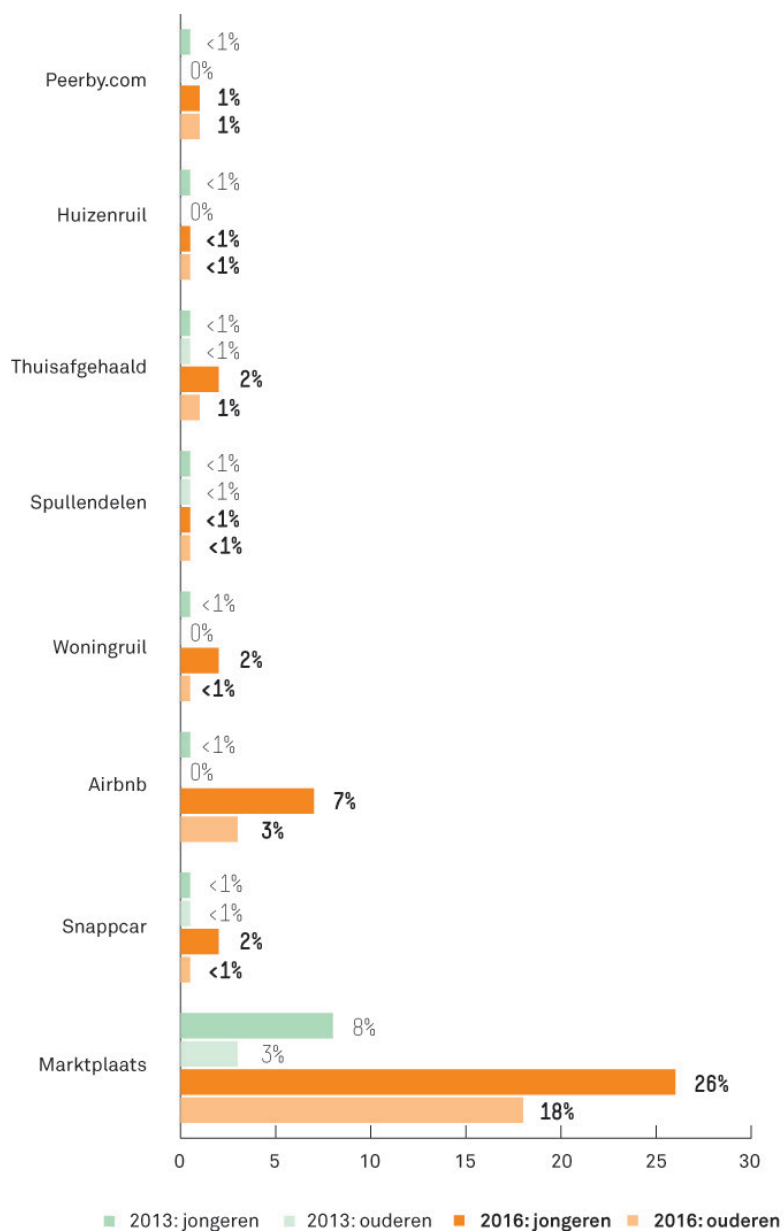
Marktplaats en Airbnb zijn het populairst

Zoals hierboven kort benoemd werd, richt dit onderzoek zich op een selecte groep van platformen die al actief waren in 2013. Figuur 4.2 laat zien welke platformen deel uitmaken van dit onderzoek. Van deze websites is Marktplaats duidelijk het populairst, twintig procent van de Nederlanders heeft wel eens spullen gedeeld of geleend via Marktplaats. Dit is een toename ten opzichte van 2013, toen gaf slechts vijf procent van de Nederlanders aan Marktplaats te gebruiken om spullen te delen of te lenen. Onder jongere Nederlanders is het gebruik van Marktplaats het meest toegenomen. In 2016 zegt ongeveer 1 op de 4 jonge Nederlanders (26%) Marktplaats te gebruiken om spullen te delen, ten opzichte van achttien procent van de oudere Nederlanders.

BOX 4.1: DEELPLATFORMEN IN NEDERLAND

In Nederland zijn steeds meer deelplatformen actief. Naast de bekende, internationale spelers zoals Airbnb en Blablacar, ontstaan er ook 'Nederlandse' deelplatformen. De meest succesvolle en bekende Nederlandse platformen zijn Peerby, voor het delen van spullen, en Snappcar, voor het delen van auto's. Er zijn echter nog meer

Nederlandse deelplatformen in opkomst. Zo is er Barqo, voor het delen van boten, en Rewear, voor het delen van kleding, maar ook Konnektid, voor het delen van kennis. Bij dit platform worden mensen met kennis over een bepaald onderwerp, bijvoorbeeld gitaarspelen of Spaans, gekoppeld aan mensen die dit graag willen leren.

FIGUUR 4.2

Websites die gebruikt worden om te delen (n=2625, gewogen resultaten).

Na Markplaats wordt Airbnb het meest gebruikt door Nederlanders. In 2016 gaf drie procent van hen aan wel eens een huis of kamer te hebben gehuurd of verhuurd via Airbnb. Hier is ook sprake van een toename ten opzichte van 2013, toen had slechts 0,1 procent van de Nederlanders wel eens gebruik gemaakt van Airbnb. Jongere Nederlanders maken vaker gebruik van Airbnb dan oudere Nederlanders. In 2016 heeft bijna zeven procent van de jongere Nederlanders een huis of kamer gehuurd of verhuurd via Airbnb, onder oudere Nederlanders lag dit percentage slechts op drie procent.

Naast de eerder genoemde platformen worden Peerby en Thuisafgehaald.nl het meest gebruikt. Peerby gebruik je om spullen die je weinig gebruikt, zoals een klopboor, te lenen van of aan mensen in de buurt. Via Thuisafgehaald.nl kunnen mensen eten delen met hun buurtgenoten. Hoewel Peerby en Thuisafgehaald.nl in dit onderzoek naar voren kwamen als relatief populair in vergelijking met andere deelplatformen, is het nog altijd een kleine groep Nederlanders die hier gebruik van maakt. Slechts 1 op de 100 Nederlanders gebruiken deze websites.

De overige deelplatformen die zijn opgenomen in dit onderzoek worden in 2016 door minder dan één procent van de Nederlanders gebruikt. Naast deze platformen gaven enkele respondenten aan spullen via Facebook en lokale websites of apps te delen.

BOX 4.2: DE SOCIALE IMPACT VAN THUISAFGEHAALD.NL

Thuisafgehaald.nl, opgericht in 2012, biedt mensen de kans om eten te delen met hun buurtbewoners. Het idee achter het deelplatform is dat dit platform buurtbewoners met elkaar in contact brengt en voedselverspilling tegengaat. Wij spraken met oprichter Marieke Hart over de sociale impact van Thuisafgehaald.nl.

Door Thuisafgehaald.nl komen buurtbewoners met elkaar in contact en dit blijkt vaak te leiden tot veel meer dan het delen van een warme maaltijd. Er ontstaan vriendschappen tussen buurtbewoners, mensen lenen boeken aan elkaar uit en nemen spullen voor

elkaar mee van vakantie. Daarnaast is het voor de thuiskoks een belangrijke manier om vaardigheden op te doen die niet direct iets met koken te maken hebben. Door regelmatig eten te koken voor mensen in de buurt leren thuiskoks bijvoorbeeld om beter te improviseren, communiceren en plannen. Marieke: “bij mij in de buurt woont een Japanse vrouw. Via Thuisafgehaald.nl biedt zij haar Japanse eten aan haar buurtgenoten aan. Zij is werkloos en spreekt niet zo goed Nederlands, maar door het deelplatform staat haar keukentje regelmatig vol met enthousiaste buurtbewoners die genieten van haar kookkunsten. Op deze manier kan

ze vanuit haar eigen culturele achtergrond bijdragen aan de Nederlandse samenleving.”

Aan de andere kant is Thuisafgehaald.nl er ook om mensen uit de brand te helpen die lastiger zelf een warme maaltijd kunnen koken. “Hier is de meerwaarde het grootst voor ouderen, mensen met een chronische ziekte en mensen met een beperking. Zij worden door Thuisafgehaald.nl gekoppeld aan een thuiskok. Er ontstaan vaak langdurige relaties die in de praktijk veel verder gaan dan het koken zelf.” Uit een recent onderzoek van Thuisafgehaald.nl bleek bijvoorbeeld dat 51% van deze groep kwetsbare mensen zegt dat de thuiskok meer doet dan koken alleen. Het gaat dan bijvoorbeeld om helpen met het doen van de boodschappen, kleine klusjes doen in huis of iemand naar de dokter brengen. Aan de andere kant zegt maar 15% van de thuiskoks dat ze meer doen dan koken alleen. Voor de thuiskok lijkt dit dus niet als hulpverlening te voelen terwijl de extra hulp voor de afhalers wel heel waardevol is.

Maar waardoor heeft Thuisafgehaald.nl nu zo'n sociale impact? Volgens Marieke heeft

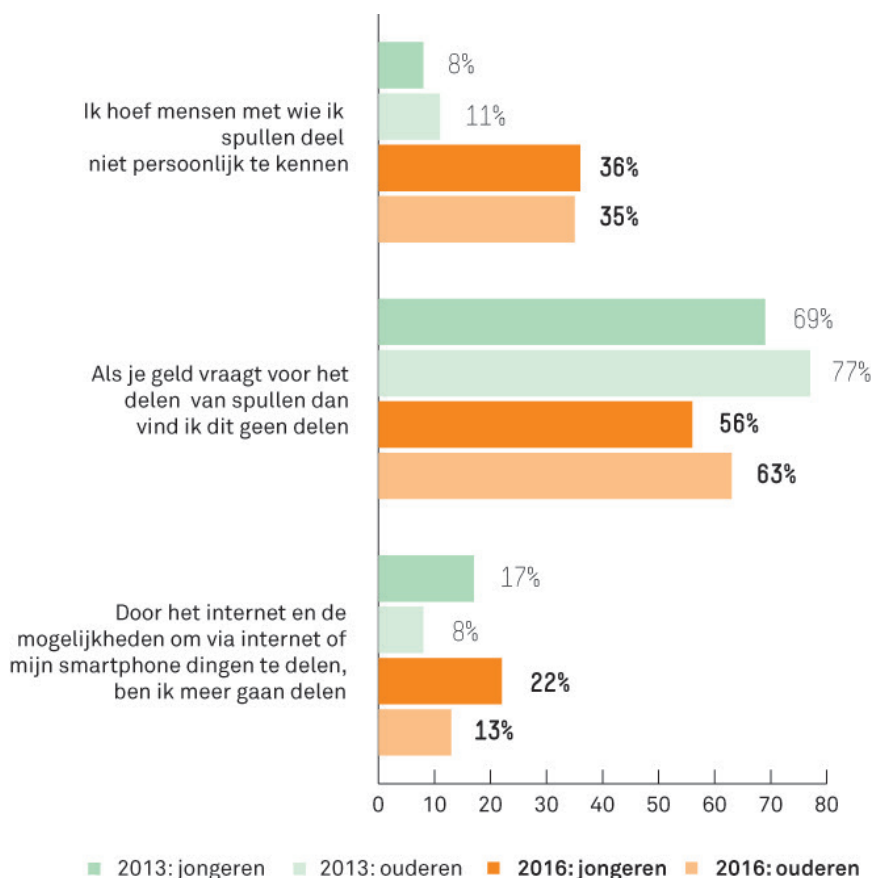
dit deels te maken met dat Thuisafgehaald.nl zich richt op het delen van eten, en bijvoorbeeld niet op het delen van auto's of gereedschap. De thuiskoks hebben vaak een enorme passie voor koken, zij worden er blij van om anderen te verrassen met een warme maaltijd. Daarnaast is Thuisafgehaald.nl één van de weinige deelplatformen waar niet echt aan verdiend kan worden. Waar je met het verhuren van je huis, auto of boormachine een extra zakcentje kan verdienen, krijg je als thuiskok enkel betaald voor de kosten die je maakt. “Dit maakt Thuisafgehaald.nl een sociaal platform pur sang.”

Daarnaast kan voedseldelen ook voedselverspilling tegengaan. Hoewel er bijna nooit restjes worden aangeboden via Thuisafgehaald.nl en de meeste koks dus juist meer gaan koken, zegt Marieke: “Als één kok zes porties maakt dan is dat efficiënter dan als zes mensen voor zichzelf koken, zowel in het gebruik van producten (als je voor jezelf kookt hou je zo een halve bloemkool over) als in het gebruik van gas, water en licht. Als je voor tien mensen pasta kookt, heb je je pan bijna net zo lang opstaan als wanneer je dat voor jou alleen doet.”

4.4 1 OP DE 3 NEDERLANDERS VINDT DELEN MET VREEMDEN GEEN PROBLEEM

Het online delen van spullen vereist tot op een bepaalde hoogte een verandering in de houding van mensen. De introductie van het online delen betekent namelijk een gedeeltelijke overgang van een economie gecentreerd rondom bezit naar een economie die zich richt op gebruik. Daarnaast leidt online delen van spullen ertoe dat mensen hun bezit vaak delen met mensen die zij niet kennen. Hiervoor is een bepaalde mate van vertrouwen tussen mensen noodzakelijk. Op deelplatformen wordt dit vertrouwen vooral gecreëerd door middel van beoordelingssystemen. Deze beoordelingssystemen zorgen ervoor dat vertrouwen tussen mensen die elkaar niet kennen wordt bevorderd (Botsman, 2010). Mensen zijn bijvoorbeeld

sneller geneigd een huis te huren via Airbnb bij een verhuurder met hoge beoordelingen dan bij een verhuurder met lage beoordelingen. Toch zijn Nederlanders nog niet unaniem overtuigd van het delen van spullen met vreemden. Slecht 1 op de 3 Nederlanders (34%) geeft aan dat ze de mensen met wie zij spullen delen niet persoonlijk hoeven te kennen. Deze groep Nederlanders is de afgelopen drie jaar wel enorm in omvang toegenomen, in 2013 was dit namelijk slechts 10%. Er is hierbij nagenoeg geen verschil tussen jongere en oudere Nederlanders.

FIGUUR 4.3
Wat vinden Nederlanders van delen? (% (helemaal) mee eens, n=2625, gewogen resultaten).

Voor het online delen van spullen zijn de mogelijkheden die het internet en bijvoorbeeld smartphones bieden een absolute voorwaarde. Het gebruik van smartphones is in de afgelopen jaren toegenomen, dus ligt het in de lijn der verwachting dat het gebruik van online deelplatformen ook is toegenomen. Toch geeft slechts een klein deel van de Nederlandse bevolking (15%) aan door deze technologische ontwikkelingen meer te zijn gaan delen. Dit is een kleine stijging ten opzichte van 2013, toen was dit namelijk tien procent. Deze stijging zien we bij zowel jongere als oudere Nederlanders, maar het is duidelijk dat onder jongere Nederlanders ontwikkelingen op gebied van internet en smartphones een groter effect hebben op het online delen. In 2016 zijn 1 op de 5 (22%) jongere Nederlanders meer gaan delen door de mogelijkheden die het internet en smartphones bieden. Onder oudere Nederlanders is dit slechts 13 procent.

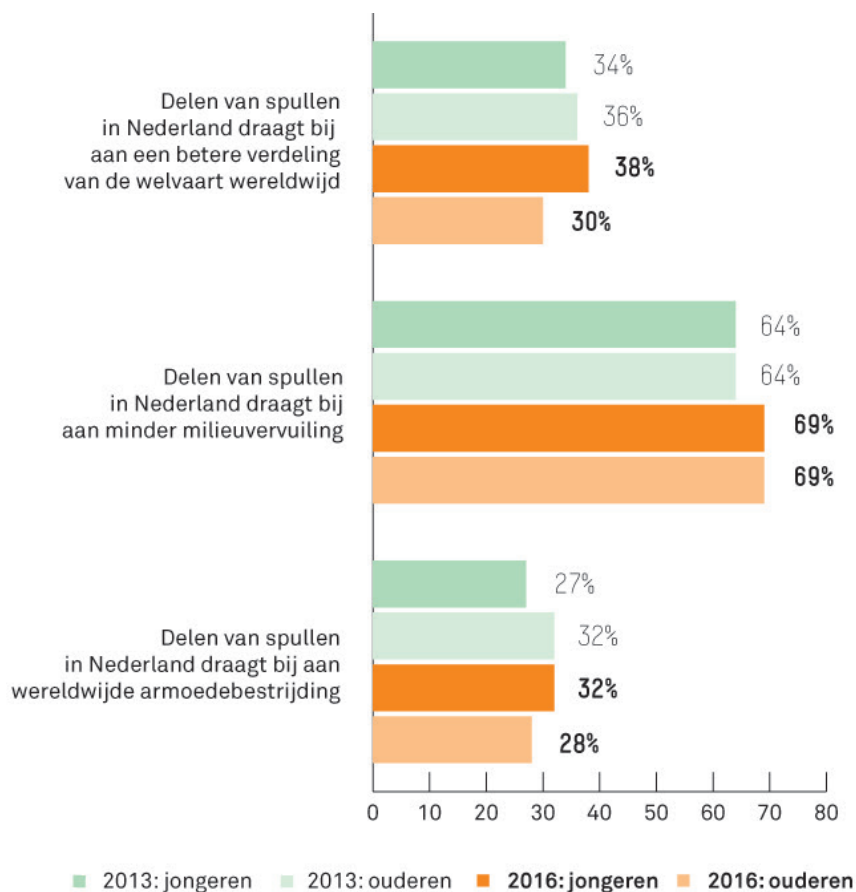
Tot slot, zoals ook in de inleiding werd benoemd, bestaat er geen consensus over welke activiteiten en platformen nu precies tot de deeleconomie behoren. Eén van de discussiepunten is of een uitruil wel delen is als men geld vraagt voor de uitruil. Bijna 6 op de 10 Nederlanders (59%) vinden het niet delen als er geld voor gevraagd wordt. Dit deel van de Nederlanders is wel kleiner geworden de afgelopen drie jaar, in 2013 vond ongeveer driekwart van de Nederlanders (75%) dat 'echt' delen alleen gratis kan. Jongere Nederlanders hebben een ruimere definitie van wat er onder delen mag worden verstaan. In 2016 vindt 63 procent van de oudere Nederlanders dat als er geld wordt gevraagd voor het delen van spullen dit geen delen is, tegenover 56 procent van de jongere Nederlanders.

4.5 DE DEELECONOMIE EN MONDIALE VRAAGSTUKKEN

Het vaker delen in plaats van kopen van spullen zou een positief effect kunnen hebben op mondiale vraagstukken zoals milieuvervuiling, door hergebruik van grondstoffen, en armoede. Tegelijkertijd blijkt, zoals hiervoor ook benoemd werd, dat het gebruik van deelplatformen zoals Airbnb juist ook een negatieve impact kan hebben op het milieu en de sociale gelijkheid in de samenleving. Hoe denken Nederlanders hierover?

De meeste Nederlanders geloven dat spullen delen in Nederland een positief effect heeft op het milieu. Nederlanders hebben minder geloof in het effect van delen op het bestrijden van armoede. Daarnaast is er een verschil in ontwikkeling tussen jongere en oudere Nederlanders. In de afgelopen drie jaar zijn jongeren positiever gaan denken over het effect dat delen in Nederland heeft op mondiale vraagstukken. Oudere Nederlanders zijn daarentegen juist negatiever gaan denken over dit effect.

Iets meer dan een kwart (28%) van de Nederlanders is het ermee eens dat het delen van spullen in Nederland bijdraagt aan wereldwijde armoedebestrijding. Dit is iets minder dan in 2013 toen nog dertig procent van de Nederlanders het hiermee eens was. We zien hierbij een interessant verschil tussen jongeren en ouderen. Bij oudere Nederlanders zien we een afname in steun voor deze stelling van 32 procent in 2013 naar 28 procent in 2016. Jongere Nederlanders zijn hier juist positiever over gaan denken en vinden vandaag de dag vaker (32%) dat het delen van spullen in Nederland bijdraagt aan wereldwijde armoedebestrijding dan in 2013 (27%).

FIGUUR 4.4

De deeleconomie en mondiale vraagstukken (% (helemaal) mee eens, n=2625, gewogen resultaten).

Een veel groter deel van de Nederlanders onderschrijft het effect van delen op het milieu. Ongeveer twee derde (68%) van de Nederlanders is het ermee eens dat spullen delen in Nederland bijdraagt aan het verminderen van milieuvervuiling.

Tot slot is dertig procent van de Nederlanders het ermee eens dat het delen van spullen in Nederland bijdraagt aan een betere verdeling van de welvaart wereldwijd. Ook dit is een afname ten opzichte van 2013, toen zag namelijk 36 procent van de Nederlanders nog een link tussen het delen van spullen in Nederland en de verdeling van de wereldwijde welvaart. Er is hier wel een duidelijk verschil zichtbaar tussen jongere en oudere Nederlanders. Net als bij het verband tussen wereldwijde armoedebestrijding en delen, zien we hier een stijging onder jongeren (van 34% naar 38%) en een daling onder ouderen (van 36% naar 30%).

Over het algemeen blijkt dat Nederlanders in de afgelopen drie jaar minder zijn gaan geloven in het positieve effect dat het delen van spullen in Nederland kan hebben op het oplossen van mondiale problemen en dit geldt in het bijzonder voor aspecten gerelateerd aan armoedebestrijding.

4.6 TOT SLOT

In de afgelopen jaren is de deeleconomie in Nederland gegroeid. Niet alleen ontstaan er meer deelplatformen, ook het aantal Nederlanders dat gebruik maakt van online deelplatformen neemt toe. Maar niet alle Nederlanders delen evenveel. Jonge Nederlanders delen vaker spullen via online platformen dan oudere Nederlanders (1 op de 3 versus 1 op de 5).

1 op de 3 Nederlanders hoeft de mensen met wie zij hun spullen delen niet persoonlijk te kennen. Een klein deel van de Nederlandse bevolking, ongeveer 15%, zegt meer te zijn gaan delen door het internet en de mogelijkheden die smartphones bieden. Onder jongere Nederlanders is de invloed van het internet en smartphones op hun delen groter. De meerderheid van de Nederlanders vindt dat het delen van spullen gratis hoort te zijn. De meeste Nederlanders geloven dat het delen van spullen in Nederland een positief effect heeft op het milieu. Een veel kleiner deel van de Nederlanders gelooft dat delen in Nederland kan bijdragen aan armoedebestrijding en een verbetering van de wereldwijde welvaart.

Online deelplatformen kunnen positieve effecten hebben op de samenleving en het milieu. Zo kunnen de platformen leiden tot nieuwe contacten tussen mensen. Bovendien kan delen ervoor zorgen dat Nederlanders minder consumeren omdat ze vaker spullen lenen van hun burens. Er zit aan de groei van de Nederlandse deeleconomie echter ook een keerzijde. De platformen die tot de deeleconomie

BOX 4.3: UITDAGINGEN IN DE FRANSE DEELECONOMIE

Samen met de Verenigde Staten is Frankrijk één van de grootste spelers in de deeleconomie. Zo komt bijvoorbeeld BlaBlaCar - het grootste carpoolplatform ter wereld - uit Frankrijk, heeft in Frankrijk iets meer dan de helft (52%) van de bevolking wel eens gebruik gemaakt van een deelplatform en beslaat de Franse deeleconomie zo'n 23% van de wereldwijde markt van de deeleconomie (Blancheton, 2016). Maar Frankrijk komt hierdoor ook voor uitdagingen te staan. In december 2016 vindt er bijvoorbeeld een rechtszaak plaats tegen Heetch, een platform waar chauffeurs 's nachts ritjes kunnen aanbieden. Het is opgericht met als doel het voor jonge mensen goedkoper te maken om na het uitgaan veilig thuis te komen (Alix, 2016). Op dit moment vinden er via Heetch wekelijks 90.000 nachtelijke ritten plaats, voornamelijk in Parijs (Jacqué, 2016). Chauffeurs zijn bij Heetch vrij om te bepalen of ze een rit willen accepteren, en passagiers kunnen zelf kiezen hoeveel ze voor de rit willen betalen (Alix, 2016). Franse taxichauffeurs zijn echter van mening dat zij inkomsten mislopen door het bestaan van dit platform

(Bijlsma, 2016).). De rechters buigen zich nu over de vraag of Heetch carpooling mogelijk maakt of dat het eigenlijk een illegaal taxibedrijf is (Alix, 2016).

Net als in Nederland is het in Frankrijk daarnaast problematisch dat mensen die een financiële vergoeding ontvangen voor het delen van hun spullen geen belasting betalen over deze inkomsten. In december 2016 heeft het Franse parlement daarom wetgeving aangenomen die hier paal en perk aan moet stellen. Vanaf 2019 zijn deelplatformen in Frankrijk verplicht hun gebruikersinformatie automatisch af te staan aan de belastingdienst (Bijlsma, 2016). Daarnaast moeten mensen die huizen of spullen verhuren en hiermee boven een bepaald bedrag verdienen, 25% van hun inkomsten afdragen aan het sociale zekerheidsstelsel. Voor de verhuur van huizen is deze grens gelegd op 23.000 euro per jaar. Voor verhuurders van auto's geldt dat wanneer zij hiermee jaarlijks meer dan 7.720 euro verdienen, ze moeten bijdragen aan dit sociale zekerheidsstelsel (Le Monde, 2016).

behoren vallen buiten de bestaande wetgeving, maar ze verlenen soms vergelijkbare diensten als professionals, bijvoorbeeld taxichauffeurs of hoteluitbaters. Particulieren kunnen in de deeleconomie 'ondernemer spelen'. Zij hoeven hierbij echter niet te voldoen aan de regels die voor de professionals wel gelden. Daarnaast betalen ze vaak geen belasting over hun inkomsten.

Lokale overheden zien zich hierdoor genoodzaakt de deelinitiatieven aan banden te leggen. Zo zijn er recentelijk afspraken gemaakt tussen de gemeente Amsterdam en Airbnb (Van Lonkhuyzen & Blokker, 2016). Vanaf januari 2017 wordt het Amsterdamse verhuurders onmogelijk gemaakt om hun woning voor meer dan zestig dagen per jaar te verhuren. Hoewel deze afspraken een uitkomst zijn voor Amsterdam, zijn er tot op heden nog geen landelijke afspraken gemaakt over de verhuur via Airbnb. Dit betekent dat er in andere Nederlandse steden nog onbeperkt verhuurd kan worden via Airbnb. Wel is de overheid aan het onderzoeken wat de mogelijkheden zijn om de taxiwet te versoepelen. Dit zou op termijn er toe kunnen leiden dat een taxidienst zoals UberPop legaal wordt (Bouma, 2015). Kortom, aan de ene kant worden deelplatformen aan banden gelegd, terwijl aan de andere kant wetgeving wordt versoepeld om meer mogelijk te maken.

Tegelijkertijd speelt een deelplatform zoals Peerby met de lancering van Peerby Go handig in op de wens van particulieren om geld te verdienen aan het verhuren van hun spullen. In tegenstelling tot de oorspronkelijke Peerby app, stelt Peerby Go gebruikers in staat inkomsten te genereren door de verhuur van hun spullen. Dit voorbeeld lijkt illustratief voor een deeleconomie waarbij de focus langzaam maar zeker verschuift van *people* en *planet* naar *profit*. De meeste deelplatformen werden opgericht met groene en sociale doelen, omdat het delen van bezit beter is voor het milieu en het vreemden met elkaar in contact brengt. Voor een deel van de platformen, zoals Peerby en Airbnb, lijkt het hoofddoel echter steeds meer te verschuiven naar het verdienen van geld. Dit nodigt particulieren uit om extra bezit aan te schaffen, zoals huizen of boormachines, die vervolgens tegen winst verhuurd kunnen worden. Wat de deeleconomie onderscheid van de 'gewone' economie zijn juist de sociale en groene aspecten. Het is belangrijk dat zowel de platformen als de gebruikers dit niet uit het oog verliezen.

5. NEDERLANDERS EN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

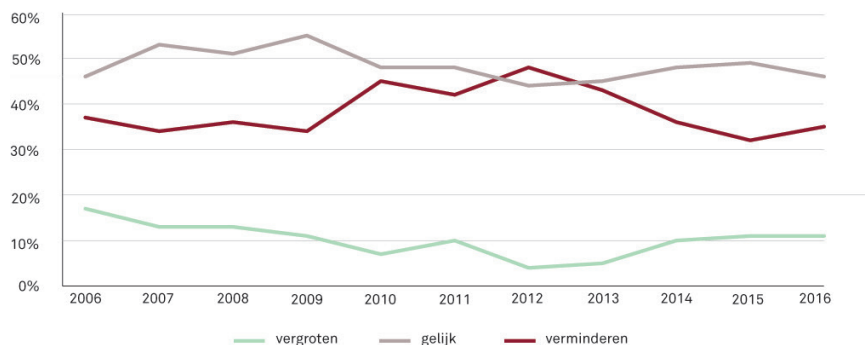
Jaarlijks brengen we de maatschappelijke steun van Nederlanders voor ontwikkelingssamenwerking in kaart. We onderscheiden daarbij twee vormen: (1) steun voor overheidsuitgaven aan ontwikkelingssamenwerking en (2) het belang van ontwikkelingssamenwerking in het algemeen. Met name het draagvlak voor de hoogte van het ontwikkelingsbudget varieert door de jaren heen. Zo leek de afgelopen jaren de economische crisis in Nederland van grote invloed. In 2016 is er toch echt sprake van economische groei in Nederland. Heeft deze opbloeiende economie invloed op de maatschappelijke steun voor ontwikkelingssamenwerking? Een andere externe factor die mogelijk een rol speelt, is de komst van de vele vluchtelingen naar Nederland de afgelopen jaren. Werkt het migratievraagstuk als een katalysator voor het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking, omdat men denkt dat hulp migratie naar Nederland kan voorkomen? En wat denkt men over de bekostiging van de opvang van asielzoekers in Nederland uit het ontwikkelingsbudget? Zijn de Nederlanders hiervan op de hoogte? En vinden ze deze uitgaven wel zo vanzelfsprekend?

5.1 STEUN VOOR OVERHEIDSBUDGET ONTWIKKELINGSHULP

Minderheid van de Nederlanders voor verlagen van ontwikkelingsbudget

In 2016 is - net als in de afgelopen jaren - een minderheid van de Nederlanders voorstander van het verlagen van het overheidsbudget voor ontwikkelingshulp (zie figuur 5.1). Wel is er sprake van een lichte stijging in het aantal voorstanders van bezuinigingen op hulp. Was in 2015 nog 32% van de Nederlanders voorstander van deze bezuinigingen, in 2016 is dit percentage gestegen tot 35%. Daarnaast is er sprake van een vergelijkbare daling in het aantal Nederlanders dat vindt dat deze uitgaven gelijk moeten blijven (van 49% naar 46%). Het percentage Nederlanders dat vindt dat de Nederlandse overheid méér geld moet uitgeven aan ontwikkelingshulp is net als vorig jaar 11%.

Hoewel in 2016 dus meer Nederlanders dan in 2015 voor een verlaging van het budget zijn, is dit aandeel nog steeds lager dan tussen 2010 en 2014. Toen varieerde het aandeel Nederlanders dat het budget wilde verlagen tussen de 36% en 48%. Het relatief grote aantal voorstanders van budgetverlaging relateerden we toentertijd aan de economische recessie in Nederland. Eerst de problemen in eigen land oplossen en dan pas kijken naar problemen buiten de grens, leek het overheersende sentiment. Aangezien er in 2016 juist sprake is van economische groei (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016), lijkt deze verklaring nu niet op zijn plaats.

FIGUUR 5.1

Steun voor overheidsbudget bestemd voor ontwikkelingssamenwerking (2006-2016).

Economische situatie in Nederland blijft belangrijk

Als we naar de motivaties kijken, blijkt dat de situatie in Nederland echter wel degelijk doorslaggevend is. Dit geldt zowel voor de voorstanders van een verlaging van het budget, als voor Nederlanders die het budget juist willen vergroten.

Motivatie voor verlaging

Problemen in Nederland, zoals armoede en in de zorgsector, zijn verreweg de belangrijkste motivatie onder Nederlanders die voor vermindering van het budget zijn. Bijna 6 op de 10 Nederlanders (57%) die voor vermindering zijn, vinden deze binnenlandse problemen de belangrijkste reden om het budget voor ontwikkelingssamenwerking te verlagen.

“We hebben in ons eigen land al problemen genoeg. Lagere pensioenen, bezuiniging op ouderenzorg, dure zorgkosten heel veel bezuinigingen vanuit de overheid.”

“Omdat Nederland ook niet meer zo rijk is als vroeger, en veel armoede in Nederland zelf.”

Ondanks dat het economisch gezien beter gaat met Nederland, blijft binnenlandse armoede dus een belangrijk argument om het budget te verlagen voor deze groep Nederlanders. Mogelijk ervaart men de positieve ontwikkelingen in de Nederlandse economie (nog) niet als dusdanig in de eigen omgeving.

Een tweede belangrijke reden die voorstanders van bezuinigen op ontwikkelings-samenwerking noemen, is dat men er niet van overtuigd is dat het geld op de goede plaats terecht komt. Dit kan zowel komen door corruptie in de ontvangende landen (12%) of als gevolg van de zogenaamde ‘strijkstok’ (8%), zoals uit de volgende citaten blijkt:

“Het meeste geld en goederen gaan op aan corruptie dus blijft het dweilen met de kraan open.”

“Geld blijft aan de strijkstok hangen, het is beter om daadwerkelijk te helpen met kennis en educatie.”

Motivaties verhoging budget

De meest genoemde reden onder voorstanders van een verhoging van het budget zijn de eerdere bezuinigingen op dit terrein. Voor bijna 1 op de 5 voorstanders (18%) is dit de belangrijkste motivatie om overheidsbestedingen aan ontwikkelingshulp te vergroten. En waar voorstanders van bezuinigingen naar armoede in Nederland verwijzen – zoals zojuist beschreven – verwijst een deel van de voorstanders (14%) van een budgetverhoging juist naar de rijkdom in Nederland.

“Omdat het door alle bezuinigingen op een veel te laag peil terecht is gekomen.”

“Wij zijn een rijk land en kunnen best wat meer geven.”

Motivaties voor handhaving van budget

De Nederlanders die vinden dat het budget voor ontwikkelingssamenwerking gelijk moet blijven, noemen een breed scala aan redenen. Dit varieert van verwijzingen naar armoede in Nederland tot aan de wens om overheidsuitgaven in het binnenland en in het buitenland met elkaar in balans te houden. Ook worden corruptie, ‘de strijkstok’ en het benutten van de kracht in de ontvangende landen genoemd. De meest genoemde reden om het huidige budget voor ontwikkelings-samenwerking te handhaven is echter dat Nederland al genoeg geeft (28%).

“Ze krijgen genoeg, maar Nederland moet ze wel helpen.”

“Wij doen als klein land genoeg aan ontwikkelingshulp.”

De motivatie waarom men voor verlaging, verhoging of handhaving voor het overheidsbudget voor ontwikkelingssamenwerking is, verschilt dus tussen Nederlanders. Waar de ene groep wijst op corruptie, zijn voor de andere groep binnenlandse problemen doorslaggevend om te kiezen voor verlaging van het budget. Duidelijk is dat de (economische) omstandigheden in Nederland ook in 2016 een belangrijke rol speelt in de motivatie voor zowel voor- als tegenstanders. De voorstanders van een budgetverlaging refereren aan de armoede in Nederland, terwijl de voorstanders van budgetverhoging juist verwijzen naar de rijkdom in ons land.

5.2 HET BELANG VAN ONTWIKKELINGSHULP

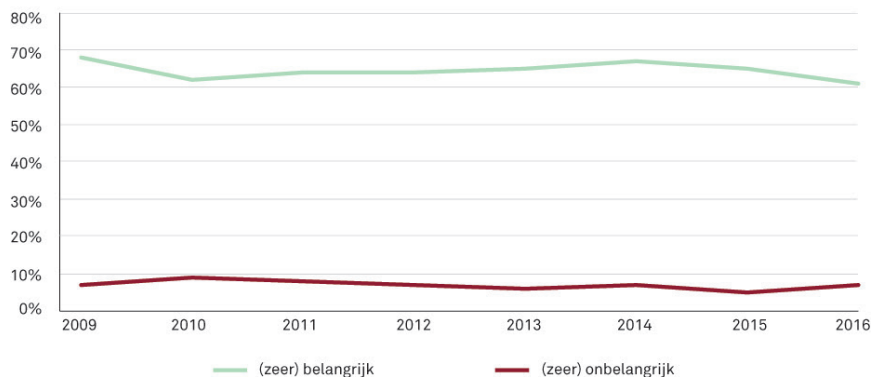
Meerderheid van Nederlanders ziet nog steeds het belang van ontwikkelingshulp. Naast de maatschappelijke steun voor overheidsuitgaven aan ontwikkelingshulp, brengen we sinds 2009 ook jaarlijks in kaart hoe belangrijk Nederlanders het vinden om mensen in arme landen zich te helpen ontwikkelen. Hoewel in 2016 nog steeds de meerderheid van de Nederlandse bevolking het belangrijk vindt om mensen in andere landen te helpen, is er wel sprake van een lichte daling in deze maatschappelijke steun (zie tabel 5.1).

De negatieve ontwikkeling in draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking die in 2015 werd ingezet (van 67% naar 65%) heeft zich in 2016 dus voortgezet (van 65% naar 61%). Daarnaast is het aantal Nederlanders dat deze steun (zeer) onbelangrijk vindt dit jaar toegenomen van 5% naar 7%. Ook is in 2016 de groep Nederlanders die geen uitgesproken mening heeft over deze steun licht toegenomen (van 27% naar 29%).

TABEL 5.1

Hoe belangrijk is het om mensen in arme landen zich te helpen ontwikkelen? (2009 – 2016)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	n=2079	n=1500	n=1544	n=2250	n=2009	n=2312	n=2076	n=1593
(zeer) onbelangrijk	7%	9%	8%	7%	6%	7%	5%	7%
neutraal	23%	27%	25%	26%	27%	24%	27%	29%
(zeer) belangrijk	68%	62%	64%	64%	65%	66%	65%	61%
weet niet/ geen mening	3%	2%	3%	3%	3%	4%	3%	3%

FIGUUR 5.2

Hoe belangrijk is het om mensen in arme landen zich te helpen ontwikkelen? (2009 - 2016).

In het algemeen kan gesteld worden met in 2016 minder overtuigd is geraakt van het belang om mensen in arme landen te helpen te ontwikkelen. De steun bereikt zelfs het laagste punt in de afgelopen zeven jaar. Tegelijkertijd constateren we dat ook in 2016 de meerderheid van de Nederlanders het belang van ontwikkelingssamenwerking onderschrijft.

BOX 5.1: HULP: WEL BELANGRIJK, MAAR GEEN GELD

Er is geen een-op-een relatie met steun voor overheidsuitgaven aan hulp, en de mate waarin men het belangrijk vindt dat arme landen geholpen moeten worden. Er zijn Nederlanders die het belang van ontwikkelingshulp onderschrijven, terwijl zij tegelijkertijd pleiten voor een verlaging van het ontwikkelingsbudget vanuit de overheid. Dat men het belangrijk vindt om arme landen te helpen, betekent dus niet automatisch dat men ook vindt dat de Nederlandse overheid daar (meer) geld aan zou moeten besteden. Deze beperkte rol van de overheid laat zich vanuit verschillende invalshoeken verklaren. Eerder onderzoek van Kaleidos Research (Kamphof, Spitz, & Boonstoppel, 2015) laat

zien dat Nederlanders enerzijds een brede opvatting hebben over wat ontwikkelingshulp en de financiering ervan zou moeten zijn (particulier, via bedrijven, etc). Anderzijds hebben Nederlanders juist een smalle benadering over tot waar de verantwoordelijkheid van de Nederlandse overheid reikt (Boonstoppel, 2015b). Deze verantwoordelijkheid is begrensd: de overheid moet zorgen voor de eigen burgers. Samengevat is ontwikkelingshulp in de ogen van Nederlanders dus breder dan alleen overheidsbestedingen, en bovendien moet die overheid zich in de eerste (en laatste) plaats de problemen van Nederlanders oplossen.

5.3 ONTWIKKELINGSHULP EN MIGRATIE

Het migratievraagstuk houdt ook dit jaar in Nederland de gemoederen flink bezig. Veel Nederlanders zien de opvang van vluchtelingen zelfs als de grootste uitdaging van ons land (Dekker, De Blok, & De Hart, 2016). Hoewel de relatie tussen hulp en migratie in werkelijkheid complex is (zie box 5.2), heeft dit actuele vraagstuk mogelijk een (positief) effect op het draagvlak voor ontwikkelingshulp. Het doel van deze hulp is tenslotte om een perspectief te bieden aan kansarme mensen. Dit toekomstperspectief ontnemt migranten de noodzaak om hun geluk elders op de wereld te beproeven, zo luidt vaak de bewering. Als men dus tégen de komst van vluchtelingen naar Nederland is, zou men vanuit deze redenering dus vóór ontwikkelingshulp zijn. Werkt het migratievraagstuk op deze manier inderdaad als een katalysator voor het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking?

4 op de 10 Nederlanders menen dat ontwikkelingshulp migratie tegen gaat

Wil migratie als katalysator werken voor draagvlak voor ontwikkelingshulp, dan moet men er in beginsel wel van overtuigd zijn dat hulp kan helpen om migratie tegen te gaan. Nederlanders blijken echter enigszins terughoudend over het

BOX 5.2: MIGRATIE: HELPT HULP?³

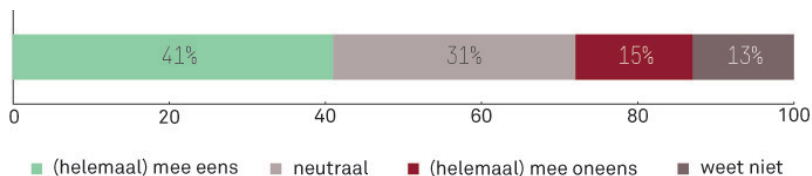
De relatie tussen ontwikkelingshulp en migratie is complex. Paradoxaal genoeg leidt economische groei volgens migratieprofessor Hein de Haas in eerste instantie juist tot meer migratie. Jonge hoogopgeleiden met hoge ambities emigreren uit landen die zich economisch ontwikkelen, omdat de mogelijkheden in eigen land vaak (nog) te beperkt zijn. Daarnaast kost migreren geld: mensensmokkelaars vragen een hoge bijdrage voor hun 'diensten'. Kosten die de allerarmsten niet kunnen opbrengen. De grafische relatie tussen migratie en economische ontwikkeling is als een omgekeerde U: de meeste migranten komen uit midden-inkomenslanden, de

minste uit landen met een heel laag of juist heel hoog inkomen. Bovendien is migratie niet alleen een gevolg, maar ook een vorm van ontwikkeling. Migrantengedrag over de hele wereld maken jaarlijks miljarden dollars over naar hun thuisland (zogenaamde remittances). Daarnaast gaat het vandaag de dag in veel gevallen niet om 'gekozen' migratie vanuit economische motieven, maar om gedwongen migratie als gevolg van onveiligheid in conflictgebieden als Syrië. Het is niet aangetoond dat ontwikkelingshulp conflicten als die in Syrië kan oplossen of zelfs kan voorkomen.

3

Dit is een sterk ingekorte versie van eerder gepubliceerd artikel in het magazine OneWorld (Boonstoppel, 2015c)

effect van ontwikkelingshulp op migratie (zie figuur 5.3). 4 op de 10 Nederlanders zijn ervan overtuigd dat ontwikkelingshulp helpt om migratie vanuit ontwikkelingslanden tegen te gaan. Een nagenoeg even grote groep Nederlanders weet dit echter nog zo net maar niet: 13% zegt geen idee te hebben, terwijl 31% een neutraal antwoord kiest. Een kleine groep (15%) meent stellig dat hulp níet helpt om migratie te voorkomen.

FIGUUR 5.3

“Ontwikkelingshulp helpt om migratie van mensen uit ontwikkelingslanden tegen te gaan” (n=1593, gewogen resultaten).

Dit is een opmerkelijke verschuiving ten opzichte van 2014. Onderzoek van Kaleidos Research laat zien dat Nederlanders toen nog overtuigd waren van hulp als oplossing voor migratie. 2 op de 3 Nederlanders gaven aan dat het stimuleren van de economie in ontwikkelingslanden zelfs de beste manier was om migratie naar Nederland tegen te gaan (Boonstoppel, Van Ewijk, & Van Elfrinkhof, 2015).⁴

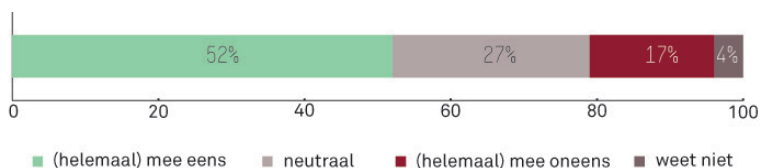
Conflict in herkomstlanden hoofdoorzaak komst vluchtelingen naar Nederland

Het verminderde vertrouwen in het effect van hulp op migratie, zou kunnen worden toegeschreven aan het feit dat veel Nederlanders niet armoede, maar gewelddadige conflicten als hoofdoorzaak zien van migratie. Blijkbaar zijn veel Nederlanders in 2016 ervan op de hoogte dat veel vluchtelingen uit conflictgebieden als Syrië komen. Waar 52% van de Nederlanders de stelling onderschrijft dat conflicten in herkomstlanden de belangrijkste oorzaak is van de komst van vluchtelingen naar Nederland, wijst 38% dit toe aan armoede (zie figuur 5.4 en figuur 5.5).

De relatie tussen hulp en het voorkomen van conflict (en daarmee de veronderstelde oorzaak voor migratie) is minder voor de hand liggend dan die tussen hulp en het voorkomen van armoede. Eerder onderzoek laat zien dat Nederlanders ontwikkelingshulp namelijk nog altijd associëren met traditionele hulp gericht op armoedebestrijding (zoals het bouwen van scholen en ziekenhuizen) en niet met

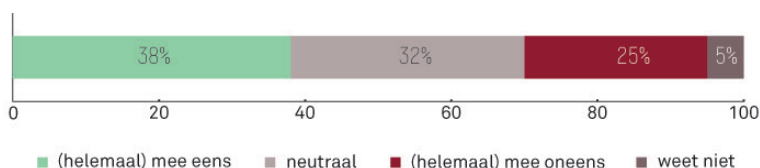
4

Een verschil in vraagstelling verklaart waarschijnlijk ook deels het verschil. De vraag in 2016 gaat specifiek over vluchtelingen naar Nederland, in 2014 verwees de vraag naar migratie in het algemeen.

FIGUUR 5.4

De belangrijkste reden voor vluchtelingen om naar Nederland te komen, zijn gewapende conflicten in de landen van herkomst (n=1593, gewogen resultaten).

FIGUUR 5.5

De belangrijkste reden voor vluchtelingen om naar Nederland te komen, is armoede in de landen van herkomst (n=1593, gewogen resultaten).

mondiale uitdaging als vrede en veiligheid (Kamphof et al., 2015). Wil migratie draagvlak voor ontwikkelingshulp vergroten, dan moet men dus van mening zijn dat vluchtelingen hoofdzakelijk de armoede in hun land willen ontvluchten.

Nederlanders die armoede als oorzaak zien, negatiefst tegenover hulp

Vanuit deze cijfers bezien is het logisch dat we de toegenomen aandacht voor het thema migratie niet terugzien in een toegenomen steun voor ontwikkelingshulp. De komst van vluchtelingen heeft volgens de meeste Nederlanders een andere oorzaak dan waar ontwikkelingshulp een oplossing voor biedt.

Toch blijkt deze verklaring niet helemaal op te gaan. Het is juist de groep Nederlanders die armoede wél als hoofdoorzaak van migratie ziet, die het minste vertrouwen heeft in het effect van hulp op migratie. Het is ook juist deze groep, die meer dan gemiddeld tegen overheidsuitgaven aan hulp is. 6 op de 10 van deze Nederlanders wil het overheidsbudget verlagen. Dat is bijna twee keer zo veel als de rest van Nederland.

De Nederlanders die vluchtelingen hoofdzakelijk als economische vluchtelingen zien (in de volksmond ook wel 'gelukszoekers' genoemd) zijn dus vaker tegen ontwikkelingssamenwerking in het algemeen. Zij zien hulp dus niet als oplossing voor migratie, omdat ze überhaupt niet willen dat de overheid geld aan ontwikke-

lingshulp besteed. Hulp heeft volgens deze Nederlanders geen effect. Ontwikkelingsgeld komt volgens hen door corruptie en de strijkstok niet in de goede handen terecht. Ook verwachten ze dat de Nederlandse overheid zich enkel richt op binnenlandse problemen.

Migratie negatief effect op ontwikkelingshulp?

Al met al leidt toegenomen aandacht voor migratie niet automatisch tot meer steun voor ontwikkelingshulp. Het tegenovergestelde lijkt juist waar: de komst van vluchtelingen naar Nederland maakt verschillen tussen culturen zichtbaarder, en het gevoel van angst en onveiligheid groter. In reactie keren sommige Nederlanders de blik juist meer naar binnen. De komst van vluchtelingen roept vooral weerstand op onder Nederlanders die zich gepasseerd voelen door Nederlandse overheid (Putters, 2016). Dit zijn ook de Nederlanders die in de basis tegen ontwikkelingshulp zijn. Mocht er een positieve link zijn tussen toenemende aandacht voor migratie en een stijgend draagvlak voor ontwikkelingshulp, dan is de kans groot dat dit zich enkel voordoet onder Nederlanders die toch al voorstander van ontwikkelingshulp waren.

5.4 ONTWIKKELINGSSAMENWERKING EN OPVANG ASIELZOEKERS

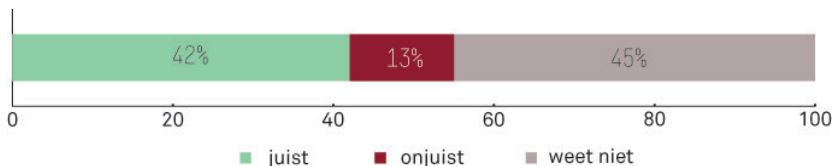
In de discussies over vluchtelingen in Nederland, werd er ook vaak gesproken over de kosten van de opvang. Ofwel, wie zal dit betalen? Het antwoord op deze vraag is dat de opvang van asielzoekers in Nederland voor het grootste deel wordt gefinancierd uit het budget voor ontwikkelingssamenwerking. Nederland volgt hierin internationale afspraken, gemaakt in OESO/DAC verband (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2016). Volgens deze afspraken kunnen de kosten van opvang van asielzoekers uit ontwikkelingslanden in het eerste jaar betaald worden uit het budget voor ontwikkelingssamenwerking (zie ook box 5.3). Deze manier van bekostigen van asielopvang krijgt kritiek, bijvoorbeeld vanuit fractieleden van de Partij van de Arbeid. Zij zijn bezorgd over de druk die deze kosten leggen op het budget voor de andere activiteiten op het terrein van ontwikkelingssamenwerking (“Brief inzake vragen over begrotingsstaat voor buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking 2016”, 2015).

Zijn Nederlanders op de hoogte van het feit dat de opvang van asielzoekers in Nederland op deze manier wordt gefinancierd? En vinden zij dit een logische besteding van het ontwikkelingsbudget?

Uit welk budget wordt de opvang van asielzoekers betaald?

Bijna de helft van de Nederlanders (45%) geeft aan niet te weten of de opvang van asielzoekers uit het ontwikkelingsbudget betaald wordt (zie figuur 5.6). Daar-

naast is er een kleine groep Nederlanders (13%) die ten onrechte denkt dat dit niet het geval is. Ruim 4 op de 10 Nederlanders (42%) menen terecht dat de overheid de opvang van asielzoekers uit het potje voor ontwikkelingshulp betaalt.

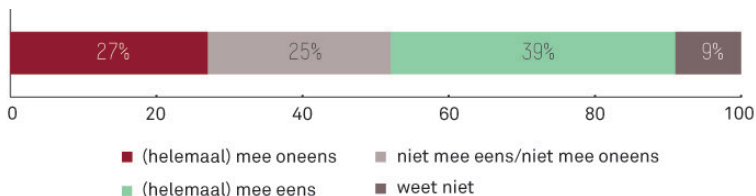
FIGUUR 5.6

De opvang van asielzoekers in Nederland wordt voor een groot deel uit het budget voor ontwikkelingshulp betaald (n=1593, gewogen resultaten).

Maatschappelijke steun voor kosten voor opvang uit ontwikkelingsbudget?

Eerder gaven we aan dat er vanuit verschillende hoeken kritiek is geuit op het feit dat de opvang van asielzoekers in Nederland betaald wordt van geld bestemd voor hulp. Zij menen dat hiermee het budget niet ten goede komt aan degenen waarvoor het budget in beginsel is vrijgemaakt, namelijk de allerarmsten in de wereld. Hoe kijken Nederlanders hier tegen aan? Delen zij die mening?⁵

Niet direct. Veel Nederlanders (39%) geven juist aan dat zij het vanzelfsprekend vinden dat overheidsgeld bestemd voor ontwikkelingshulp besteed wordt aan de opvang van asielzoekers in Nederland (zie figuur 5.7).

FIGUUR 5.7

Ik vind het vanzelfsprekend dat overheidsgeld bestemd voor ontwikkelingshulp besteed wordt aan de opvang van asielzoekers in Nederland (n=1593, gewogen resultaten).

⁵

Aan de respondenten die eerder aangaven dat ze niet wisten dat deze kosten uit het ontwikkelingsbudget worden betaald, werd dit voor beantwoording van deze vraag uitgelegd.

Verreweg het belangrijkste argument voor de vanzelfsprekendheid van deze besteding is dat deze Nederlanders opvang ook als een vorm van ontwikkelingshulp beschouwen. Meer dan de helft (57%) geeft deze motivatie voor hun stellingname.

“Als de vluchtelingen niet naar Nederland waren gekomen had het land van herkomst op een bepaalde manier financieel gesteund moeten worden.”

“Asielzoekers zijn ook ontwikkelingshulp. ze komen uit die landen. situatie mischien wat anders, maar zie geen verschil.”

BOX 5.3: UITGAVEN ONTWIKKELINGSHULP EN ASIELOPVANG

De VVD en PvdA spraken in het Reageerakkoord van 2012 af stapsgewijs te bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking. In de afgelopen drie jaar is er 750 miljoen euro per jaar bezuinigd. Vanaf 2017 gaat het jaarlijks om 1 miljoen euro (Algemene Rekenkamer, 2013). De internationale norm van 0,7% van het Bruto Nationaal Inkomen (BNI) is daarmee losgelaten (Adviesraad Internationale Vraagstukken, 2016). Nederland besteedde tot en met 2010 nog jaarlijks 0,8% van het BNI aan ontwikkelingssamenwerking. Vanaf 2011 varieert de hoogte van het ontwikkelingsbudget echter tussen de 0,64% en 0,75% van het BNI.

Terwijl er dus flink bezuinigd is op het ontwikkelingsbudget, zijn de kosten van de opvang van eerstejaars asielzoekers uit ontwikkelingslanden juist toegenomen. Deze opvang wordt ook betaald uit het ontwikkelingsbudget. Werd in 2010 niet meer dan 5% van dit budget besteed aan deze opvang, in 2015 was dit bijna een kwart van de ontwikkelingsbegroting (23%) (Organisation for Economic Co-operation and Development,

2016). De kosten voor de opvang van asielzoekers worden gefinancierd met behulp van een zogenaamde ‘kasschuif’, oftewel een overheveling van toekomstig ontwikkelingsbudget (“Brief inzake vragen over begrotingsstaat voor buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking 2016”, 2015). De huidige tekorten op de begroting door de oplopende kosten van de asielopvang worden dus gedekt met geld dat eigenlijk is gereserveerd voor hulpprojecten in de toekomst. Critici spreken hierbij over ‘inflated aid’: het zijn uitgaven die niet ten goede komen aan ‘echte’ hulp, namelijk de bestrijding van armoede in ontwikkelingslanden (Concord, 2016). Deze manier van financiering brengt daarnaast ook een risico met zich mee. Het toekomstig budget is gebaseerd op een verwachte groei van BNI. Met een groei van het BNI, stijgt ook automatisch het ontwikkelingsbudget in euro’s. Deze groei is echter slechts een voorspelling. Terwijl de verwachte stijging van het BNI dus nog waargemaakt moet worden, zijn de uitgaven al gedaan.

Ruim een kwart (27%) is het echter niet met de stelling eens. Zij vinden het niet vanzelfsprekend dat ontwikkelingsgeld besteed wordt aan de opvang van asielzoekers in Nederland. De argumenten voor deze houding verschillen echter onderling. Ruim veertig procent (43%) van hen vindt de opvang van asielzoekers iets anders dan ontwikkelingssamenwerking.

“Asielzoekers betreft niet meer ontwikkelingshulp maar betreft eerder binnenlandse zaken. Asielzoekers zijn hier niet voor ontwikkeling maar uit nood vanwege oorlog.”

“Dat geld moet in de arme landen gespendeerd worden, ter plekke dus.”

Een andere groep (21%) geeft echter een heel andere redenatie. Zij menen dat het geld überhaupt eerst aan Nederlandse problemen zou moeten worden uitgegeven. Dit duidt op een negatieve houding ten aanzien van bestedingen aan ontwikkelingshulp in het algemeen.

“Er moet helemaal geen geld heen. Onze ouderen krijgen niets meer en de asielzoekers krijgen alles... SCHANDE.”

Dat men tegen de bekostiging van asiel in Nederland uit het potje voor ontwikkelingshulp is, betekent dus niet automatisch dat men vindt dat dit geld op een andere manier aan ontwikkelingshulp zou moeten worden besteed.

5.5 TOT SLOT

Hoewel in 2016 nog steeds de meerderheid van de Nederlanders het belangrijk vindt om mensen in andere landen helpen zich te ontwikkelen, is er wel sprake van een lichte daling in deze maatschappelijke steun. We zien een soortgelijke daling in het draagvlak voor overheidsbestedingen aan ontwikkelingssamenwerking. Dit is enigszins opmerkelijk, gezien het feit dat het Nederland economisch gezien weer voor de wind gaat. Eerdere dalingen in steun voor ontwikkelingshulp werden toegewezen aan de economische crisis in Nederland. In hun motivatie wijzen veel Nederlanders nog altijd op de binnenlandse problemen, zoals armoede en in de zorg. Volgens hen dienen deze uitdagingen prioriteit te krijgen boven het bestrijden van armoede in het buitenland.

De toegenomen aandacht voor migratie heeft in ieder geval niet geleid tot een toenemend draagvlak voor ontwikkelingshulp. Nederlanders steunen ontwikkelingshulp niet meer dan voorheen, omdat zij zouden menen dat er op die manier minder vluchtelingen naar Nederland komen. 4 op de 10 menen dat ontwikkelingshulp migratie kan tegen gaan. De meeste Nederlanders wijten de komst van

vluchtelingen vooral aan gewelddadige conflicten in herkomstlanden. De relatie tussen hulp en het oplossen van die gewelddadige conflicten is niet zo vanzelfsprekend. Bovendien zijn de Nederlanders die armoede wel als hoofdoorzaak van migratie zien, in beginsel tegen ontwikkelingshulp.

Ook de discussies rondom de uitgaven voor de opvang van asielzoekers in Nederland heeft geen (direct) effect op draagvlak voor ontwikkelingshulp. De meeste Nederlanders weten niet dat deze opvang wordt betaald uit ontwikkelingsbudget. Bovendien blijken de meeste Nederlanders – wanneer zij hiervan op de hoogte worden gebracht – helemaal geen bezwaar tegen deze besteding te hebben. Veel Nederlanders zien deze opvang als een vorm van ontwikkelingssamenwerking. Of we mensen hier of daar helpen, is hen om het even. De Nederlanders die menen dat het budget hier níet aan zou moeten worden besteed, vinden daarnaast niet perse dat dit geld eigenlijk bestemd is voor ‘pure’ ontwikkelingshulp, zoals de kritiek veelal luidt. Een deel van hen vindt dat het geld überhaupt enkel aan Nederland (zoals het zorgsysteem of bestrijding van binnenlandse armoede) ten goede zou moeten komen.

6. VIJF JAAR ONDERZOEK NAAR MONDIAAL BURGERSCHAP: WAT HEBBEN WE GELEERD?

In deze jubileumeditie staan we stil bij vijf jaar onderzoek naar mondiaal burgerschap in Nederland. Dit hoofdstuk biedt een terugblik. Welke lessen kunnen we uit het onderzoek leren? Wat zijn de belangrijkste conclusies over duurzaam gedrag, de houding van Nederlanders ten aanzien van de drie principes gerelateerd aan mondiaal burgerschap en het draagvlak voor ontwikkelingshulp?

6.1 DUURZAAM GEDRAG

1. Duurzaam gedrag blijft grotendeels stabiel
2. Hoger opgeleiden, ouderen, religieuzen en vrouwen zijn het duurzaamst
3. Duurzaam gedrag niet alleen voor rijke Nederlanders
4. Duurzaam gedrag vaak aangeleerd
5. Nederlanders voelen weinig druk om gedrag aan te passen
6. Tevreden over eigen milieuvriendelijke gedrag, beschaamd over gedrag van anderen
7. Gedragsverandering vereist aanpak op maat

FIGUUR 6.1

Duurzaam gedrag in Nederland. Conclusies uit vijf jaar onderzoek.

1. Duurzaam gedrag blijft grotendeels stabiel

Het duurzame gedrag van Nederlanders is de afgelopen jaren min of meer stabiel gebleven. Nederlanders zijn zich in de afgelopen vijf jaar dus niet duurzamer gaan gedragen. In iedere editie waren er wel significante gedragsveranderingen te zien, maar van duidelijke trend is geen sprake⁶. Positief hieraan is dat Neder-

6

Longitudinaal onderzoek laat zien dat er 'onder de oppervlakte' wel meer beweging is dan er op gemiddeld niveau lijkt te zijn (Boonstoppel & Van Elfrinkhof, 2013). Deze persoonlijke ontwikkelingen vlakken elkaar echter uit: waar de ene groep Nederlanders een positieve ontwikkeling laat zien, gedragen andere Nederlanders zich juist minder duurzaam. Hierdoor is er op gemiddeld niveau geen verandering te zien is.

landers zich in ieder geval ook niet minder duurzaam zijn gaan gedragen. Deze hoge mate van stabiliteit staat in contrast met de toenemende aandacht in de maatschappij voor het thema duurzaamheid. Mogelijk vindt er gedragsverandering op kleinere schaal plaats, die we niet kunnen vangen met onze onderzoeksmethode. Het kan ook zijn dat het even duurt voor de aandacht voor duurzaamheid zijn weerslag vindt in het daadwerkelijke gedrag van de Nederlandse burger.

2. Hoger opgeleiden, ouderen, religieuzen en vrouwen zijn het duurzaamst

In verschillende edities van 'Nederlanders & de Wereld' hebben we onderzocht hoe Nederlanders onderling van elkaar verschillen in hun gedrag. Een aantal persoonskenmerken blijken stevast samen te gaan met duurzaam gedrag. Zo hangen opleidingsniveau, leeftijd, en religiositeit allemaal positief samen met duurzame gedragingen (Carabain et al., 2012). Ofwel: hoe hoger opgeleid, hoe ouder en hoe religieuzer, hoe vaker men zich duurzaam gedraagt. Ook vrouwen gedragen zich in het algemeen duurzamer dan mannen (Boonstoppel & van Elfrinkhof, 2014). Dit wordt voor een deel verklaard door de waarden die men onderschrijft. Met name het belang dat men hecht aan onbaatzuchtige zorg voor het welzijn van anderen (altruïstische waarden) is van invloed. Hoger opgeleiden onderschrijven deze waarden vaker dan lager opgeleiden, wat maakt dat zij zich duurzamer gedragen. Dit geldt ook voor ouderen, gelovige Nederlanders en vrouwen.

3. Duurzaam gedrag niet alleen voor rijke Nederlanders

Duurzaam gedrag is niet per definitie een 'elitaire' aangelegenheid voor de Nederlanders met hoge inkomens, zoals soms wordt verondersteld. De relatie tussen duurzaam gedrag en inkomen is helemaal niet zo eenduidig (Boonstoppel & van Elfrinkhof, 2013). Zowel lage als hoge inkomensgroepen gedragen zich duurzaam. Bij huishoudens met een laag inkomen lijkt dit het gevolg van een gebrek aan geld. Zij kunnen zich minder vaak een wasdroger of vliegvakanties veroorloven. Duurzaam gedrag is zo het (onbewuste) resultaat van besparingsmotieven. Voor Nederlanders met hogere inkomens lijkt de bestedingsruimte minder doorslaggevend. Het duurzame gedrag van deze Nederlanders wordt verklaard door eigenschappen die vaak samenhangen met een hoog inkomen, zoals een hoger opleidingsniveau. Niet alleen verschilt de relatie met inkomen per type gedraging, ook binnen de inkomensgroepen zélf is het gedrag divers. Niet iedere Nederlander met hetzelfde inkomen vertoont ook hetzelfde gedrag. Een verschil in waarden speelt hierbij een doorslaggevende rol.

4. Duurzaam gedrag vaak aangeleerd

Zowel het gedrag als de houding van de ouders tijdens de opvoeding zijn bepalend voor het eigen gedrag op volwassen leeftijd (Boonstoppel & van Elfrinkhof, 2013).

Kinderen uit gezinnen waar gepraat werd over waarden als gelijkwaardigheid, gedragen zich zelf als volwassenen bewuster dan kinderen uit gezinnen waarin dit niet werd gedaan. Dit geldt ook voor gezinnen waar kinderen werden gewezen op onnodige energieverstopping. Kinderen kopiëren dus niet alleen het duurzame gedrag van hun ouders tijdens hun jeugd (Hogeling & Van Gent, 2014), ook op latere leeftijd vertonen ze vergelijkbaar gedrag als dat van hun ouders. Het zijn vooral de ouders met een religieuze achtergrond en de hoogopgeleide ouders die hun kinderen bepaalde opvattingen over duurzaamheid en gelijkwaardigheid meegeven.

5. Nederlanders voelen weinig druk om gedrag aan te passen

Sociale druk en het naleven van sociale normen is één van de meest effectieve middelen om gedrag te veranderen, ook als het gaat om duurzaam gedrag (Keizer, Lindenberg, & Steg, 2008). Nederlanders ervaren op dit moment echter geen druk vanuit de omgeving om zich duurzamer te gedragen (Boonstoppel, 2015a). Maar weinig Nederlanders menen dat het kopen van biologische producten in de eigen sociale kring gebruikelijk is. De cijfers impliceren eerder het andere uiterste, namelijk dat het voor de meeste Nederlanders in de eigen kring gebruikelijk is om géén biologische producten te kopen. Daarnaast zijn er relatief veel Nederlanders die aangeven geen idee te hebben over wat vrienden en familie wel en niet kopen. Nederlanders praten dus nauwelijks met elkaar over welke producten men wel of niet in het boodschappenmandje legt. Communicatie over wat men als ‘normaal gedrag’ beschouwt is essentieel voor de zichtbaarheid van sociale normen. Nederlanders ervaren naar eigen zeggen ook weinig druk vanuit de omgeving om biologische producten te kopen. Ruim 2 op de 3 Nederlanders menen dat hun omgeving niet van hen verwacht dat ze biologische producten kopen. Slechts een klein aantal geeft aan dat de naaste omgeving deze verwachting wel heeft. Dit zijn de Nederlanders die zelf ook relatief vaak biologische producten kopen.

6. Tevreden over eigen milieuvriendelijke gedrag, beschaamd over gedrag van anderen

Aan Nederlanders is in 2015 gevraagd welke emotie zij voelen als ze denken aan hun eigen milieuvriendelijke gedrag en het milieuvriendelijke gedrag van de rest van Nederland (Boonstoppel, 2015a). Het blijkt dat het eigen gedrag veel vaker positieve emoties oproept dan het gedrag van andere Nederlanders. Als we denken aan ons eigen milieuvriendelijke gedrag, dan voelen we ons tevreden, gelukkig en voldaan. Als we denken aan het milieuvriendelijke gedrag van andere Nederlanders, dan zijn we echter vooral bezorgd, teleurgesteld en beschaamd. Dit geldt ook voor Nederlanders die zelf helemaal niet zo milieuvriendelijk bezig zijn.

7. Gedragsverandering vereist aanpak op maat

Al met al maakt vijf jaar onderzoek duidelijk dat er geen simpel antwoord is op de vraag wat we kunnen doen om te zorgen dat Nederlanders zich duurzamer gaan gedragen. Er bestaat hiervoor geen 'one-size-fits-all' oplossing, een aanpak op maat is nodig. Waar de ene groep bijvoorbeeld gemotiveerd kan worden door een financiële prikkel (zoals belastingvoordeel bij elektrische auto's), werkt dit voor een andere groep juist averechts. Nederlanders die gemotiveerd vanuit hun waarden kiezen voor duurzame alternatieven, willen niet dat hun duurzame gedrag geassocieerd wordt met persoonlijk economisch gewin. Dit ondermijnt het wereldbeeld waar zij voor staan en wat ze belangrijk vinden in het leven.

6.2 HOUDING

1. Relatie tussen drie principes is complex
2. Geloof in eigen bijdrage klein
3. Opleidingsniveau belangrijkste scheidslijn

FIGUUR 6.2

Opvattingen over drie principes in Nederland. Conclusies uit vijf jaar onderzoek.

1. Relatie tussen drie principes is complex

De onderlinge samenhang tussen de drie principes - wederzijdse afhankelijkheid, gelijkwaardigheid en gedeelde verantwoordelijkheid - is gecompliceerd. Een stijging in het besef van de één, leidt niet automatisch tot een stijging in het besef van een ander principe. Zo zorgt een toenemend besef over de wederzijdse afhankelijkheid in de wereld niet automatisch voor meer erkenning voor een gedeelde verantwoordelijkheid. Integendeel. Zo nam het besef van de grensoverschrijdende problematiek rondom migratie toe, terwijl tegelijkertijd het aandeel Nederlanders dat vond dat de overheid zich enkel op binnenlandse problemen moet richten ook steeg. Ook benadrukken Nederlanders de verschillen tussen culturen en mensen meer dan voorheen. Nederlanders lijken goed te beseffen dat een toenemende verwevenheid in de wereld niet alleen maar positieve dingen met zich mee brengt, zoals goedkope kleding. Grote internationale conflicten vergroten ook hier het gevoel van onveiligheid. En een crisis in het buitenland kan ook hier leiden tot werkeloosheid. Dit zorgt ervoor dat Nederlanders juist de blik weer meer naar binnen richten.

2. Geloof in eigen bijdrage klein

Nederlanders zijn niet heel erg overtuigd van de bijdrage die ze zelf kunnen leveren aan een duurzame en rechtvaardige wereld. Krap 4 op de 10 Nederlanders menen dat zij door de keuzes die ze maken in het dagelijkse leven kunnen bijdragen aan

het oplossen van mondiale uitdagingen. Dit geloof in de eigen bijdrage – cruciaal voor een duurzame en gelijkwaardige wereld – is afgenomen in de afgelopen jaren. Nederlanders zijn door de jaren heen dus pessimistischer geworden over de bijdrage die men zelf kan leveren in de strijd tegen mondiale uitdagingen als klimaatverandering.

3. Opleidingsniveau belangrijkste scheidslijn

Laag en hoog opgeleiden denken anders over mondiale onderwerpen. Laag opgeleiden onderschrijven stellingen over de gelijkwaardigheid van mensen wereldwijd, besef van wederzijdse afhankelijkheid en een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het oplossen van wereldwijde problemen minder vaak dan hoog opgeleiden. Er is een verschil in hoe laag en hoog opgeleiden denken over cultuur en globalisering. Waar hoger opgeleiden zich vrij open opstellen, hebben lager opgeleiden in Nederland een meer gesloten houding. Ook het geloof in de eigen bijdrage om wereldproblemen te helpen oplossen is kleiner onder lager opgeleiden.

6.3 DRAAGVLAK VOOR ONTWIKKELINGSHULP

1. Draagvlak voor ontwikkelingshulp is gelaagd
2. Draagvlak voor overheidsuitgaven aan hulp varieert door de jaren heen
3. Morele zorgplicht van Nederlandse overheid volgens Nederlanders begrensd
4. Focus op eigen belang vergroot niet het draagvlak voor ontwikkelingshulp
5. Nederlanders hebben traditionele kijk op ontwikkelingshulp
6. Corruptie en fraude volgens Nederlanders belangrijkste oorzaak armoede

FIGUUR 6.3

Draagvlak voor ontwikkelingshulp in Nederland. Conclusies uit vijf jaar onderzoek.

1. Draagvlak voor ontwikkelingshulp is gelaagd

Draagvlak voor ontwikkelingshulp is een overkoepelend begrip dat bestaat uit meerdere lagen. Steun voor het ene aspect van hulp, betekent niet automatisch steun voor een ander onderdeel ervan. Zo is er geen directe een-op-een relatie met steun voor overheidsuitgaven aan hulp, en de mate waarin men het belangrijk vindt dat arme landen geholpen moeten worden. Er zijn Nederlanders die het belang van ontwikkelingshulp onderschrijven, terwijl zij tegelijkertijd pleiten voor een verlaging van het ontwikkelingsbudget vanuit de overheid. Dat men het belangrijk vindt om arme landen te helpen, betekent dus niet automatisch dat men ook vindt dat de Nederlandse overheid daar (meer) geld aan zou moeten besteden. Wanneer men uitspraken doet over draagvlak voor ontwikkelingshulp, moet men dus goed kijken over welk specifieke aspect men spreekt.

2. Draagvlak voor overheidsuitgaven aan hulp varieert door de jaren heen

Terwijl het aantal Nederlanders dat hulp aan arme landen belangrijk vindt nagenoeg stabiel is gebleven de afgelopen jaren (zo rond 65%), varieert de steun voor overheidsuitgaven aan ontwikkelingshulp. De economische situatie in Nederland lijkt hierbij doorslaggevend. De economische crisis heeft een grote stempel gedrukt op het draagvlak voor ontwikkelingshulp. Eerst de problemen in eigen land oplossen, en daarna pas kijken naar problemen over de grens, leek lange tijd het overheersende sentiment. De in 2012 aangekondigde grootschalige bezuinigingen op ontwikkelingshulp werden over het algemeen dan ook breed gedragen door de Nederlanders. Dat jaar markeert ook het voorlopige dieptepunt in draagvlak voor overheidsuitgaven op gebied van hulp. De groep Nederlanders die voor verlaging van het budget was, was voor het eerst groter dan de groep voor behoud van het budget. In het algemeen kan wel worden gesteld dat de groep Nederlanders die voor budgetverhoging is, structureel de kleinste groep is en blijft (variërend van 4 tot 11% van de bevolking).

3. Morele zorgplicht van Nederlandse overheid volgens Nederlanders begrensd

Nederlanders zijn kritisch over de reikwijdte van de morele zorgplicht van de Nederlandse overheid. Deze reikwijdte is volgens hen begrensd. Het is simpelweg niet de morele plicht van de Nederlandse overheid om ontwikkelingslanden te helpen, hoe groot de hulpbehoefte daar ook is. De vanzelfsprekendheid waarmee de overheid voor Nederlanders moet zorgen, geldt dus niet voor hulpbehoevenden in het buitenland. Deze overtuiging is (naast verdenkingen van fraude en 'de strijkstok') het belangrijkste argument onder Nederlanders die tegen overheidsinspanningen op het terrein van ontwikkelingssamenwerking zijn. Nederland moet geen geld aan ontwikkelingslanden geven, omdat dit geld in de eerste (en laatste) plaats besteed zou moeten worden aan het oplossen van de problemen binnen Nederland. Deze houding lijkt onwrikbaar, waardoor het lastig lijkt draagvlak voor ontwikkelingshulp door de overheid onder deze groep te vergroten.

4. Focus op eigen belang vergroot niet het draagvlak voor ontwikkelingshulp

Sinds het aantreden van minister Ploumen in 2013 is de focus van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid verschoven. Naast hulp kreeg ook handel een uitdrukkelijke plaats binnen het beleid. Deze combinatie van hulp en handel zou mogelijk het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking kunnen vergroten. Nederlanders zouden zich – vooral in tijden van binnenlandse economische crisis – wellicht beter kunnen vinden in een beleid dat naast armoedebestrijding in het buitenland óók de Nederlandse handel stimuleert. Deze vlieger blijkt echter niet op te gaan. De toegenomen focus op het eigen belang van Nederland bleek het gestegen draagvlak tussen 2013 en 2015 niet te kunnen verklaren (Boonstoppel, 2015a).

Hoewel de combinatie van hulp en handel voor Nederlanders in mei 2015 vanzelfsprekender is dan in januari 2013, is er geen vergelijkbare verschuiving in de belangen die ontwikkelingshulp volgens Nederlanders zou moeten dienen. Er is in 2015 juist meer steun voor hulp gemotiveerd vanuit solidariteit aan de aller-armsten, en minder steun voor hulp enkel gemotiveerd vanuit de eigen belangen van Nederland. Het toegenomen draagvlak in die periode lijkt het gevolg van de aantrekkende binnenlandse economie.

5. Nederlanders hebben traditionele kijk op ontwikkelingshulp

Als het aan de Nederlandse bevolking ligt, richt het ontwikkelingsbeleid van de Nederlandse overheid zich op klassieke ontwikkelingsthema's. Onderwijs, gezondheidszorg en voedsel staan bij de helft van de Nederlanders in de top drie van gewenste beleidsdoelen (Boonstoppel, 2015d). Daarnaast zien zij het trainen van lokale boeren en het bouwen van scholen en ziekenhuizen als de meest effectieve vormen van ontwikkelingshulp. Veruit het minst populair zijn de zogenaamde mondiale publieke goederen: veiligheid, klimaat en met name migratie staan bij maar een klein deel van de Nederlanders hoog op het prioriteitenlijstje. De link tussen armoede en mondiale vraagstukken wordt sowieso nog niet vaak gelegd: 2 op de 5 Nederlanders onderschrijven dat armoede in ontwikkelingslanden onlosmakelijk is verbonden met wereldwijde zaken als klimaatverandering en veiligheid.

6. Corruptie en fraude volgens Nederlanders belangrijkste oorzaak armoede

Nederlanders zien corruptie en slecht bestuur als de belangrijkste reden dat er arme mensen in de wereld zijn. 'Zakkenvullers' en 'grijpgrage regeringen' die enkel uit zijn op zelfverrijking, zorgen er volgens deze redenering voor dat mensen in ontwikkelingslanden arm zijn en arm blijven. De oorzaak van armoede is volgens veel Nederlanders in de kern dus vooral een lokaal probleem. De meeste Nederlanders (66%) denken dan ook dat om armoede in de wereld aan te pakken, er vooral dingen moeten veranderen in de arme landen (Boonstoppel, 2015e).

6.4 TOT SLOT

Vijf jaar lang onderzoek naar mondiaal burgerschap biedt een schat aan informatie. In de bovenstaande opsomming presenteren we slechts een selectie van onze resultaten. Een intrigerende overkoepelende conclusie is dat de actualiteit en mondiaal burgerschap op gespannen voet staan met elkaar. Enerzijds benadrukt de huidige verweven wereldorde de noodzaak tot mondiaal burgerschap, anderzijds is mondiaal burgerschap – juist vanwege de huidige situatie in de wereld – voor veel Nederlanders geen vanzelfsprekendheid. Het is een uitdaging om iedere Nederlander te betrekken. Dit onderzoek biedt handvatten en inzichten

die kunnen helpen om Nederlanders te motiveren zich in te zetten voor een duurzame, eerlijke en rechtvaardige wereld.

LITERATUUR

- Adviesraad Internationale Vraagstukken (2016). *Toekomst ODA* (Briefadvies, 29). Den Haag: AIV. Geraadpleegd op <http://aiv-advies.nl/download/ab8e586b-d549-4bf4-8fbd-73690b1d2005.pdf>
- Ahmed, Y. (2016, 14 oktober). Racist hate crime is so out of control that even white British people are being attacked Geraadpleegd op <http://www.independent.co.uk/voices/brexit-racism-hate-crime-figures-rise-white-british-being-attacked-a7360836.html>
- Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (2016). *Verslag duurzaam en verantwoord beleggen 2015*. ABP. Geraadpleegd op http://jaarverslag.abp.nl/docs/pdfs/ABP_Duurzaam_en_Verantwoord_Beleggen_2015.pdf
- Algemene Rekenkamer (2013). *Monitoring beleid voor ontwikkelingssamenwerking: Stand van zaken 2012*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Alix, C. (2016, 9 december). 'Procès Heetch: "Un chauffeur qui fait 10-12 courses dans la soirée fait-il du covoiturage?"'. *Libération*. Geraadpleegd op http://www.liberation.fr/futurs/2016/12/09/proces-heetch-un-chauffeur-qui-fait-10-12-courses-dans-la-soiree-fait-il-du-covoiturage_1534208.
- Bakker, P. (2016). Dagbladen verliezen ruim 40% van printoplage sinds 2000. *De stand van de nieuwsmidia*. Geraadpleegd op <https://www.svdj.nl/nieuws/oplage-1-dagbladen-verliezen-ruim-40-van-printoplage-sinds-2000/>
- Bijlsma, E. (2016, 8 december). 'Franse deeleconomie verder in het nauw'. *De Telegraaf*. Geraadpleegd op <https://www.pressreader.com/>.
- Blancheton, J. (2016, 21 juli). 'La France et les États-Unis champions de l'économie collaborative'. *Le Figaro*. Geraadpleegd op <http://www.lefigaro.fr/conjoncture/2016/07/21/20002-20160721ARTFIG00248-la-france-et-les-etats-unis-champions-de-l-economie-collaborative.php>.
- Bloomberg Brief (2015, 15 juni). *The Sharing Economy*. Geraadpleegd op <http://newsletters.briefs.bloomberg.com/document/4vz1acbgrxz8uwan9/front>.
- Boonstoppel, E. (2015b). *Eigen armen eerst: Waarom we hulp aan armen in Neder-*

- land verkiezen boven hulp aan armen in ontwikkelingslanden*. Amsterdam: Kaleidos research/Stichting NCDO. Geraadpleegd op <http://www.oneworld.nl/research/eigen-armen-eerst> of <http://kaleidosresearch.nl/download/2016/01/Vignettenstudie-Eigen-armen-eerst.pdf>
- Boonstoppel, E. (2015d). *Nederlanders & de toekomst van ontwikkelingshulp*. Amsterdam: Kaleidos Research / Stichting NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2015-Nederlanders-en-de-toekomst-van-ontwikkelingshulp.pdf>
- Boonstoppel, E. (2015a). *Nederlanders & de wereld 2015* (Kaleidos Research, 6). Amsterdam: Kaleidos Research/ Stichting NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/12/Nederlanders-en-de-wereld-2015-webersie.pdf>
- Boonstoppel, E. (2015e). *Nederlanders: Vrede en veiligheid belangrijkste wereld-doel*. Amsterdam: Kaleidos Research/Stichting NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2016/01/fs-Vrede-en-veiligheid.pdf>
- Boonstoppel, E. (2015c, oktober). *Vluchten: waarheen, waarvoor? Voorkomt hulp migratie?* OneWorld, 8.
- Boonstoppel, E., & Van Elfrinkhof, A. (2013). *Nederlanders & de wereld 2013* (Onderzoekreeks, 15). Amsterdam: NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2013-Nederlanders-en-de-wereld-2013.pdf>
- Boonstoppel, E., & Van Elfrinkhof, A. (2014). *Nederlanders & de wereld 2014* (Kaleidos Research, 1). Amsterdam: NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2014-Nederlanders-en-de-wereld-2014.pdf>
- Boonstoppel, E., Van Ewijk, E., & Van Elfrinkhof, A. (2015). *Nederlanders & migratie* (Kaleidos Research, 4). Amsterdam: Kaleidos Research/ Stichting NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/09/Nederlanders-en-Migratie-2015.pdf>
- Botsman, R. (2010). 'The case for collaborative consumption'. *TEDxSydney*. Geraadpleegd op https://www.ted.com/talks/rachel_botsman_the_case_for_collaborative_consumption?language=nl#t-215003.
- Bouma, K. (2015, 11 september). 'Uber lanceert legale budgetdienst UberX'. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op <http://www.volkskrant.nl/binnenland/uber-lanceert-legale-budgetdienst-uberx~a4139797/>.
- Brief van de Minister voor Buitenlandse Handel en ontwikkelingssamenwerking aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal inzake Schriftelijke vragen over begrotingsstaat voor buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking 2016* (2015). Den Haag: Ministerie van Buitenlandse zaken.
- Brief van de minster van Buitenlandse Zaken aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal inzake EU-Oekraïne associatieakkoord* (2016). Den Haag: Ministerie van Buitenlandse zaken. Geraadpleegd op <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2016/06/07/kamer->

- brief-over-het-verzoek-inzake-eu-oekraine-associatieakkoord/kamer-brief-over-het-verzoek-inzake-eu-oekraine-associatieakkoord.pdf
- Brief van de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie aan de Tweede kamer der Staten-Generaal inzake ontwikkelingen asielinstroom in relatie tot opvang en huisvesting* (2016). Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie. Geraadpleegd op <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2016/11/08/tk-ontwikkelingen-asielinstroom-in-relatie-tot-opvang-en-huisvesting/tk-ontwikkelingen-asielinstroom-in-relatie-tot-opvang-en-huisvesting.pdf>
- Carabain, C., Heilbron, M. & Van Geffen, M. (2013). *Nederlanders en de deeleconomie*. Amsterdam: NCDO.
- Carabain, C., Keulemans, S., Van Gent, M., & Spitz, G. (2012). *Mondiaal burgerschap: Van draagvlak naar participatie*. Amsterdam: NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2012-Mondiaal-burgerschap-van-draagvlak-naar-participatie.pdf>
- Carabain, C., Van Gent, M., & Boonstoppel, E. (2012). *Nederlanders & mondiaal burgerschap 2012* (Onderzoekreeks, 9). Amsterdam: NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2012-Nederlanders-en-Mondiaal-Burgerschap-2012.pdf>
- CBS. (2016, 4 november). Nederland nog niet duurzaam op alle VN-doelen. Geraadpleegd op <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/44/nederland-nog-niet-duurzaam-op-alle-vn-doelen>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2016). *Kwartaalmonitor luchtvaart, eerste kwartaal 2016*. Geraadpleegd op <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2016/26/kwartaalmonitor-luchtvaart-eerste-kwartaal-2016>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2016). Economie groeit verder. Geraadpleegd op <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/32/economie-groeit-verder>
- Centraal Planbureau (2016). *December raming 2016. Economische vooruitzichten 2017* (CPB Policy Biref, 15). Den Haag: CPB. Geraadpleegd op <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Policy-Brief-2016-15-Decemberraming-2016.pdf>
- Concord (2016). *Concord Aidwatch: Report 2016* Geraadpleegd op https://concordeurope.org/wp-content/uploads/2016/10/CONCORD_AidWatch_Report_2016_web.pdf
- Dekker, P., De Blok, L., & De Hart, J. (2016). *COB Burgerperspectieven 2016-3* (Continu onderzoek burgerperspectieven). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op <http://www.scp.nl/dsresource?objectid=8e434821-6981-49f6-8ff2-0cdfac5e1119&type=org>
- Dujardin, A. (2016, 21 juni). Chinees mag nog maar helft van het vlees. *Trouw*. Geraadpleegd op <http://www.trouw.nl/tr/nl/4496/Buitenland/article/>

detail/4324673/2016/06/21/Chinees-mag-nog-maar-helpt-van-het-vlees.dhtml.

El-Bermawy, M.M. (2016). Your filter bubble is destroying democracy. Geraadpleegd op <https://www.wired.com/2016/11/filter-bubble-destroying-democracy/>

Formule E-team. (2015). Statusdocument wegverkeer elektrisch vervoer 2015-2020. Geraadpleegd op <http://nederlandelektrisch.nl/file/download/33755182>

Franssen, A.G. (2016, 15 april). Verbod op gratis tasje groot succes. *Trouw*.

Geraadpleegd op <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/4282561/2016/04/15/Verbod-op-gratis-tasje-groot-succes.dhtml>

Frenken, K. (2016, 12 februari). 'Oratie: Deeleeconomie onder één noemer'. Universiteit Utrecht.

Frenken, K., Meelen, T., Arets, M. & Van de Glind, P. (2015, 27 maart). 'Wat is nu eigenlijk deeleeconomie?' *Me Judice*. Geraadpleegd op www.mejudice.nl.

Hartmeyer, H. (2015). The State of Global Education in Europe: A GENE Report. Dublin, Ireland: GENE. Geraadpleegd op http://gene.eu/wp-content/uploads/genereport_cover_v1-1_Page_1-200x300.jpg

Hogeling, L., & Van Gent, M. (2014). *Jongeren & de wereld 2014* (Kaleidos Research, 2). Amsterdam: NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2014-Jongeren-en-de-wereld-2014.pdf>

I&O Research. (2016, 25 november). 'Minder-minder-proces' lijkt Wilders zetels op te leveren Politieke peiling I&O Research. Geraadpleegd op <http://www.ioresearch.nl/home/nieuws/artmid/445/articleid/805/%E2%80%98minder-minder-proces%E2%80%99-lijkt-wilders-zetels-op-te-leveren#.WF0lctliUk>

Immigratie- en Naturalisatiedienst (2016a). Asylum trends: Monthly report on asylum applications in the Netherlands. Rijswijk: IND Business Information Centre. Geraadpleegd op <https://ind.nl/Documents/AT%20oktober%202016.pdf>

Immigratie- en Naturalisatiedienst (2016b). *De IND in 2015: Jaarverslag*. Den Haag: IND. Geraadpleegd op https://ind.nl/Documents/NED_Jaarresultaten_2015.pdf

ING Economisch Bureau (2015). *Ruim half miljoen huishoudens doen mee aan de deeleeconomie. Opbrengsten scheef verdeeld*. Geraadpleegd op https://www.ing.nl/media/Deeleeconomie%20in%20kaart_tcm162-87219.pdf.

IOM (2016a). *Mediterranean Sea: Recorded deaths in the Mediterranean by month, 2014 - 2016* (Missing migrants project) Geraadpleegd op <http://missingmigrants.iom.int/mediterranean>

IOM (2016b). *Mixed migration flows in the Mediterranean and beyond: Compilation of available data and information* Geraadpleegd op http://migration.iom.int/docs/WEEKLY_Flows_Compilation_No30_1_December_2016.pdf

- Ipsos. (2016, 8 december). Laatste peiling: Politieke barometer actuele peiling. *Ipsos politieke barometer*. Geraadpleegd op <http://www.ipsos-nederland.nl/ipsos-politieke-barometer/barometer-van-deze-week>
- Jacqué, P. (2016, 7 december). 'La plate-forme de transport Heetch passe en justice'. *Le Monde*. Geraadpleegd op http://www.lemonde.fr/economie/article/2016/12/07/ouverture-jeudi-du-proces-contre-la-plate-forme-de-transport-heetch_5044797_3234.html.
- Kamphof, R., Spitz, G., & Boonstoppel, E. (2015). *Financing development now and in the future: Implications for the Netherlands and beyond*. Amsterdam: Kaleidos Research/Stichting NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/07/2015-Financing-for-Development-report.pdf>
- Keizer, K., Lindenberg, S., & Steg, L. (2008). The spreading of disorder. *Science*, 322 (5908), 1681-1685. doi:10.1126/science.1161405
- Kelley, C.P., Mohtadi, S., Cane, M.A., Seager, R., & Kushnir, Y. (2015). Climate change in the fertile crescent and implications of the recent Syrian drought. *PNAS*, 112 (11). doi:10.1073/pnas.1421533112
- Kroll, C. (2015). *Sustainable development goals: Are the rich countries ready?* Gütersloh, Germany: Bertelsmann Stiftung. Geraadpleegd op http://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/Studie_NW_Sustainable-Development-Goals_Are-the-rich-countries-ready_2015.pdf
- Le Monde. (2016, 5 december). 'L'Assemblée vote un durcissement de la taxation de l'économie collaborative'. *Le Monde*. Geraadpleegd op http://www.lemonde.fr/entreprises/article/2016/12/05/l-assemblee-vote-un-durcissement-de-la-taxation-de-l-economie-collaborative_5043826_1656994.html.
- Lonkhuyzen, L. van & Blokker, B. (2016, 1 december). 'Airbnb en Amsterdam sluiten deal over illegale woningverhuur'. NRC. Geraadpleegd op <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/12/01/airbnb-en-amsterdam-sluiten-deal-over-illegale-woningverhuur-a1534433>.
- Milieue Centraal. (z.j.-a). Fiets, ov of auto. Geraadpleegd op <http://www.milieuecentraal.nl/vervoer/fiets-ov-of-auto/>
- Milieue Centraal. (z.j.-b). Vliegen of ander vakantievervoer. Geraadpleegd op <https://www.milieuecentraal.nl/duurzaam-vervoer/vliegen-of-ander-vakantievervoer/>
- Milieudefensie (2016). *Volledige dagvaarding voor gezonder lucht*. Geraadpleegd op https://milieudefensie.nl/publicaties/factsheets/volledige-dagvaarding-recht-op-gezonde-lucht/at_download/file
- Milieuloket. (2016, 29 juni). Klimaatdoelstelling Parijs niet gehaald. Geraadpleegd op <http://www.milieuloket.nl/9353000/1/j9vvhurbs7rzkq9/vk5cqm->

4k2xwx?ctx=vhurdyxq65wm

Noort, W. van. (2015, 6 november). 'Hoe Airbnb voor problemen zorgt'. NRC.

Geraadpleegd op <https://www.nrc.nl/nieuws/2015/11/06/hoe-airbnb-voor-problemen-zorgt-1554218-a1233970>.

Noort, W. van. (2016, 30 november). 'Uber krijgt 650.000 euro boete voor overtreden taxiwet'. NRC. Geraadpleegd op <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/11/30/en-weer-kleurt-uber-buiten-de-lijntjes-5587066-a1534330>.

NOS. (2014, 3 juni). Oplossing plastic soep nabij. Geraadpleegd op <http://nos.nl/artikel/656296-oplossing-plastic-soep-nabij.html>

NOS. (2016, 18 augustus). Meer racisme in Groot-Brittannië na brexit-referendum. Geraadpleegd op <http://nos.nl/artikel/2126738-meer-racisme-in-groot-britannie-na-brexit-referendum.html>

NOS. (2016a, 3 augustus). Proef met wegwacht op de fiets. Geraadpleegd op <http://nos.nl/artikel/2122908-proef-met-wegwacht-op-de-fiets.html>

NOS. (2016b, 22 juni). Prototype inzamelmachine voor plasticsoep de Noordzee in. Geraadpleegd op <http://nos.nl/artikel/2112751-prototype-inzamelmachine-voor-plasticsoep-de-noordzee-in.html>

Nu.nl. (2016a, 19 december). Sylvana Simons krijgt beveiliging na bedreigingen. Geraadpleegd op <http://www.nu.nl/politiek/4354820/sylvana-simons-krijgt-beveiliging-bedreigingen.html>

Nu.nl. (2016b, 19 december). Sylvana Simons stelt dat PvdA medeschuldig is aan 'normaliseren racisme'. Geraadpleegd op <http://www.nu.nl/politiek/4357026/sylvana-simons-stelt-pvda-medeschuldig-normaliseren-racisme.html>

Organisation for Economic Co-operation and Development (2016). *OECD-FAO Agricultural Outlook 2016-2025*. Paris, France: OECD.

Organisation for Economic Co-operation and Development (2016). *ODA reporting of in-donor country refugee costs: Members' methodologies for calculating costs*. Paris, France: OECD. Geraadpleegd op <https://www.oecd.org/dac/stats/RefugeeCostsMethodologicalNote.pdf>

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2016, 24 November). Countries adopt multilateral convention to close tax treaty loopholes and improve functioning of international tax system.

Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the internet is hiding from you*. England: Penguin.

Putters, K. (2016). *Land tussen hoop en vrees: over het politiek en maatschappelijk vertrouwen van Nederlanders* (Drees-lezing). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op <http://www.willemdrees.nl/wp-content/uploads/2016/11/Willem-Dreeslezing-2016-door-Kim-Putters.pdf>

Reijn, G. (2016, 29 november). Geen enkele partij neemt klimaatakkoord serieus: veel 'gratis politiek'. *de Volkskrant*. Geraadpleegd op <http://www.volkskrant.nl/>

- binnenland/geen-enkele-partij-neemt-klimaataakkoord-serieus-veel-gratis-politiek~a4424025/
- Richardson, L. (2015). 'Performing the sharing economy'. *Geoforum*, 67, 121-129.
- Righton, N. (2016, 4 juli). Kabinet presenteert lijst met eerlijke kledingmerken. Volkskrant. Geraadpleegd op <http://www.volkskrant.nl/economie/kabinet-presenteert-lijst-met-eerlijke-kledingmerken~a4332687/>
- Rijkinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2014). Hoe schoon is onze lucht? Geraadpleegd op <http://www.rivm.nl/media/milieu-en-leefomgeving/hoe-schoonisonzelucht/>
- Rijksdienst voor ondernemend Nederland. (2016, 31 juli). Cijfers elektrisch vervoer. Geraadpleegd op <http://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/energie-en-milieu-innovaties/elektrisch-rijden/stand-van-zaken/cijfers>
- Rijksoverheid. (2016 22 april). Staatssecretaris Dijkma ondertekent Klimaataakkoord bij Verenigde Naties. *Nieuwsbericht*. Geraadpleegd op <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2016/04/22/staatssecretaris-dijkma-ondertekent-klimaataakkoord-bij-verenigde-naties>
- Rijksoverheid. (z.j.). Afval. Geraadpleegd op <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/afval>
- Ros, J.P.M., Schure, K.M., Matthijssen, J., Vringer, C.R., Elzenga, H.E., Notenboom, J., . . . Van Vuuren, D.P. (2016). *Opties voor energie- en klimaatbeleid* (Beleidsstudie). Den Haag: Planbureau voor de leefomgeving. Geraadpleegd op http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/pbl-2016-opties-voor-energie-en-klimaatbeleid_2393.pdf
- Salm, H. (2016, 14 juli). Nederlanders geven gul voor vluchtelingen. Geraadpleegd op <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/4339618/2016/07/14/Nederlanders-geven-gul-voor-vluchtelingen.dhtml>
- Schotten, G., Van Ewijk, S., Regelink, M., Dicou, D., & Kakes, J. (2016). *Tijd voor transitie: een verkenning van de overgang naar een klimaatneutrale economie* (Occasional Studies, 14). Amsterdam: De Nederlandsche Bank. Geraadpleegd op http://www.dnb.nl/binaries/TijdvoorTransitie_tcm46-338545.pdf
- SenterNovem (2008). *Preventie rokengerelateerd zwerfafval bij de invoering van het rookverbod in de horeca* (Samen werken aan een schoner Nederland, 10). Utrecht: SenterNovem. Geraadpleegd op <https://www.nederschoon.nl/sites/default/files/media/Documenten/preventie-rokengerelateerd-zwerfafval.pdf>
- Spitz, G. (2012). *Water: Bron van ontwikkeling, macht en conflict* (Globaliseringsreeks, 5). Amsterdam: NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2012-Water.pdf>
- Stibat. (2016). 24.000 inleverpunten om jouw lege batterijen in te leveren. Geraadpleegd op www.legebatterijen.nl

- Tierolf, B., Van Kapel, M., & Hermens, N. (2016). *Vijfde rapportage racisme, antisemitisme en extreemrechts geweld in Nederland*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut & Anne Frank Stichting. Geraadpleegd op http://www.annefrank.org/ImageVaultFiles/id_18575/cf_21/Racisme_2015_VJI.PDF
- UNHCR. (2016, 6 november). Frequently asked questions on climate change and disaster displacement. Geraadpleegd op <http://www.unhcr.org/news/latest/2016/11/581f52dc4/frequently-asked-questions-climate-change-disaster-displacement.html>
- United Nations General Assembly (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development* (Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, 70/1). New York, NY: United Nations. Geraadpleegd op http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
- Van der Laan, E., & Van Gils, A. (2016). *Beleggingen in fossiele industrie*. Geraadpleegd op <http://www.amsterdamfossielvrij.nl/wp-content/uploads/2016/07/brf-Van-der-Laan-aan-ABP-29-6-20161.pdf>
- Van der Velden, L. (2016, 18 augustus). Goedkope restjes afhalen bij restaurants met de ResQ-app. *de Volkskrant*. Geraadpleegd op <http://www.volkskrant.nl/koken-en-eten/goedkope-restjes-afhalen-bij-restaurants-met-de-resq-app~a4360328/?hash=73a182740ff3056189ad3b00a0900e836635886b/>
- Van IJzendoorn, P. (2016, 22 juli). Britten gooien bananen massaal weg. *de Volkskrant*. Geraadpleegd op <http://www.volkskrant.nl/buitenland/britten-gooien-bananen-massaal-weg~a4344721/>
- Van IJzendoorn, P. (2016, 27 juni). Explosie van racisme na brexit-referendum. *de Volkskrant*. Geraadpleegd op <http://www.volkskrant.nl/buitenland/explosie-van-racisme-na-brexit-referendum~a4328676/>
- Van Vuuren, D.P., Boot, P., Ros, J., Hof, A., & Den Elzen, M. (2016). *Wat betekent het Parijsakkoord voor het Nederlandse langetermijn-klimaatbeleid?*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving. Geraadpleegd op <http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/pbl-2016-wat-betekent-het-parijsakkoord-voor-het-nederlandse-langetermijn-klimaatbeleid-2580.pdf>
- Vermaas, M. (2016 20 mei). Dijkzma: Geen vleestaks, wel verleiden tot minder vleesconsumptie. Geraadpleegd op <http://www.boerderij.nl/Home/Nieuws/2016/5/Dijkzma-geen-vleestaks-wel-verleiden-tot-minder-vleesconsumptie-2806349W/>
- Wakker Dier. (2016, 28 juli). Meeste supermarkten kiloknallen minder, marktleiders juist meer. Geraadpleegd op <https://www.wakkerdier.nl/persberichten/meeste-supermarkten-kiloknallen-minder-marktleiders-juist-meer>
- Wakker Dier. (z.j.). 10 redenen...om wat vaker vegetarisch te eten!. Geraadpleegd op <https://www.wakkerdier.nl/wat-kun-jij-doen/diervriendelijk-eten/geen-vlees-eten>

VERANTWOORDING

Dataverzameling

In opdracht van Kaleidos Research heeft TNS NIPO in 2016 de vijfde meting uitgevoerd van de longitudinale studie Nederlanders en de Wereld (voorheen Barometer Mondiaal Burgerschap). De eerste meting voor deze studie vond plaats in 2012.

Het onderzoek is uitgevoerd in het online panel van TNS NIPObase. TNS NIPObase is een database met 59.000 huishoudens (133.000 respondenten) die hebben aangegeven dat zij regelmatig willen meedoen aan onderzoek van TNS NIPO. Het panel is representatief en gecertificeerd volgens de relevante ISO normen (ISO 20252 en ISO 26362).

Voor de meting in 2016 zijn die deelnemers uitgenodigd die:

1. deel hebben genomen aan de vorige meting en
2. aangaven een volgende keer weer mee te willen doen.

Vorig jaar liep naast het onderzoek onder volwassenen ook een studie onder jongeren (12-17 jaar). Deelnemers aan de jongerenstudie die inmiddels 18 jaar zijn geworden, zijn uitgenodigd voor de volwassenenbarometer om uitval te compenseren. De jongerenbarometer is dit jaar niet uitgevoerd.

Respons

Het onderzoek is tussen dinsdag 24 mei tot en met zondag 29 mei 2016 uitgevoerd via een online vragenlijst (CAWI-methode). Op 27 mei 2016 is er een reminder gestuurd aan alle personen die op dat moment nog niet hadden deelgenomen. De respondenten hadden gemiddeld 24 minuten nodig om de vragenlijst in te vullen.

Weegverantwoording

De resultaten van het onderzoek zijn herwogen op geslacht, leeftijd, regio, oplei-

TABEL A
Respons

	2012	2013	2014	2015	2016
Uitgenodigd	3.000	2.750	2.933	2.504	2.069
Respons	2.250 (75%)	2.009 (73%)	2.312 (79%)	2.076 (83%)	1.593 (77%)

ding en gezinsgrootte om tot een representatieve steekproef voor de Nederlandse bevolking te komen. De ideaalcijfers voor de weging zijn afkomstig van het CBS.

In een tweede weegfactor hebben we naast bovengenoemde kenmerken ook gewogen voor het stemgedrag van de respondenten op basis van de uitkomsten van de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 (de meest recente verkiezingen). In het onderstaande overzicht ziet u de behaalde steekproefefficiëntie⁷.

TABEL B
Steekproef efficiëntie

STEELPROEF EFFICIËNTIE	
Weegfactor exclusief stemgedrag	0,71
Weegfactor inclusief stemgedrag	0,48

Net als bij de vorige metingen hebben we ervoor gekozen om bij de analyses de weegfactor exclusief stemgedrag te gebruiken, aangezien de steekproefefficiëntie van deze weegfactor groter is. Met het oog op de continuïteit, zijn de cijfers uit hoofdstuk 5 (Nederlanders en ontwikkelingssamenwerking) wel gewogen met de weegfactor inclusief stemgedrag.

7

Steekproefefficiëntie = $n / (\text{som}(\text{weegfactoren}^2))$

